

Світлана Кульбіда

Українська мова

З

НОВА
УКРАЇНЬКА
ШКОЛА

Світлана Кульбіда

Українська мова

Навчальний посібник
для осіб з особливими освітніми потребами (Н 91)

3 клас

Схвалено для використання в освітньому процесі

Чернівці
МПП «Букрек»
2025

УДК 821.161.2.09(075.3)

К 90

*Схвалено для використання в освітньому процесі
(протокол засідання експертної комісії зі спеціальної педагогіки
від 02.07.2025 № 12)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Навчальний посібник створено відповідно до «Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 клас»

Кульбіда С. В.

К 90 Українська мова : навчальний посібник для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 91) : 3 клас. — Чернівці : МПП «Букрек»,
2025. — 216 с. : іл.

ISBN 978-966-997-280-4

УДК 821.161.2.09(075.3)

ISBN 978-966-997-280-4

© Кульбіда С. В., 2025
© МПП «Букрек», 2025

Дорогі третьокласнику та третьокласнице!

Хочу запросити вас у цікаву подорож сторінками цієї книги. Посібник допоможе вам краще пізнати українську мову — навчитися розрізняти звуки, правильно вимовляти слова, запам'ятовувати їх значення і впевнено виконувати мовні вправи.

Щоб навчання було цікавішим, вам допомагатимуть мої друзі:

► **Дракончик** підказуватиме, коли треба **щось розрізнити** — звуки, слова чи їхні значення. Він дуже уважний!

► **Папужка** допоможе **пригадати** те, що ви вже знаєте. Він любить повторювати й нагадувати.

► **Сова** — справжня майстриня правильної вимови. Коли бачите її — **вимовляйте чітко й правильно**.

► **Жабенятко** дуже допитливе: полюбляє спілкуватися і ставити цікаві запитання. Воно допоможе вам **поміркувати** над завданнями.

► **Книга** з'являється тоді, коли варто **запам'ятати значення слова**.

Бажаю цікавого мовного шляху!

Авторка

Мова і мовлення

§ 1. Культура мовлення та спілкування

Вправа 1.

1. Прочитай.

У світі безмежнім є одна країна
Велика, неповторна, гарна, як калина.

І живуть тут люди добрі, працюючі,
ще й талановиті.

Землю засівають і пісні співають,
на бандури грають і вірші складають

про ліси і гори, і про синє море,
про людей і квіти...

Що це за країна? *(вни́рдж втрн)*

2. Про що цей текст?
3. Чим є для тебе Україна?

Розрізняй

країна • Україна

Вправа 2. Розкажи. Користуйся віршем і малюнком.

- ▶ Як називається наша країна?
- ▶ Яка наша країна?
- ▶ Хто живе в Україні?
- ▶ Які люди в Україні?
- ▶ Що є в нашій країні?

Встав пропущені літери

Укра.на кра.на

Вправа 3. 1. Доповни речення словами з довідки.

Наша країна називається .

Наша країна велика, .

В Україні добрі люди.

В Україні є ліси, .

Довідка

гάρна,
Україна,
гори,
живуть.

2. Одне речення запиши.

Пригадай

Почáток речення завжди пишемо з великої літери.

Вправа 4. 1. Прочитай. Розглянь малюнок.

— Хто ти, хлопчику малий?

— Українець молодий.

— Хто ти, дівчинко малá?

— Українка молодá.

— Хто такі українці?

— Люди, що живуть
в Україні.

2. Про що запитували у хлопчика?
3. Про що запитували в дівчинки?
4. Як відповіли діти?
5. Як називають людей, які живуть в Україні?

Розрізняй

малий хлопчик • малá дівчинка

Вправа 5.

Прочитай. Доповни за зразком. Користуйся текстом вправи 4.

Зразок: Як **у́й** хлопчик? Хлопчик малу́й.

Як **у́й** українець? Українець молоду́.

Як **а** дівчинка? Дівчинка мала.

Як **а** українка? Українка молода.

Вимовляй правильно

українець • українка

Вправа 6.

Прочитай. Покажи малюнок, що відповідає кожному слову.

українка
українець

Вправа 7.

1. Прочитай, дай відповіді на запитання.

Хто я? Я — українець (українка).

Хто ти? Ти — .

Хто він? Він — .

Хто вона? Вона — .

2. Запиши і доповни речення.

3. Розкажи про себе і батьків.

План

1. Хто ти?	Я (ім'я) — українка (українець).
2. Хто твій тато?	Мій тато — . Він українець.
3. Хто твоя мама?	Моя мама — . Вона українка.
4. Де живуть батьки?	Батьки живуть в Україні.

Пригадай

Батьки — це тато і мама.

Вправа 8.

Розглянь малюнок. Розкажи, хто тут зображений? Використовуй слова з довідки.

Довідка

батьки,
діти, тато,
мама, живуть,
українка,
українець, син,
дочка, в Україні,
вишиванка.

Вправа 9.

1. Прочитай і доповни речення словами з довідки.

Мої батьки: тато , мама . Вони в Україні. **Україна — це наша Батьківщина.**

2. Запиши виділене речення.

Довідка

Тарас, Олесь,
живуть.

Розрізняй

батьки • Батьківщина

Вправа 10. 1. Послухай (прочитай) текст.

Наша країна — Україна. Україна — це те місце, де ти народився, де живуть твої батькі, родичі.

Україна — це держава, яка має свою історію, культуру, мову. Кожна людина любить край, де народилась і живе. Вона пишається своєю рідною землею. Завжди захоплено говорить про квітучий весняний сад, про плачучу вербу, що схилилася над річкою.

Україна для кожного з нас починається із зеленої трави біля будинку, блакитної річки, казки, яку розповідають бабуся та мама рідною мовою.

2. Як називається країна, де ти народився / народилася?
3. Чим багата Україна?
4. Чи любиш ти свою країну? Чому?
5. Які почуття виникають у тебе, коли говориш про рідну Україну?

Запам'ятай значення слова

Пишатися — гордітися, відчувати внутрішнє задоволення.

Захоплено говорити — задоволено, радісно.

6. Запиши перше речення з тексту вправи. Поясни написання слова з великої літери.

Вправа 11. 1. Прочитай уривок вірша.**Вся моя родина**

Мати, мова, Батьківщина —
от і вся моя родина.

Батьківщина, мати, мова —
три цілющих вічних слова.

Микіла Сингаївський

Запам'ятай значення слова

Цілющий — такий, що лікує; як ліки.

2. Що дуже важливе для нас, українців?
3. Чому *ма́ти*, *мо́ва*, *Батьківщи́на* є для нас родиною?

Розрізняй

ма́ма • **ма́ти**

Вправа 12. 1. Прочитай слова. Хто це говорить (хлопчик чи дівчинка)? Спиши в зошит.

**Моя Батьківщина — Україна. Я — українець,
і я цим пишаюся!**

2. Скільки речень ти записав / записала?

Вправа 13. 1. Прочитай текст. Поміркуй над прочитаним.

Наша державна мо́ва — українська. Це мо́ва українського наро́ду. Український наро́д творі́в свою́ мо́ву про́тягом багатьо́х століть.

Украї́нську мо́ву збага́чують казкі́, пісні́, загадки́, оповіда́ння, при́казки, прислі́в'я. Розвива́ють на́шу мо́ву тво́ри письме́нників.

2. Яка мова в Україні є державною?
3. Хто творить мову держави?
4. Які українські казки ти знаєш?

Вправа 14. 1. Прочитай. Встав пропущені літери.

Укра́нська мо́ва, укра́нський наро́д, укра́нське
сло́во.

2. Спиши третє сполучення. Склади звукову модель виділеного слова.

Вправа 15. 1. Прочитай вірш. Розглянь малюнок.

В рідній мові своїй
Му́сиш ви́вчити ко́жне слівце́,
Догляда́ти його́,
як ста́рий сади́вник дере́вце...

Б. Ча́лий

2. Як ти розумієш виділені слова?

Вправа 16. 1. Прочитай слова.

Я, ти, краї́на, Укра́їна, ба́тьки, та́то, ма́ма, Ба́тьківщи́на.

2. Випиши слова, які ти вивчив на уроці.

Вимовляй правильно

сло́во • слова́ • слівце́

Вправа 17. 1. Розглянь малюнок і прочитай.

Згада́й, як володі́в/володі́ла украї́нською мо́вою у пе́ршому і дру́гому кла́сах? Чи вмів/умі́ла розмовля́ти? Ти вивча́в/вивча́ла но́ві зву́ки і слова́ — на́зви предметів, дій; навча́вся/навча́лася скла́дати ре́чення.

Ти поступово вчішся виразно говорити, читати, дактилювати, писати. Допомагає тобі підручник — джерело знань про мову.

Продовжуй гарно вчитися, розмовляти і думати українською мовою!

Як можна набиратися сил від рідного слова?

Чи відчуваєш ти різницю між володінням українською мовою зараз і в першому класі? Яку?

Що тобі вдається краще: читати чи писати; говорити чи дактилювати?

Що тобі подобається на уроках української мови?

Вправа 18. 1. Повтори за вчителем.

Я розмовляю українською мовою.

Я думаю українською мовою.

Я вчуся українською мовою.

2. Які труднощі ти відчував / відчувала?

Вправа 19. 1. Прочитай текст. Розглянь словники.

Скільки слів у сучасній українській мові? На це питання не відповість ні дідусь-академік, ні вчитель, ні учень. Чому?

Українська мова постійно розвивається, поповнюється, збагачується новими словами. Підрахувати їх важко. Поступово слова збирають у різні словники.

Є словник орфоепічний. Він підказує, як слово правильно **вимовляти**.

Є словник орфографічний. Він підказує, як слово правильно **писати**.

Є словник тлумачний. У ньому можна знайти **значення слова**.

2. Про що йдеться у тексті?
3. Що збагачує українську мову?
4. Про які словники ти дізнався / дізналася?
5. Якими словниками ти користуєшся?

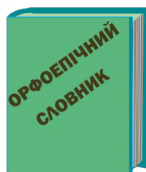

Розрізняй

слова ● словник

Вправа 20.

1. Назви словник. Поясни його призначення.

2. Запиши назви словників.

Вправа 21.

1. Розглянь малюнок. Розкажи, що зображено. Як називається країна? Хто зображений?

Довідка

пра́пор,
український,
краї́на, ма́па,
Украї́на,
украї́нці.

Вправа 22. 1. Прочитай текст.

У на́шій краї́ні є ба́гато міст. У мі́стах жи́вуть лю́ди. Як їх на́зива́ють?

Лю́ди, які жи́вуть у Ки́єві, на́зива́ються кия́ни, у Жи́томирі жи́вуть житомиря́ни, у мі́сті Рі́вному — рівня́ни, у Полта́ві — полта́вці.

2. Запиши назви міст і назви людей, які там живуть.

3. Запиши назву свого міста і назву людей, які живуть в ньому.

Зразок: Ку́їв — кия́ни.

Вправа 23. Прочитай. Назви зайве слово. Поясни чому?

Ки́їв Рі́вне Полта́ва Дніпро́ Дністе́р

Вправа 24. 1. Розглянь малюнок. Прочитай вірш.**Мрія**

Як ві́росту — збуду́ю ха́ту,
На ха́ті ко́лесо приб'ю́,
А там я поселю́ крила́ту
Леле́чу кле́кітну сім'ю́.
Неха́й розво́диться, гнізди́ться
По всі́х дере́вах і ха́тах.
Неха́й мені́ щонóчі сні́ться,
Що я літа́ю, на́че птах.

Дмитро́ Павлі́чко

2. Про що мріє хлопчик? Що він любить?

3. Що ти зробиш, коли виростеш?

4. Які нові слова ти запам'ятав / запам'ятала?

Вправа 25. 1. Прочитай і розглянь малюнки.

Українська мова має форми мовлення. За допомогою мовлення ти можеш говорити, розмовляти, думати, висловлювати думки, отримувати інформацію. Мовлення буває:

► **усним** — коли ми говоримо і слухаємо; орган сприйняття — вуха;

► **писемним** — коли ми пишемо, дактилюємо і читаємо; орган сприйняття — очі.

Усі форми мовлення важливі.

2. Якими формами мовлення ти користуєшся?

Вправа 26. Розглянь. Розкажи.

Що робить дівчинка (хлопчик)?

***Зразок:** Що робить дівчинка? — Дівчинка пише. Дівчинка висловлюється письмово.*

Вправа 27. Уяви, що до класу прийшла нова дівчинка.

1. Як ти познайомишся?
2. Що скажеш?
3. Про що запитаєш?
4. Якою формою мовлення ти користуєшся, коли знайомишся?

Вправа 28. 1. Розглянь малюнок.

2. Склади речення про знайомство. Запиши їх.

3. Використай схему.

_____ , _____ !

Як _____ ?

Звідки _____ ?

Де _____ ?

4. Яку форму мовлення ти використував / використовувала під час знайомства?

5. Якою формою мовлення ти користувався / користувалася, коли записував / записувала речення?

Розрізняй

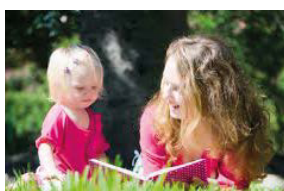
познайо́млюся

познайо́мився

Вправа 29.

1. Розглянь малюнки. Прочитай виразно вірш.

Рідне слово

Над старі́ми яворáми
 Бі́лих буслі́в бі́лі ді́ти
 Зра́нку-ра́ночку дзю́бами
 Вча́т■ ся рі́дно клеко́тіти.

І рідне́н■ ко тьо́хка у лу́зі
 Солове́й до солов'я́ти.
 — А мене́ навчи́т■, ма́тусю,
 Рі́дним сло́вом розмовля́ти!

Мико́ла Тимча́к

2. Спиши вірш, встав пропущений **б**.

Пригадай

ь (м'який знак) — це літера, а не звук.

Вправа 30. 1. Подумай і скажи, хто так говорить? Яке мовлення використовують?

1. Обережно, двірі зачиняються. Наступна зупінка — «Хрещатик»!

2. Скажіть, будь ласка, скільки коштує кілограм яблук?

2. Назви окличне речення.

3. Запиши питальне речення.

Розрізняй

Хрещатик — головна вулиця столиці.

Зупінка «Хрещатик» — назва зупінки на головній вулиці.

Вправа 31. 1. Розглянь малюнки. Розкажи, чим можна писати і на чому. Запиши назви предметів у зошит.

2. Уживай слова:

ручка — ручкою, олівець — олівцем, .

Вправа 32. 1. Прочитай вірш.

Дружний клас наш — 3-А,

діти всі — одна сім'я.

Разом книги ми читаємо,

різні правила вивчаємо.

Любимо в театр ходіти,
віршики старанно вчіти.
Будем мову гарно знати —
світ великий пізнавати.

Діана Федіс

2. Чи можна сказати, що ваш клас дружний? Чому? Доведи.
3. Спиши друге речення.

Вправа 33. Прочитай. Назви зайве слово. Поясни чому?

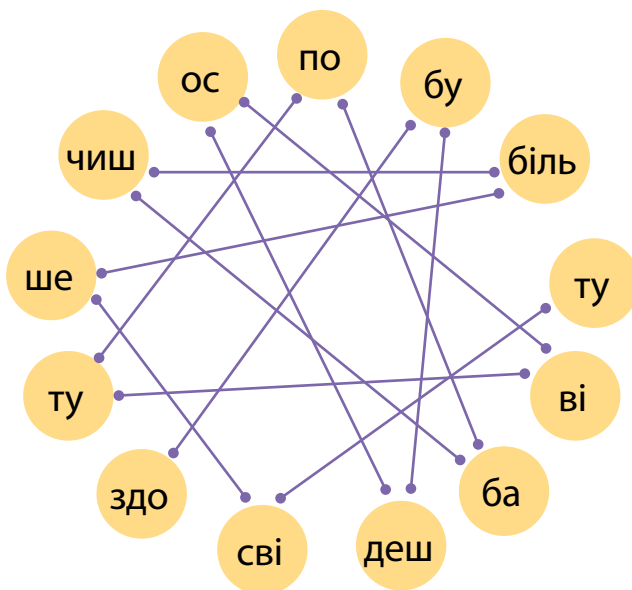
ходіти знати вчіти клас пізнавати

Вправа 34. 1. Склади і запиши прислів'я про мову.

- ▶ ліне, сёрця, до, а, не, Слово, стріла.
- ▶ до, Язйк, Кйєва, доведё.
- ▶ слóвом, За, кишёню, у, не полізе.

2. Як ти розумієш зміст кожного прислів'я?

Вправа 35. 1. Прочитай схематично записане прислів'я. Запиши його. Починай зі складу **здо-**.

Вправа 36.

1. Розглянь таблицю. Розкажи, яким має бути мовлення і яких правил треба дотримуватися.

Мовлення має бути	Як цього досягати
Зрозумілим	Говоріть просто, чітко, спокійно
Змістовним	Висловлюйте думку на тему
Послідовним	Викладайте думки по порядку
Точним	Використовуйте влучні слова
Виразним	Добирайте слова і вислови, які виразно передають думку
Правильним	Будуйте словосполучення та речення за правилами

2. Яких правил ти дотримуєшся?

Вправа 37.

1. Прочитай уважно.

Потрібно писати чітко, рівно, гарно — **каліграфічно**.

Писати треба охайно.

Під час списування бути уважним. Перевіряти себе.

Якщо трапилася помилка, варто акуратно закреслити і написати зверху або поряд правильний варіант.

2. Про що йдеться у реченнях?

3. Чи дотримуєшся ти цих порад, коли спілкуєшся писемно?

4. Що означає каліграфічно писати?

5. Розглянь зразки писемного мовлення дітей з іншої школи. Що ти можеш про них сказати? Які помилки ти помітив / помітила?

Білий сніг укритв зімлюю білою все пеленою.

білий сніг укритв зімлюю білою все пеленою.

Вправа 38.

Карлсон записав такі слова:

україна, мова, укранський слов, Країна.

1. Чи є помилки у словах Карлсона?
2. Поясни свою думку. Запиши правильно.

Перевір свої знання і вміння

1. Мова потрібна людям, щоб:

А малювати; **Б** передавати думки; **В** спілкуватися.

2. Мова складається:

А зі слів; **Б** із букв; **В** з речень.

3. Усне мовлення має бути:

А гарним, емоційним; **Б** виразним, зрозумілим; **В** тихим, лагідним.

4. Писемне мовлення має бути:

А охайним; **Б** каліграфічним; **В** голосним.

§ 2. Діалог. Слова ввічливості

Вправа 39. 1. Прочитай розмову.

— Я їм рисову кашу, — каже Мишко.

— Кашу я вже з'їла. Хочу випити молока, — відповіла Маріна.

2. Хто бере участь у розмові?

3. Скільки дітей розмовляють?

4. Про що розмовляють діти?

5. Вибери назву: **У їдальні** **На перерві** **Обід**.

Запам'ятай правило

Розмова двох або кількох осіб — це **діалог**.

Вправа 40. 1. Прочитай. Повтори. Запиши речення.

Діалог — це розмова.

2. Яке нове слово ти запам'ятав / запам'ятала?

Вимовляй правильно

спілкування • діалог • розмова

Вправа 41. 1. Розглянь малюнок і прочитай діалог.

— Півнику, що ти наробив?
— Мénшого півника взяв і зачепів.
— Тобі не sóромно мénшого б́ити?
Я не б́уду, півнику, з тобо́ю гуля́ти.
Я пшо́на не дам тобі́, не наллю́ води́.
Поми́рися з мénшим півником, за́раз піді́йди!
— До́бре, поми́рюся...
Вже пі́шли в садо́к,
я обо́м сипну́ла жме́ню крихіто́к.

2. Назви головних осіб діалогу.
3. Хто запитує?
4. Хто відповідає?
5. За що дівчинка сварить півника?

Вправа 42. 1. Випиши третє речення із вправи 41.

2. Поясни, у якому значенні вжито слово **б́ити**:
 - а) уда́рити руко́ю,
 - б) уда́рити дзьо́бом,
 - в) уда́рити крило́м.
3. Чи спостерігав ти, як б́ються півники, чи розбороняв ти їх?

Розрізняй

вда́рити руко́ю • вда́рити дзьо́бом

Вправа 43. Прочитай. Доповни пропущеним словом.

Діалог — це хлопчика і дівчинки.

Вправа 44. 1. Розглянь малюнок.

2. Склади діалог за малюнком та за зразком. Придумай назву.

— Ого, скільки яблук зібрали! Півне відро і кошик!

— Так, підү ще міську візьмү. Треба збирати, поки гарна погода.

3. Використовуй сполучення слів:

осінній сад, принесли драбінку, біля будінку, старя яблуня, стіглі яблука, брат і сестра, півне відро, гарна погода, наповнений кошик.

Вправа 45. 1. Прочитай діалог. Скільки осіб беруть у ньому участь? Назви їх.

— Олю, ти ще обідаєш? — дивується бабуся.

— Так.

— Ти завжди спішиш, коли їси.
Все кудись біжиш... Сьогодні щось
сталося?

— Просила мама допомогти
прибрати в кімнаті, як закінчу обіда-
ти, — невдоволено сказала Оля.

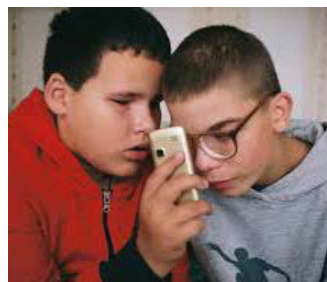

2. Про що цей діалог?
3. Чому дівчинка так довго сидить
за столом?
4. Чи траплялася така ситуація із тобою?

Вправа 46. 1. Розглянь малюнки. Прочитай діалог. Скіль-
ки осіб беруть у ньому участь?

Розмова по телефону

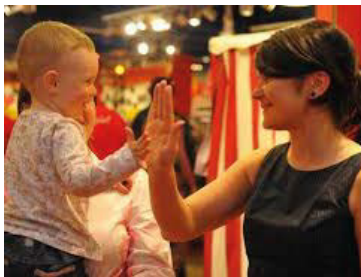
- Алло, Рóмане, привіт!
— Здра́стуйте, Віта́лію й Макси́ме!
— Як твоє здоро́в'я?
— Я хворію на грип.
— Чи виклика́ли лі́каря?
— Так, лі́кар прихо́див. Тепе́р
я вжива́ю лі́ки.
— Оду́жуй швидше.
— Спаси́бі, що зателефонува́ли.
— До зу́стрічі у шко́лі!
— До побáчення!

2. Чи траплялися у твоєму класі такі ситуації? Згадай, як ти
будував / будувала діалог.
3. Як звертаються товариші до хворого друга?

Вправа 47.

1. Розглянь малюнки. Прочитай текст. Що нового ти дізнався / дізналася про вітання?

Кожна мова має свою форму вітання. Найпоширеніша — рукостискання.

У глибоку давнину деякі народи віталися так: висовували язика, поверталися спінами. Стародавні греки і римляни — цілувалися. У Гренландії та Новій Зеландії близькі люди, замість вітання, взаємно торкалися носами.

- 2.** Як ти вітаєшся з товаришем?
- 3.** Як ти вітаєшся зі знайомою дорослою людиною?
- 4.** Як ти вітаєшся з незнайомою дорослою людиною?

Розрізняй**вітання****знайомство**

Вправа 48. 1. Прочитай (послухай) текст. Розглянь малюнок.

Лечу́ на сріблінці

Сидіть павучок на сріблінці,
пускає павутінку-сріблінку. Нащо?

- Мух ловіти! — сказав Жук.
- Гойда́тися! — додав Тимко́.
- Летіти! — вигукнула Кали́нка.

Дмухну́в вітерець. Зняла́ся сріб-
лінка, на ній — павучок.

- Пропав! — сказав Жук.
- Летіть! — додав Тимко́.
- О́сінь... — сказала Кали́нка.

Лі́на Ши́ян

2. Назви героїв тексту, вкажи, хто з них сидів на сріблінці?

Пригада́й

Сло́во-зверта́ння виділяється на письмі ко́мами або
зна́ком о́клику (!).

Сло́во-зверта́ння в у́сному мо́вленні виділяється
підвищеною сі́лою го́лосу.

Запам'ята́й правило

Зверта́ємося:

- ▶ до хлопчиків: *Миха́йлику, Пётрику, ...*
- ▶ до казкових героїв: *О́слику, П'ята́чку, ...*
- ▶ до дівчаток: *Світла́нко, На́то, ...*
- ▶ до дорослих: *Людми́ло Микола́ївно, Ві́кторе
Миха́йловичу, ...*
- ▶ до рідних: *ма́мо, та́ту, діду́сю, бабу́сю, ...*

Вправа 49. 1. Розглянь малюнки.

Віра і Деніс

дідусь Богдán
і внук Назár

Юлія і Зоряна

Зáйчик
і Каченя́ткоВаси́ль Леоні́дович,
Петро́ Трохи́мович

2. Що означають слова, які підписані під малюнками?
 3. Зміни слова так, щоб вони стали звертаннями.
- Зразок: Васи́ль Леоні́дович — Васи́лю Леоні́довичу.*
4. Утворені звертання прочитай із підвищеною силою голосу.

Вправа 50. 1. Розглянь малюнок. Прочитай діалог. Не забувай виділяти слова-звертання.

У шко́лу завіта́ли військо́ві.
 — Дóбрий день, ді́ти.
 — Віта́ємо!
 — Менé звáти Володи́мир
 Леоні́дович, мого́ това́риша —
 Петро́ Гна́тович.

— Володи́мире Леоні́довичу,
 як ви ста́ли това́ришами?

— Ми з Петро́м Гна́товичем познайо́милися нещода́вно. Він урятува́в мені́ житт́я.

— Любі діти, ми прийшли подякувати вам за малюнки й листи, які ви нам надіслали.

2. Назви тему діалогу.
3. Знайди слова-звертання. Поясни їхнє написання.
4. Скільки осіб беруть участь у розмові?

Вправа 51. 1. Розглянь малюнок і склади діалог з допомогою вчителя. Назви головних героїв. Використовуй слова-звертання.

2. Який настрій у дідуся й онука, чому?
3. Діалог запиши. Як виділиш слова-звертання на письмі?

Вправа 52. 1. Прочитай. Дай відповіді на запитання.

Коли це кажуть?

Гарного дня!
Гарного ранку!
Гарного вечора!
Слава Україні! — Героям слава!
Доброго здоров'я!
Бувайте здорові! Ходіть здорові!
Добраніч! На добраніч!
Пробачте! Даруйте! Перепрошую!
Ласкаво просимо!
Просимо до столу!
Щиро дякую!

Довідка

уранці, удень,
увечері, завжди,
прощаються,
прощаються
увечері, просять
пробачення,
дякують,
запрошують.

Зразок: Слава Україні! — Героям слава! — кажуть, коли вітаються.

Вимовляй правильно

слова ввічливості • чарівні слова

Запам'ятай правило

Слова ввічливості говоримо з добрим виразом обличчя.

Ввічливі слова завжди на устах кожної людини.
Такі слова творять дива!

Вправа 53.

1. Прочитай виразно вірш.

Знають люди всі на світі —
є чарівні слова:

спасібі,
дай, будь ласка,
вибач,
прошу до столу,

перепрóшую,
добридень,
на добраніч,
у добро́у путь.

Любий дру́же,
знай слова ці,
застосóвуй,
не забу́дь!

2. Назви ввічливі слова, які ти знаєш.

3. Випиши ввічливі слова, які ти не знав / не знала.

Вправа 54.

Знайди два однакові за значенням слова:

дякую добраніч спасібі привіт

Вправа 55.

1. Поясни, які слова ввічливості ти вживаєш у таких ситуаціях:

а) Ти прийшов до школи і зустрів учительку Марію Степанівну. Як ти привітаєшся?

6) У театрі тато допоміг тобі роздягтися і повісити одяг. Що треба сказати татові?

2. Відповіді зі словами-звертаннями запиши.

Зразок: Маріє Степанівно, доброго ранку!

Вправа 56.

Поміркуй

1. Прочитай. Закінчи думку.

Ми говоримо:

Здрастуйте, **вітаю**, коли

До побачення, коли

Будь ласка, коли

Спасібі, коли

На добраніч, коли

Запам'ятай правило

Слова ввічливості поділяються на:

▶ вітання	▶ пропозиції
▶ прощання	▶ побажання
▶ вибачення	▶ подяки
▶ прохання	

Вправа 57.

1. Прочитай слова ввічливості. Поділи слова на три стовпчики: **вітання**, **прохання**, **вибачення**.

Доброго ранку! На добраніч! Добрий день! Щасливої дороги! Добрий вечір! Заходьте, будь ласка! Здрастуйте! Дозвольте вам допомогти! До побачення! Будьте здорові! Дякую! Спасібі! Пробачте! Будьте ласкаві!

2. Які слова ввічливості залишилися? Що це за слова?

3. Випиши слова, які ти найменше вживаєш.

Розрізняй

Здра́стуй! ● Здра́стуйте!

Вправа 58. 1. Прочитай текст.

Ра́нок. Андрі́йко проки́нувся.

— Дóброго вéчера, та́ту! — сказа́в він. Та́то усміхну́вся до си́на і відпові́в:

— Дóброго...

Поміркуй

2. Чому тато так відповів? Що не так сказав Андрійко? Як треба сказати правильно? Відповідь запиши.

Вправа 59. 1. Розглянь малюнок. Побудуй діалог між двома хлопчиками. Вони розмовляють про сестричку одного з товаришів, яка захворіла. Уживай слова ввічливості.

2. Дай імена дітям.
3. Хто зустрівся на вулиці?
4. Хто хворіє?
5. Чи хоче хлопчик покататися на велосипеді?
6. Що робитиме хлопчик, який має хвору сестричку?
7. Які слова ввічливості вживає хлопчик, звертаючись до свого товариша?

Вправа 60. 1. Поміркуй і скажи, хто може так говорити.

— Дóбрый вéчiр, дядьку! Як Ви доiхали?

— Бабу́сю, спасiбi за гáрну кни́жку!

— Привiт, дiду́сю, що рóбиш? Пояснi менi задáчу, будь лáска.

— Добрáнiч, сестри́чко! Солóдких снiв!

2. Знайди і зачитай слова ввічливості.

3. Запиши відповідь на перше питання діалогу.

4. Запиши речення, у якому внук звертається з проханням. Підкресли слово-звертання.

Вправа 61. **Попрацюйте разом!**

1. Розгляньте малюнок. Прочитайте діалог. Виділені слова читайте з підвищеною силою голосу.

— **Дiвчинко**, здрастуй. Допоможи менi, будь лáска.

— Авжеж, **бабу́сю**.

— Переведи́ мене́ че́рез доро́гу. Менi склáдно ру́хатися шви́дко, а водiї часто не чека́ють, доки я перейду́ доро́гу. Я бою́ся, що по́спiхом могу́ про́сто перече́питися й впа́сти.

— Дóбре, **бабу́сю**, я допоможу́.

— Удя́чна тоби́, **дiвчинко**!

— Про́шу! Ко́жен так зрóбить. Дóбро почина́ється з нас!

2. Спишіть слова, якими дівчинка звертається до бабусі.

Вправа 62. 1. Прочитай текст за особами: **а́втор**, **Сашко́**, **Анто́н**.

Зустріч після канікул

Двоє товаришів зустрілися після зимових канікул.

— Привіт, Сашку! Радий тебе́ бачити!

— Привіт, Анто́не! Як відпочи́в на канікулах?

— Дуже добре! Ми з батька́ми їздили на ти́ждень у Карпа́ти. Там так чудо́во! Я навчи́вся ката́тися на ли́жах!

— Радий за тебе́, Са́шо! Канікули взага́лі не бува́ють пога́ними — мо́жна відпочи́ти від навча́ння, спа́ти, займа́тися улю́бленими спра́вами. Я прочита́в кни́гу про Га́ррі По́ттера.

2. Що розповів Сашко?

3. Що робив на канікулах Антон?

4. Спиши речення зі звертаннями. Підкресли слова ввічливості.

Вправа 63. Карлсон написав чарівні слова. Розділи слова правильно і запиши.

будьла скавіта юприві тдо брора нку

Вправа 64. 1. Прочитай діалог.

- Дóброго рáнку!
- Дóброго рáнку!
- Дáйте, будь лáска, хліба.
- Будь лáска, візьміть.
- Дякую. Бúлочки у вас свíжі?
- Так. Скíльки вам дáти?
- Дві, бúдьте ласкаві.
- Ось, прóшу.
- Дякую. До побáчення.
- На все дóбре.

2. Хто бере участь у діалозі?

3. Де відбувається діалог? Як можна назвати діалог?

4. Запиши слова ввічливості продавця.

Вправа 65. 1. Прочитай слова ввічливості.

Будь здоровий, пробáчте, бúдьте щасливі, на все дóбре, дúже приéмно, хóчу подякувати, вибачте, дúже рáдий, спасібі, будь лáска.

2. Придумай і запиши два речення зі словами-побажаннями.

Вправа 66. 1. Прочитай діалог за особами: **працівнік по́шти, покупéць.****На по́шті**

- Здра́стуйте.
- Дóбрый день!
- Скажіть, будь лáска, чи є у вас листі́вки?
- Так, є. Хóчете подиві́тися?
- Дозво́льте, я подивлю́ся.

- Будь ласка, ось вони.
- Я хочу купити дві листівки.
- З вас чотири гривні.
- Прошу.
- Дякую. До побачення.

2. Випиши слова-вітання і слова-прохання.
3. Чи використав працівник пошти ввічливі слова?
4. Як можна назвати працівника пошти?

Запам'ятай значення слова

Листівка — пошто́ва ка́ртка з ма́люнком.

Розрізняй

Листівка до Дня свято́го Микола́я

Листівка віта́льна

Листівка до дня наро́дження

Запам'ятай правило

Люди́ну, яка вико́ристовує слова́ ввічливості, диві́ться обов'язко́во у ві́чі, га́рно поводи́ться, назива́ють **ввічливою люди́ною**.

Вправа 67.

1. Розглянь малюнок. Прочитай речення.

Ввічлива дитина — чéмна, ви́хована, поря́дна.

2. Поясни, яку дитину можна вважати ввічливою.

Поміркуй

3. Як ти думаєш, яка людина називається неввічливою?

Вимовляй правильно

ввічлива ● чёмна
порядна ● віхована

Вправа 68.

1. Прочитай виразно вірш.

Неввічливий ведмідь

У лісі жив Ведмідь-гультай,
Знав єдине слово: «Дай!»
— Дай меду, дай малини!
— Дай рибки, дай калини!
Дорікали звірі вслід:
— Ти — неввічливий ведмідь!
Чи тобі завчіти важко
Чарівні слова: «Будь ласка»?

Запам'ятай значення слова

Гультяй — той, хто любить гуляти, ледар.

Дорікали — звинувачували за щось, виражали своє незадоволення.

2. Про кого йдеться у вірші? Чому головного героя називають неввічливим?
3. Як правильно звертатися, коли щось просиш?

Вправа 69.

1. Прочитай речення Карлсона. Знайди і виправ помилку.

- ▶ Проходити на своє місце в кіно або театрі потрібно спіною до того, хто сидить.
- ▶ Чёмний хлопчик завжди смікає дівчаток за коси.
- ▶ Увічливі діти не поступаються місцем старшим.

- ▶ Віховані люди ні́коли не віта́ються.
- ▶ Якщо тебе́ за́просіли на день наро́дження, потрі́бно за́лишити подару́нок удо́ма: він і то́бі знадобі́ться.

2. Запиши четверте виправлене речення.

Вправа 70.

1. Прочитай прислів'я.

- ▶ Від те́плого сло́ва і лід та́не.
- ▶ Сло́во — не горобе́ць, ви́пустиш — не пійма́єш.
- ▶ Те́плі слова́ зігріва́ють ду́шу люди́ні.
- ▶ Ла́гідна люди́на — прие́мна годі́на.

2. Які слова тобі незрозумілі? Як ти розумієш ці прислів'я загалом?

3. Запиши два прислів'я.

Вправа 71.

1. Прочитай запис телефонної розмови і скажи, яка з них — розмова Марійки з Вірою, а яка — Марійки з Віриною мамою?

2. Встав пропущені слова:

1.

— Приві́т, . Це .

— А, це ти . Здра́стуй!

— Я хо́чу подиви́тися му́льтьфі́льм, але не зна́ю, о ко́трій годі́ні він почи́нається. Мо́же, ти зна́єш?

— Об одина́дцятій годі́ні.

— До побáчення!

2.

— До́брый день! Це гово́рить . Мо́жете покли́кати до телефо́ну ?

— За́раз вона́ піді́йде. Як тво́є здо́ров'я? Ти хворі́ла?

— Дя́кую, краще́. Я вже ходжу́ до шко́ли.

— А ось і . На все до́бре!

Вправа 72. 1. Прочитай поради.**Як бути приємним співрозмовником**

- а) учіся не перебивати;
- б) учіся говорити по черзі;
- в) учіся уважно слухати;
- г) учіся не розповідати чужі секрети;
- ґ) учіся не пліткувати про товариша / товаришку, не насміхатися.

2. Яких порад ти дотримуєшся?

3. Які ще поради ти знаєш?

Вправа 73. 1. Прочитай ситуації. Розіграй сценки.

1. Двоє учителів розмовляють на перерві. Тобі терміново потрібно звернутися до одного з них. Які слова ти використаєш?

2. Ти виходиш із дому. Що ти скажеш своїм рідним?

3. Ти зустрівся біля дверей магазину з дорослою людиною. Що повинен зробити? Що треба сказати? З яким виразом обличчя?

2. Запиши найкращі відповіді з увічливими словами.

Вправа 74. Прочитай (послухай) текст.**Скажи людині «Добрий день»**

Лісовою стежкою йдуть батько і малий син. Назустріч їм — бабуся.

— Зараз ми порівняємося з бабусяю і ти скажеш їй: «Добрий день, бабуся!» — порадив батько.

— Навіщо казати? — дивується син. — Ми її не знаємо. Це чужа бабуся.

— Дóбрий день, ба́бусю, — сказа́в син.

— Дóбрий день, — привіта́вся ба́тько.

— Дóброго вам здоро́в'ячка, — відповіда́є бабу́ся й усміха́ється.

Хло́пчик побáчив, як усе навкóруги зміни́лося. Со́нце зася́яло яскра́віше, лі́стя на дере́вах загра́ло. Пта́шки ве́село кру́жляли. На душі́ у хлопця́ ста́ло ле́гко і ра́дісно.

За Васи́лем Сухомлі́нським

2. Які слова ввічливості батько радив говорити сину?
3. Чому все змінилося після привітання з незнайомою бабусею?
4. Як ти вітаєшся жестовою мовою?
5. Як ти вітаєшся словесною мовою?
6. Випиши з тексту слова ввічливості.

Вправа 75.

1. Прочитай текст за ролями: **а́втор, ді́дусь, ону́к.**

У саду́ росте́ стара́ ви́шня. Олесь побáчив бі́ля ви́шні ма́леньке дере́вце́ та й пита́є ді́дуся:

— Скажи́, будь ла́ска, звідки взя́лося це дере́вце́?

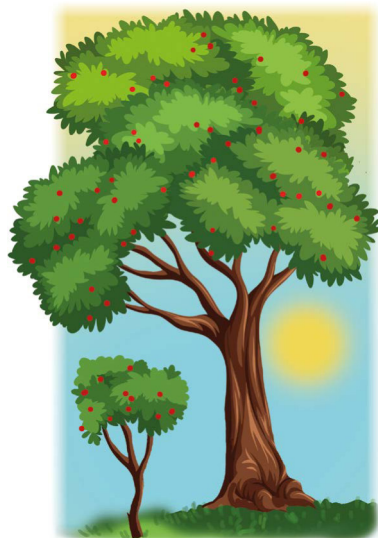
— З кі́сточки ві́росло.

— Це до́нька старо́ї ви́шні?

— Так. До́нька.

— Ді́дусю, а вну́чка у старо́ї ви́шні бу́де?

— Бу́де, Олесе́, — відпові́в ді́дусь. — Якщо́ ти доглядáтимеш за цією ма́ленькою ви́шенкою,

діждешся з неї плодів і посадиш кісточку, — то з неї віросте внучка старої вишні.

Олесь заміслився. У його очах дідусь побачив ласку й тривогу.

— Дякую тобі, дідусю! Я вірошу внучку цієї старої вишні, — пообіцяв хлопчик.

За Василем Сухомлінським

2. Зачитай слова ввічливості.
3. Чому хлопчик подякував дідусеві?
4. Чого вчить оповідання?

Вправа 76.

Поміркуй

1. Склади список слів увічливості, які ти використовуєш у мовленні. Чи багато їх? Полічи.
2. Якими лагідними словами ти звертаєшся до свого товариша / товаришки?

Вправа 77.

1. Підготуйся до читання діалогу Андрійка з мамою. У другому реченні встав слово-звертання.

Мама вишиває на білому полотні барвінок, волóшки, чорнобрівці.

— Що це буде, ? — питає Андрійко.

— **Святкова вишита українська сорóчка для тебе.**

— Чому українська? — допитується Андрійко.

— Я вишиваю квіти, які ростуть на нашій землі. Земля наша звється **Україною**. Ти — малéнький украї́нець.

За Андрієм М'ястківським

2. Прочитай і спиши виділені слова.
3. Що ти сказав / сказала б мамі у відповідь, щоб висловити подяку?

Вправа 78. 1. Прочитай і з'єднай частини прислів'їв.

Одне приємне слово
Рána загої́ться
Слова́ щі́рого віта́ння
Усе до́бре пере́ймай,
Хто лю́дям до́бра бажа́є,
Не о́дяг кра́сить лю́дину,

дорóжчі за частува́ння
а лихé сло́во — ні.
той сам його́ ма́є.
кра́ще за цу́кор і мед.
а до́бри діла́.
а зло́го уника́й.

2. Зачитай прислів'я і поясни їхнє значення.

3. Запиши одне прислів'я.

Вправа 79. 1. Розглянь лист дівчинки. Прочитай його.

Привіт! Я Марійка. Мені 8 років. Передайте, будь ласка, одяг дітям, у долівки яких прийшла війна. Адже не всі з них мають змогу його купити. Цукерки, будь ласка, дайте воїнам, щоб їм було веселіше і вони менше сумували за рідними. Нехай швидше повертаються з перемогою. Наша родина дуже в це вірить.

Слава Україні!

Мої гроші витратьте
з користю.

Марійка

2. Про що цей лист?
3. Знайди речення із ввічливими словами.

Вправа 80. 1. Прочитай текст.

День народження

Привітання людини з днем народження — одна з ознак людської культури. Для кожної людини цей день — найщасливіший у житті.

Ти повинен знати і все життя пам'ятати дні народження мами, тата, дідуся, бабусі, братів, сестер. Щастя сім'ї — у тому, що ми даруємо одне одному теплоту своїх сердець.

За Василем Сухомлінським

2. Розкажи, як і що ти побажаєш своїм рідним (наприклад, мамі, татові або близькій людині) на її день народження.

Перевір свої знання і вміння

1. Знайди стовпчик, у якому записані всі ввічливі слова.

1	2	3
дякую	до побачення	привіт
щиро радію	будь ласка	слава героям
вибачте	прошу	до зустрічі
сором	спасибі	здоровенькі були
добрий вечір	доброго здоров'я	добра справа

2. Дай відповіді на запитання:

А Які слова ти не забуваєш казати мамі й татові, рідним, коли йдеш спати?

Б Твоя сім'я сідає до столу обідати. Що ти всім побажаш?

В Ти був у гостях, і вже йдеш додому. Які слова скажеш?

3. Діалог — це:

А розмова;

Б слово;

В речення.

4. Якими словами ми вітаємося:

А добрий вечір;

Б щасливої дороги;

В привіт.

5. Запиши три слова прощання.

Текст

§ 3. Ознаки та будова тексту

Вправа 81. 1. Пригадай, що таке текст.

Текст — це зв'язна розповідь
про все на світі.

Про погоду, школу, клас,
про природу і про нас.

Запам'ятай правило

Зв'язані за змістом речення утворюють текст.
До тексту можна дібрати назву (заголовки).

Вправа 82. 1. Прочитай.

Сьогодні Карлсон прилетів на урок української мови.
Учителька запросила його до дошки і дала завдання:

— Прочитай речення зліва і справа. Скажи, які з них
зв'язані за змістом і становлять зв'язне висловлення —
текст; а які — є окремими реченнями.

Карлсон прочитав, але відповісти не зміг. Допоможи
йому.

Мішка живе в норі.
Дівчата дивляться у вікно.
У бібліотеці багато книг.
Хлопці мійють руки.

Настала зима. Вона
вкріла м'яким білим снігом
землю. Одягла в теплі шапки
дерев, кущі, будинки.

2. Які ознаки тексту ти знаєш? Розкажи.

Вправа 83. Добери заголовок і спиши текст.

1. Прочитай речення. Чи є ці речення текстом? Чому?

У Києві та Київській області сьогодні висока хмарність, невеликий дощ. Вітер слабкий. Температура вдень — 15–17 градусів.

2. Який заголовок можна дати тексту?

Запам'ятай значення слова

Хмарність — скупчення хмар.

Висока хмарність — велике скупчення хмар.

Вправа 84. 1. Прочитай вірш.

Рано, рано сонце встало,
Україну привітало,
побажало їй добра,
усміхнулось до Дніпра,
до Дністра і до Дунаю,
до Шевченкового краю.

Олесь Лупій

2. Про що розповідається у вірші?

3. Добери назву до вірша.

4. Як ти розумієш вислів «до Шевченкового краю»?

Вправа 85. 1. Прочитай словосполучення.

Солов'їний спів

2 Почулися в лісі

4 Там соловейко

1 Знов на світанку

5 Приніс солов'їсі

3 Дружніх пташок голосі,

6 У дзьобі краплинку роси.

Степан Жупанин

2. Утвори речення за нумерацією.
3. Чи стали ці речення текстом? Поясни свою думку.
4. Яку замальовку ти зробив би / зробила б до тексту?
5. Прочитай виразно вірш.

Вправа 86.

1. Прочитай словосполучення.

Ми є діти українські

- 4 Красна та багата.
- 6 Місяць, зорі срібні,
- 2 Хлопці та дівчата,
- 1 Ми є діти українські,
- 7 Рідний на́рід — українці,
- 3 Рідний Край наш — Україна
- 5 Рідне не́бо, я́сне со́нце,
- 8 Всі до нас поді́бні.

За Юрієм Шкрумеляком

Запам'ятай значення слова

Красний — красивий, гарний.

2. Утвори речення за нумерацією. Виразно прочитай.
3. Про що йдеться у тексті?
4. Запиши перше речення.

Вправа 87.

1. Прочитай текст.

Хліб і вишитий рушнік — давні українські символи. Хліб-сіль на вишитому рушникові були ознакою гостинності української сім'ї.

Кожному гостю, який приходив у будинок із чистим серцем, підносили цю святиню. Прийняти рушник, поцілувати хліб означало духовну єдність, злагоду, пошану тим, хто виявив її.

Цей звичай пройшов віки, став доброю традицією й у наш час.

За Василем Скуратівським

Запам'ятай значення слова

Хліб-сіль на вишитому рушнику — привітання, ознака великої поваги до гостей.

Святи́ня — щось дуже дороге і цінне.

Зв́ичай — правило, яке існує давно́.

2. Про що мовиться в тексті?
3. Чому гостям підносили хліб-сіль на вишитому рушнику?
4. Чи існує така традиція тепер?

Вправа 88.

1. Прочитай текст.

Хліб

Дід Харитон попросив Михайлика принести з магазину хліб. Хлопчик швиденько повернувся додому і каже:

— Дідусю, я вам купив хліба, а собі — халві. Я дуже люблю халву, а без хліба можна обійтись.

День їв Михайлик халву, другий день їв халву, а на третій день — не витримав і каже:

— Дідусю Харитоне, хочете, я віддам вам свою халву,
а ви мені — шматочок хліба дасте!..

— Ти, внучку, казав, що без хліба можна обійтись?

— Можна... — зітхнув винувато Михайлик. — Але не
довше двох днів.

Ігор Січовік

2. Знайди правильну відповідь.

► Дідуся звали:

а) Михайло; б) Харитон.

► Дідусь був з:

а) онучкою; б) онуком.

► Дідусь попросив принести з магазину:

а) халву; б) хліб; в) молоко.

► Хлопчик купив:

а) хліб; б) халву.

► Скільки днів хлопчик їв халву:

а) один день; б) два дні; в) три дні.

► Чи зміг Михайлик обійтись без хліба?

а) так; б) ні.

3. Чому текст називається «Хліб»?

4. Знайди малюнок, де зображений шматок хліба. Відшукай
у тексті речення про скибку хліба.

Запам'ятай правило

Текст має три частини: **зачин**, **основну частину**, **кінцівку**. Кожна частина починається з **абзацу**. Абзац завжди пишемо з нового рядка.

Усі речення в тексті пов'язані за змістом.

Кожна частина починається з нового рядка, або з абзацу.

Вправа 89. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте текст.

Засніжена красуня

Ялінку називають красунею.

**Вона ніколи не скидає свій одяг.
Стоїть узімку велична і горда. Її
віти, притрушені білим снігом,
скидаються на коштовне вбрання.
Придивіся небайдужим оком
навкруги вічнозеленої красуні —
й оціниш: справжня королева!**

Ялінка чекає зимових чудес.

2. Зачитайте початок і кінцівку тексту.
3. Знайдіть виділені речення. Це основна частина тексту.
Зі скількох речень вона складається?
4. Про що йдеться в основній частині тексту?
5. Поміркуйте, який ще заголовок можна дати тексту?
6. Запишіть речення, які відповідають малюнку.

Вправа 90. 1. Прочитай вірш.

Дубові дрóва дід рубáє
у дворі під дéревом старім.
А дiтвора́ допомагає
но́сити дрóва з двóру в дiм.

Ната́ля Забі́ла

Запам'ятай значення слова

Дiтвора́ — діти.

Дрóва — порубане на поліна дéрево.

2. Про що цей вірш?
3. Що робить дід? Де рубає дрова?
4. Як ти розумієш словосполучення «дубові дрова»? Які ще можуть бути дрова?
5. З яких частин складається вірш?
6. Запиши зачин вірша.

Вправа 91. 1. Прочитай текст.

Хто там сидить на дроті? Це — ластівки.
Вони прилетіли до нас на літо.
Оселяються ластівки під стріхами
будинків. У теплу пору року ластівки
висиджують ластів'ят. Батьки постійно
годують своїх пташенят комахами.

Ластівки — гарні птахи!

2. Зі скількох речень складається текст?
3. Відшукай основну частину тексту. Зачитай. Про що йдеться в основній частині?
4. Скільки абзаців має текст?
5. Добери заголовок: **Чорно-білі птахи**, **Ластівки**.

Вправа 92. 1. Прочитай текст.

Усе життя пам'ятатиму мамині слова: «Синку, — постійно нагадувала вона, — ніколи не кажи на хліб, що він поганий. Поганого хліба немає. Є лише невмілі руки, які невдало випекли його, невдало зберегли його. Хліб завжди святий. Якщо паляниця невдало спечена, треба так і казати: невипечений, глевкий, сирій, перепечений...».

Так традиційно українці ставляться до хліба. Цієї традиції нам потрібно кожного дня вчитися...

За Василем Скуратівським

Слово **хліб** означає:

1. Харчовий продукт, що випікають із борошна.
2. Зерно, з якого виготовляють борошно.
3. Зернові культури (пшениця, жито).
4. Засоби до існування, заробіток.

2. Яке значення слова **хліб** у цьому тексті?
3. Яку назву можна дати текстові?
4. Зачитай кінцівку тексту.

Вправа 93. 1. Прочитай вірш.

По обніжку йшов цапок,
опирався на ціпок.
Він гіллячки із лози
ніс для білої кози,
а для сірих козенят —
пів мішка гарбузенят.
Бородою тряс цапок,
опирався на ціпок.

Варвара Гринько

Запам'ятай значення слова

Обніжок — вузька неорана смуга землі між ланами, городами.

Ціпок — палиця.

2. Знайди зачин, основну частину і кінцівку вірша.
3. Підбери заголовок до вірша:

Сім'я цапка, **Цапок**, **Ішов цапок**.

Розрізняй**Цапок — ціпок.****Ніс (дія) — ніс (орган).****Вправа 94.** 1. Прочитай речення.

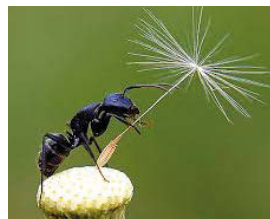
3. — Хóчу такий парашу́тик, як у кульба́би, — сказа́в Мура́ха і ви́ліз на стебло́ росли́ни. 5. Зради́в Мура́ха, схопи́в парашу́тик, до мура́шника поволи́к. 1. Посри́блило лі́то кульба́бу. 4. — Візьми́, будь ла́ска, — відпові́ла кульба́ба і ски́нула парашу́тик. 2. Хто про́йде, ко́жен кульба́бою милу́ється, хóче дмухну́ти.

2. Розташуй речення за порядком номерів, утвори текст.

3. Про що розповідається в тексті?

4. Який заголовок можна дати тексту?

5. Розглянь малюнок. Запиши речення, яке відповідає малюнку.

Вправа 95. 1. Прочитай жартівливий вірш.

У комп'ю́тера-та́та,
у комп'ю́тера-ма́ми
є ді́ти — мале́нькі комп'ю́тереня́та.
Дорóслі комп'ю́тери — та́то і ма́ма —
розв'я́зують дуже́ серйóзні програ́ми.
Маля́там ще тре́ба рості́-підроста́ти —
вони́ полюбля́ють із ді́тками гра́тись.

Сергі́й Цушко́

2. Чи можна назвати цей вірш текстом? Обґрунтуй свою думку.

3. Який заголовок можна дати тексту?

4. Випиши основну частину тексту.

Вправа 96.

1. Перестав рядки так, щоб утворився вірш.
Змайструва́в собі драби́нку.
Дми́трик лю́бить голу́бів.
І пові́сив їм хати́нку.
Сам хати́нку їм зроби́в.

Оле́на Журли́ва

2. Запиши вірш. Дай йому заголовок.

Вправа 97.

1. Прочитай текст.

О́ля побáчила на схóдах вели́кого чо́рного ко́та Мурка́.
Він був не про́сто чо́рним, а з біле́ньким коми́рцем під шийко́ю. Кіт жив на пе́ршому по́версі.

Мурко́ за́вжди сиді́в на схóдах і приві́тно погляда́в на перехóжих.

2. Скажи одним реченням, про що цей текст.
3. Який заголовок ти обереш:

Кіт Мурко́, **Приві́тний сусі́д** або твій варіант?

Вправа 98.

1. Прочитай текст.

У́чні влаштува́ли у кла́сі ліка́рню. Вони́ одягли́ халáти і лікува́ли хво́рих.

Хво́рі не пла́кали. Вони́ ті́хо стоя́ли й чека́ли.

За допо́могою го́рщиків, но́жиць, гру́нту, за́собу для піджи́влення рослі́н, ганчі́рок, води́ школя́рі ви́лікували хво́рих.

2. Поміркуй, кого лікували діти?
3. Добери заголовок до тексту і поясни свій вибір:

Лікува́ння рослі́н, **Ліка́рня для вазо́нів**

Спра́вжні госпо́дарі.

Вправа 99.**1.** Прочитай і відгадай загадку.

Я малéнький їжачóк,
впав на зéмлю з гілочóк,
впав, розбівся, покотівся,
в маліх рúчках опинівся.
На землі лишівсь жупáн,
назива́юся .

- 2.** Про що розповідає загадка?
- 3.** Знайди основну частину тексту. Склади заголовок.
- 4.** Зроби замальовки до загадки. На кого схожий каштан?

Вправа 100.**1.** Прочитай.

Їжа́к бої́ться води́ хі́тра лиси́ця зако́чує їжака́ у рі́чку
у воді́ їжа́к розгорта́ється тоді́ лиси́ця хапа́є його́ зубáми
ох і хі́тра ця лиси́ця

- 2.** Об'єднай слова у речення, з речень утвори частини тексту. Запиши. Постав потрібні розділові знаки.

Вправа 101.**1.** Прочитай виразно вірш.

Кóтик пла́че на морóзі,
бо йому́ помéрзли нóзі.
Ході́, кóтику, до хáти,
на лежа́нці бóдеш спа́ти.

Людмі́ла Лежа́нська**Запам'ятай значення слова**

Лежа́нка — части́на пе́чі, де мо́жна лежа́ти, спа́ти.

- 2.** Чому котик плакав?
- 3.** Що запропонувала йому дівчинка?
- 4.** Чого вчить нас цей вірш?
- 5.** Запиши речення зі словом-звертанням.

§ 4. Типи текстів

Вправа 102.

1. Прочитай два тексти. Про що розповідається в кожному тексті?

1.

Комп'ютер — це сучасна машина-помічник.

Комп'ютер допомагає людині знаходити інформацію, рахувати, малювати, дивитися мультіки, гратися, читати, слухати музику, спілкуватися.

- ▶ Для чого ти використовуєш комп'ютер?
- ▶ Що ти хочеш навчитися робити за допомогою комп'ютера?

2.

Комп'ютер — необхідна річ у кожному домі.

Він складається з чотирьох частин.

Перша — системний блок.

Друга частина — монітор. Третя

складова — клавіатура. Четверта — мишка.

Усі частини комп'ютера важливі.

2. Що це за тексти?

3. Якому тексту відповідає малюнок? Чому?

Пригадай

Бувають такі тексти: **текст-розповідь**, **текст-опис**, **текст-міркування**.

Текст, у якому описують зовнішній вигляд, — це

Текст, у якому розповідають про щось, — це

Текст, у якому міркують, це —

Вправа 103. 1. Прочитай. Про яку квітку йдеться в тексті?

Літо. Серпне́ва спе́ка. Стоїть ха́тінка на па́горбі. А бі́ля тієї ха́тіни росте́ вели́ка кві́тка. Со́нце сходи́ть — і кві́тка підніма́є го́лову до ньо́го, на́че віта́ється. Со́нце заходи́ть — і яскра́ва жо́втога́ряча кві́тка закрива́є свої́ пелю́стки й опу́скає го́лову.

Як назива́ється ця кві́тка?

Цю росли́ну ча́сто мо́жна побачи́ти на горо́дах та у степа́х на́шої Украї́ни. По́ети майсте́рно змальо́вують її у свої́х тво́рах.

2. Визнач, це текст-опис чи текст-розповідь.

Вправа 104. 1. Прочитай текст-загадку.

На со́нечко я схóжий, і со́нце я люблю́,
До со́нця поверта́ю голі́воньку свою́.
Стою́ стрункі́й, висо́кий,
В зеле́них ша́тах я.
І зо́лотом убра́на голі́вонька моя́.

2. Що це за текст?

3. Запиши речення-зачин тексту.

Вправа 105. 1. Прочитай вірш.

Лі́стя облеті́ло, хо́лодно землі́.
На дере́ва сі́ли пта́хи — снігу́рі.
Хмаркі́ у не́бі та́нуть,
Де ж бо ти, зима́?
Снігу́рі літа́ють, а сні́гу нема́!

Анатолій Камінчук

2. Визнач: це текст-розповідь чи текст-опис?

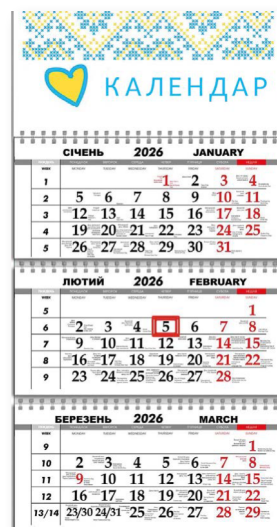
3. Вивчи вірш напам'ять.

Вправа 106. 1. Прочитай текст.

Календар — це зручна система відліку часу, де враховано обертання Землі навколо Сонця.

Спробуйте уявити, що календаря не існує. Звідки ви дізнаєтеся, коли настане день народження? Коли почнеться навчальний рік? Коли закінчатся канікули? Коли у гості прийде святий Миколай із подарунками?

Календар — це зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім.

2. Покажи, де у вашому класі розміщений календар?
3. Чому календар вважають зручним у користуванні?
4. Що можна дізнатися, дивлячись на календар?
5. Якого типу цей текст? Поясни свою думку.
6. Запиши відповідь на останнє запитання.
7. Назви текст.

Вправа 107. 1. Прочитай текст. Добери до нього заголовок. Визнач, це текст-опис чи текст-розповідь.

Розпочався гарний день. На оглядовий майданчик вискочила Варта.

Молода смілива вівчарка середнього зросту. Ніс у неї чорний, круглий; вуха — настовбурчені, погляд — упевнений. Шерсть коричнева, а на спині — чорна.

Варта завжди поруч зі своїм господарем.

2. Знайди речення із кличкою собаки і випиши їх.

Вправа 108. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Джум-джум-джум — грізно співаю,
Мед у бджіл я відбираю.
Жа́лю всіх — жа́лю не маю.
Не чи́пайте, бо куса́ю!
Я краси́ва і струнка́,
в ме́не та́лія тонка́,
а зову́ть мене́ .

Запам'ятай значення слова

Грізно співаю — зло співаю.

Жа́лю — ко́лю, ра́ню.

Жа́лю не маю — співчу́ття не маю.

2. Поміркуй, чи є у тексті розповідь та опис. Зачитай спочатку розповідь, а потім — опис. Про кого розповідає оса?
3. Чим схожі й відмінні **оса́** та **бджола́**?

Вправа 109. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте діалог в особах: **а́втор**, **ма́ма**, **хло́пчик**.

...

Хло́пчик нахили́вся з вікна́ трéтього по́верху, під яки́м расту́ть троя́нди.

— Ти зна́єш, що бу́де, коли́ ви́падеш із вікна́? — сувóро пита́є ма́ма.

— Так. Я полама́ю троя́нди.

2. Чи правильно відповів хлопчик? Чому?
3. Поміркуйте і скажіть, що це за текст.
4. Придумайте заголовок.

Вправа 110.

1. Прочитай речення. Розташуй їх так, щоб утворився текст.

У нього були біла футболка і джинси. Хлопці читали, що у спортсменів великі м'язи. Веселий Дмитрик мріє стати спортсменом. Він систематично займається спортом.

2. Добери до тексту заголовок.

3. Визнач, це текст-розповідь чи текст-опис.

Вправа 111.

1. Прочитай сміховинку-діалог.

— Позич мені, будь ласка, три гривні.

— На жаль, у мене тільки одна гривня.

— Добре, позич одну, а дві гривні будеш вінен.

2. Хто бере участь у діалозі?

3. Придумай заголовок до сміховинки.

§ 5. Поділ тексту на логічні частини. План

Вправа 112.

1. Прочитай текст.

Легенда про Осінь

За народним переказом, Осінь — старша дочка Сонця. Вона останньою залишила батьківський дім і стала на Землі четвертою порою року.

Посилаючи Осінь на Землю, Сонце сказало їй:

— Забирай усе своє багатство. Я віддаю тобі й усе своє золото. Будь щедрою — і люди полюблять тебе.

Осінь виконує наказ Сонця і щороку дарує нам щедрі дарунки полів і садів, чарує нас своїм осіннім золотом.

2. Як ти розумієш значення слів «**будь щедрою — і люди тебе полюблять**»?
3. Про що розповідається в тексті?
4. Назвіть логічні частини тексту.
5. Яка основна думка зачину? Запиши її.
6. Про що йдеться в основній частині? Запиши коротко.
7. Яка думка закладена в кінцівку тексту? Запиши.

План

1. Осінь — дочка Сонця.
2. Поради Сонця.
3. Щедрі дарунки Осені.
8. Чому текст називається так?

Вправа 113.

1. Прочитай уривок вірша спочатку тихо, а потім уголос.

Хто це там гуде?
Мóже, у квіти сів літа́к?
— Ні, це я учу́сь літа́ти, —
ка́же джме́лик волоха́тий.
І тому́ жу-жу, жу-жу
всім на світі я кажу́!

2. Як у вірші названо джмелика? Як його можна ще назвати?

3. Зачитай план до вірша.

- ▶ Що запита́ли у джме́лика?
- ▶ Чому́ зву́ки джме́лика нага́дують зву́ки літака́?
- ▶ Що він ро́бить у кві́тах?

4. Розповідай зміст вірша за планом.

Запам'ятай правило

План ко́ротно й послідо́вно відобража́є найголо́вніше в те́ксті.

Вправа 114.

1. Прочитай.

Над ставко́м росте́ плаку́ча
верба́.

Вона́ схили́ла зеле́ні ві́ти
і диви́ться у во́ду, ніби пла́че.
Тому́ її́ назва́ли плаку́чою.

На вербі́ навесні́ з'явля́-
ються мале́нькі гніздéчка.

2. Розглянь таблицю. Скажи, в якій колонці записано план тексту, а в якій — його будову.

1. З́ачин.	1. Де росте́ верба́?
2. Основна́ части́на.	2. Чому́ її́ назва́ли плаку́чою?
3. Кінці́вка.	3. Що з'явля́ється на вербі́ навесні́?

3. Придумай заголовок.

Вправа 115.

1. Прочитай частини оповідання.

За́мок бі́ля мо́ря

Давнім-давнó жив собі́ коро́ль. І мав він трьох сині́в.

Одно́го дня він зібра́в їх і ви́рішив, що короле́м ста́не той, хто збуду́є йому́ найкращи́й за́мок бі́ля мо́ря.

Мину́в час, і сини́ покли́кали його́ відві́дати збудова́ні за́мки. Ста́рший і сере́дній звели́ дуже́ га́рні форте́ці, але́ їх зруйнува́в нічний шторм.

Наймоло́дший син та́кож покли́кав усі́х до замку, який був збудова́ний посере́д лісу. Ба́тько здивува́вся, адже проси́в про за́мок на бе́резі мо́ря. Наймоло́дший син відпові́в, що і ба́тькова форте́ця у лісі, а з ві́кон до́бре ви́дно мо́ре. Уночі́ зно́ву лютува́в шторм, але́ за́мок залиши́вся неушко́дженим. Ба́тька вра́зила іде́я си́на — і він переда́в йому́ свою́ коро́ну.

За Євге́ном Дми́трєнком

Запам'ята́й значе́ння сло́ва

За́мок — укрі́плене житло́ з кількома́ ве́жами.

Розрізня́й

за́мок ● замо́к

2. Перекажи зміст казки за планом.

1. Скільки в батька було синів?
2. Що він попросив їх зробити?
3. Хто який замок збудував?

Вправа 116. 1. Прочитай текст.**Мій брат**

У мене є старший брат. Звати його Василь.

Він високий, стрункий парубок. Обличчя у нього гарне і привітне. Волосся чорне, густе, блискуче. На чолі звисає чуб. У Василя — ніс прямий і тонкий. Очі — великі, круглі, темні, а ще розумні й добрі. У брата дуже міцні руки.

Я щиро люблю свого брата. Хочу в усьому бути схожим на нього.

2. Про кого йдеться в тексті?
3. Скільки частин має текст?
4. Про що розповідається в кожній частині?
5. Склади і запиши план до тексту.

Вправа 117. 1. Опиши свою сестру за зразком попередньої вправи про брата.

Почніть так:

У мене є .

Щоранку я веду
в дитсадок свою .

Довідка

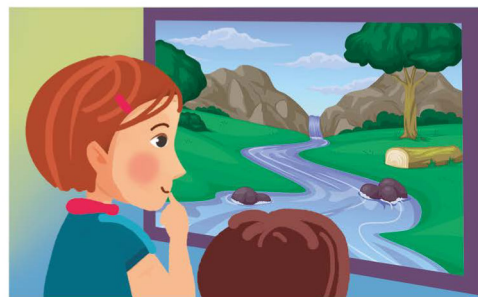
моя, молодша, гарна, струнка;
волосся м'яке, шовкове;
великі круглі очі, добрі, розумні;
личко кругле, рум'яне;
руки маленькі, ніжні, лагідні.

Вправа 118. 1. Прочитай.

Наталя жила в місті. Вона ходила до школи. І ніколи нікуди не їздила. Якось по телевізору дівчинка побачила велику річку. Наталя поклікала батьків і розповіла про свою мрію ...

2. Яку мрію мала дівчинка, котра нікуди не їздила і не бачила великої річки? Придумай і розкажи про це.

3. Розглянь малюнки. Добери до кожного з них такий підпис, який би розповідав, що трапилося з Наталею.

Вправа 119.

1. Прочитай рядки вірша.

Ті́хо па́дає сніжо́к
Прокида́є сте́жку Гриць
Бі́лий та лапа́тий.
Від ворі́т до ха́ти.

Га́нна Зубко́ва

2. Перестав рядки так, щоб утворився вірш. Користуйся планом.

1. Як па́дає сні́г?
2. Які́й па́дає сні́г?
3. Що ро́бить Гриць?
4. Де чи́стить Гриць сні́г?

3. Запиши утворений вірш.

Вправа 120.

1. Прочитай текст, замінюй малюнки словами.

У дівчинки **Наді́йки** сьогодні день народження.

Тато **Генна́дій** і ма́ма **Іри́на** зробили їй . Вони

купи́ли квитки́ до . Увече́рі сім'я́ пішла́ на виста́ву.

У фо́є ці́рку та́то, ма́ма, до́нька зда́ли

у гардеро́б і сі́ли на зру́чні

. Загра́в орке́стр, на арéну вийшли кло́уни й жо́нглєри.

Виступа́ли та́кож акроба́ти, які злі́тали ви́соко під ку́пол.

Ді́вчинка була́ вдя́чна та́тові й ма́мі за свя́то.

2. Чому виділені слова написані з великої літери?

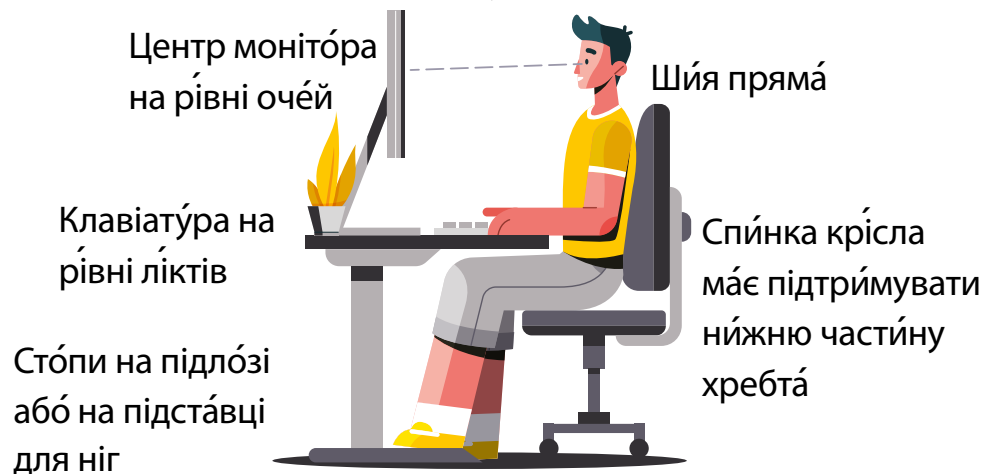
3. Поділи текст на три частини. У кожній частині виділи абзац.

4. Придумай заголовок до тексту.

Вправа 121.

1. Розглянь малюнок. Хто на ньому зображений?

2. Що зображено на малюнку?

3. За поданими словосполученнями склади текст-інструкцію «**Прави́ла сиді́ння за комп'ю́тером**».

Вправа 122. 1. Прочитай.

Вогонь упав на килим. Рóма злякався, а Дружок почав гавкати. Сусіди почули і викликали пожежну машину.

Рóман запам'ятав назавжди, що сірниками гратися не можна.

Ра́птом Рóман взяв сірники. Вийняв один сірник і чіркнув по коробочці. Сірник загорівся.

Рóман і Дружок гралися м'ячем.

2. Знайди початок, основну частину і кінцівку тексту. Розмісти їх логічно, послідовно.
3. Про що мовиться в тексті?
4. Чи правильно вчинив хлопчик? Чому?
5. Склади план тексту.

Вправа 123. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте текст. Що це за текст?

Біля твоєї хати цвітуть айстри, чорнобрівці, гвоздіки. Вузенька стежинка біжить на лужок. Над криницею росте калина. Червоні кетяги ягід горять, як жар.

З поля долітає гуркіт комбайна. Там працює твій батько. Звідси починається твоя Батьківщина.

За Іваном Цюпою

2. Поясніть, чому в тексті три абзаци.
3. Складіть і запишіть заголовки до кожної частини.

§ 6. Прогнозування змісту тексту

Вправа 124.

1. Прочитайте виразно текст, поділяючи його на речення. Назвіть розділові знаки, використані в реченнях.

На лузі

Гарно влітку на лузі: повітря чисте, запашне, під ногами м'яко стеляться шовкові трави, між ними проглядають дзвоники, ромашки, лугові волошки.

Зупиніться і подивіться: у квітучу зелену траву стрибають коники, літають бджоли і джмелі, на краю луку пасється корова.

2. Придумай і допиши речення, яке може бути кінцівкою цього тексту.

3. Підкресли спонукальне речення.

Вправа 125.

1. Розглянь малюнок. Склади до нього текст-опис, скориставшись запитаннями та словами з довідки.

- ▶ Якá корова і якé теля́тко?
- ▶ Що вона́ робить? Що робить теля́тко?
- ▶ Яко́го вона́ ко́льору та ро́з-міру?
- ▶ Який у корови хвіст?

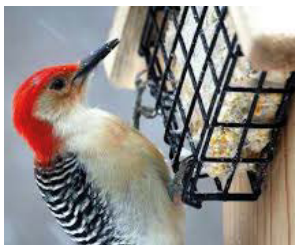
Довідка

свійська, повільна, на пасовиську, чорно-ряба, велика, мале́ньке, висо́ка, низе́ньке, га́рне, захова́лося, му́кає.

Вправа 126. 1. Прочитай речення.

Їм потрібне також сало несолене.
Вони їдять зерно, насіння, горіхи. Птахи
взімку потребують їжі. Самостійно
знайти їжу в зимову пору птахам важко.
Діти змайстрували годівниці.

2. Розташуй і запиши речення так, щоб утворився текст.
3. Про що йдеться в тексті?
4. Розглянь малюнки. Які годівниці змайстрували діти?
5. Добери заголовок до тексту.

Вправа 127. 1. Які частини тексту ти знаєш? Скористайся підказкою.**Основна частина****Кінцівка****Зачин****Вправа 128.** 1. Розглянь малюнки.

2. Склади текст «Снігова баба», користуйся одним малюнком і планом.

План

1. Зимовий день.
2. Я і Дружок на подвір'ї.
3. Снігова баба.

Вправа 129. 1. Прочитай **зачин** тексту.

Учні класу вирішили підготувати концерт до свята.

2. Які частини тексту відсутні? Придумай **основну частину** та **кінцівку**.
3. Розглянь малюнки і скажи, хто і який концертний номер показуватиме.

4. Склади речення про те, хто з дітей із яким номером виступатиме.
5. З яким концертним номером міг би / могла би виступити ти?

Вправа 130. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте.

Солдати підібрали двох кошенят. Спочатку вони всіх боялися. Потім звірятка звикли до військових.

2. Визначте, це окремі речення чи текст?
3. Продовжте текст реченнями, використовуючи слова з довідки. Доберіть заголовок.

Довідка

годували, доглядали, забрали додому, випустили.

Вправа 131. 1. Придумай текст «**Зустрічаю весну**» за опорними словами:

Вправа 132. 1. Розглянь малюнок.

2. Прочитай речення.

Узімку вона жила в дітєй. Навесні діти випустили пташку.

3. Склади початок тексту за малюнком.

4. Добери заголовок.

Вправа 133. 1. Прочитай текст. Перекажи.

У річці жила велика щука. У неї було багато дітєй. Щоранку вона наказувала своїм дітям не впливати на поверхню і не шукати там здобич.

Найстарший син — Щучик — був дуже допитливим, цікавим. На дні річки він усе-усе знав, йому хотілося дізнатися, що там звérху — на поверхні річки.

Таємно від матері-щуки Щучик зранку впливав на поверхню і роздивлявся, що там робиться. Увечері він розповідав братам і сестричкам усе, що було цікавого. Їм дуже подобалося слухати Щучика.

За Світланою Якіменко

2. Зі скількох частин складається текст-оповідання? Про що йдеться в кожній частині?

Вправа 134. 1. Прочитай словосполучення і подумай, на яку тему можна скласти текст. Склади текст.

Одно́го ра́зу, взя́ли ко́шки, пре́красна по́года, ба́гато грибі́в, шви́дко набра́ли, побáчили, на галя́вині, оленя́тко, неподалі́к олені́ця, триво́жно диві́лася, підійшли́ й побáчили, порáнена ні́жка, побі́г до лі́сника, забра́в оленя́тко, трéба лікува́ти, бу́демо прихóдити й допомага́ти.

2. Добери заголовок.

3. Визнач, це текст-опис чи текст-розповідь.

Вправа 135. 1. Розглянь малюнок.

2. Склади текст-розповідь за малюнком із трьох речень.

Вправа 136. 1. Прочитай і продовж текст. Запиши продовження оповідання.

Хло́пчик і дівчи́нка ї́хали в авто́бусі. Вони́ сиді́ли на перéдніх місця́х і жва́во гра́лися телефо́ном. На зупи́нці зайшо́в .

2. Чи траплялася така ситуація з тобою?

Вправа 137. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок.
2. Складіть текст-інструкцію для хлопчика, який допомагає бабусі.

Допомога бабусі

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Перевір свої знання і вміння**1. Продовж речення:**

А Усі речення в тексті пов'язані за .

Б Текст має такі частини: .

В До тексту можна дібрати .

2. Якими бувають тексти?

А текст-розповідь; **Б** текст-міркування; **В** текст-зачин.

3. У тексті знайди і випиши кінцівку.

У лузі паслося стадо кіз. Пастух утомився й заснув. Вовк підкрався та й схопив одну козу.

У пастуха був собака-вівчарка. Він наздогнав вівка та відбив козу.

Пастух був удячний вірному другові.

4. Вибери план, який відповідає тексту.

Хлопці пішли гуляти в парк. Там вони побачили птаха з яскравим пір'ям.

Це дятел. Він бігає по дереву, ніби по драбинці, і шукає їжу. За день птах з'їдає багато жучків і хробачків.

Дятел — дуже корисний і необхідний птах.

А	Б	В
1. Прогулянка дітей.	1. У парку.	1. Прогулянка хлопців.
2. Птах на дереві.	2. Враження від побаченого.	2. Гарний птах.
3. Корисний домашній птах.	3. Корисний птах.	3. Корисний птах.

5. Прочитай текст і визнач його тему.

Я ладнаю годівнички
для горобчика й синічки,
для малого снігуря
крихт насиплю і пшоня.
Прилітайте, друзі милі,
не лякайтесь заметілі!

Анатолій Камінчук

А У вірші розповідається про дівчинку, яка вчиться у школі.	Б У вірші розповідається про дівчинку, яка годує домашню птіцю.	В У вірші розповідається про дівчинку, яка дбає про зимових птахів.
--	--	--

6. Придумай заголовки до тексту.

Кіт побачив на дереві гніздо, у якому пищали пташенята. Він поліз на дерево. Прилетів старий дрізд і почав дзьобати котя. Кіт злякався й утік.

Речення

§ 7. Формальні та змістові ознаки речення

Вправа 138. 1. Прочитай і подумай.

Щоб розповісти або попросити про щось, ти використовуєш речення.

2. Пригадай, що таке речення? Що воно виражає? Вибери правильну відповідь.

А. Речення — це слово або кілька слів.

Б. Речення виражає закінчену думку.

В. Речення — це слово чи кілька зв'язаних між собою слів, які виражають закінчену думку.

Вправа 139. 1. Прочитай. Постав розділові знаки в кінці речення.

Миколка і Зоя. Іти до школи

Миколка і Зоя йдуть до школи

Поїхати з Києва. Тітка Оля

Тітка Оля поїхала з Києва

2. Порівняй ці групи слів. Яку з них можна назвати реченням? Запиши речення.

Пригадай

Речення виражає закінчену думку.

Вправа 140. 1. Прочитай. Випиши розповідне речення:

Навесні ми садили дерева.

Хто посадив своє дерево?

Як воно називається?

Доглядай його.

Вправа 141. 1. Прочитай речення.

1. Учителька оголосила про початок канікул.
2. Хто читав казку про Гаррі Поттера?
3. Ходімо швидко — запізнимось!

2. Скільки слів у кожному реченні?
3. Яку закінчену думку виражає кожне речення?
4. Чому в кінці кожного речення стоять різні знаки?

Пригадай

В українській мові розрізняють речення за метою висловлювання:

- ▶ розповідне,
- ▶ питальне,
- ▶ спонукальне.

.
?
!

Вправа 142. 1. Прочитай і доповни речення.

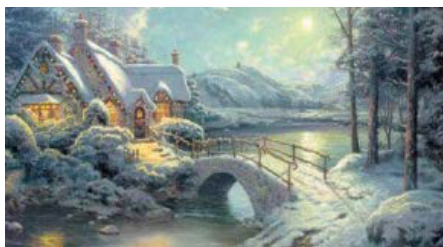
А. Якщо речення розповідає або повідомляє про щось, то його називають .

Б. Речення, у якому про щось запитують, називається .

В. У реченні виражено спонукання до дії. Таке речення називається .

Вправа 143. 1. Розглянь малюнок і прочитай текст. Поділи на речення. Визнач початок і кінець речення.

Гарно вранці у лісі Повітря
чисте, прозоре Хто був у лісі
вранці Підійть і подивіться на
лісову красу

2. Що потрібно ставити в кінці кожного речення? Обґрунтуй свою думку.
3. Прочитай речення з відповідною інтонацією.

Вправа 144.

1. Знайди і прочитай спочатку розповідні речення, а потім — спонукальні.

Заходьте, друзі, раді вас бачити! Де захована цукерка? Як чисто у класі! Тиждень має сім днів. Що означає знак оклику?

2. Спиши одне питальне речення.
3. Знайди речення, яке відповідає схемі ?

Вправа 145.

1. Прочитай текст уголос.

Хто найважливіший

На столі лежав списаний аркуш паперу. Коли стало зовсім темно, зібралися всі розділові знаки внизу аркуша і засперечалися, хто найважливіший.

— Я, — сказала Крапка. — Мені завжди ставлять у кінці речення, у якому про щось розповідається. Ставлять і тоді, коли просять про щось, бажають чогось.

— Ні, найважливіший я! — вигукнув Знак оклику. — Я суворо наказую, забороняю, захоплююся, піднесено радію.

— Друзі, ви забули про мене, — образився Знак питання. — Хіба можна щось спитати й записати це без мене? Ніхто нічого не зрозуміє...

За підручником з української мови
О. Н. Хорошковської та Г. І. Охоти для 3 класу (2013)

2. Назви головних героїв суперечки.
3. Про що сперечалися головні герої?
4. Хто найважливіший?
5. Як ти розумієш словосполучення: **спісаний аркуш папéру, чістий аркуш папéру, надрукóваний аркуш папéру?**

Вправа 146.

1. Прочитай текст уголос. Визнач початок і кінець кожного речення.

Ма́ма Оле́нки — ветерина́рка
яко́сь вона́ принесла́ додо́му
мале́нке кошеня́ у кошеня́ти
була́ пошко́джена пере́дня ла́пка

2. Запиши речення. Які розділові знаки потрібно поставити на початку і в кінці кожного речення?
3. Придумай кінцівку тексту, використовуючи слова з довідки.

Довідка

накла́ли ши́ну,
обро́били ра́ну,
накла́ли пов'я́зку,
годува́ли, догляда́ли.

Вправа 147.

1. Прочитай речення. Зверни увагу на слова в дужках. Чи правильно вони написані?

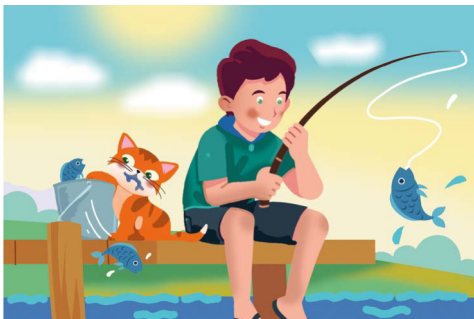
1. Макси́м посади́в (кали́на).
2. Кали́на квіту́є білим (цвіт).
3. Пі́сля цвітіння кві́ти осипа́ються на (земля́).
4. Наза́р поверну́вся зі (шко́ла).
5. Чове́н пропли́в по (вода́).
5. На́стя захова́лася за (буди́нок).

2. Зміни закінчення у словах, що в дужках. Запиши речення правильно.
3. Які це речення за метою висловлювання?

Вправа 148. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнки. Складіть речення за малюнками.

Довідка

вудка, зловів, консервна банка, розірваний черевік, риба, кіт Мурчик, Олég та Івáнко, річка Бістриця.

2. Запишіть речення. З якої букви ви напишете перше слово в реченні? Що напишете наприкінці речення?

Назви міст і сіл

**ВЕЛИКА
БУКВА**

Назви вулиць

Клічки тварин

Назви річок

Прізвища

Імена

По батькові

Пригадай

Речення, у якому про щось розповідають, називається **розповідні́м**. У кінці розповідного речення ставимо крапку (.).

Розповідне речення читаємо (вимовляємо) так:

- ▶ го́лос на початку речення підви́щений (↑),
- ▶ по́тім ро́бимо невели́ку па́узу (зупі́нку) (|),
- ▶ у кінці́ речення го́лос зни́жуємо (↓).

Напри́клад: Навесні́ ↑ все зелені́є|, а восені́ — жовті́є ↓.

па́уза: | підви́щений тон: ↑ пони́жений тон: ↓

Вправа 149.

1. Прочитай. Визнач початок і кінець речень, а також паузи в середині кожного речення.

Український народ завжди боровся за свою свободу й незалежність у цій боротьбі героїзм проявляли справжні патріоти підвиги героїв залишаться в нашій пам'яті слава Україні героям слава.

2. Які це речення за метою висловлювання?

3. Спиши одне розповідне речення. Починай речення з великої букви, у кінці речення постав розділовий знак.

Вправа 150.

1. Прочитай слова. З кожної групи слів склади речення.

- ▶ восені, ходили, в, діти, діброву.
- ▶ стояли, дуби, в осінньому, красивому, листі.
- ▶ гладенькі, збирали, діти, жолуді.
- ▶ навесні, біля, свої, посадили, школи, ми, жолуді.
- ▶ них, виростуть, з, дубки.

2. Скільки слів у кожному реченні?

3. Скільки звуків і скільки букв у слові *жолуді*?

Вправа 151.

1. Прочитай речення, які написав Карлсон.

Минулого року ми всі шість років жили в місті.

Маму Оленку звуть Оксана Павлівна.

Після уроків ми всі шість років жили в місті.

На уроках фізкультури ми всі шість років жили в місті.

2. Із кожного рядка слів склади речення. Запиши.

3. Скільки слів у кожному реченні?

Пригада́й

Речення, у якому щось запитують, називається **питальним**. У кінці питального речення ставлять знак питання (?)

Питальні речення здебільшого починаються словами **що, хто, чи, як, який, яка, яке, коли, куди, де, скільки**.

Наприклад: Хто вчора чергував?

У питальному реченні найбільшою силою голосу виділяється те слово, яке показує, про кого або про що запитують.

Наприклад:

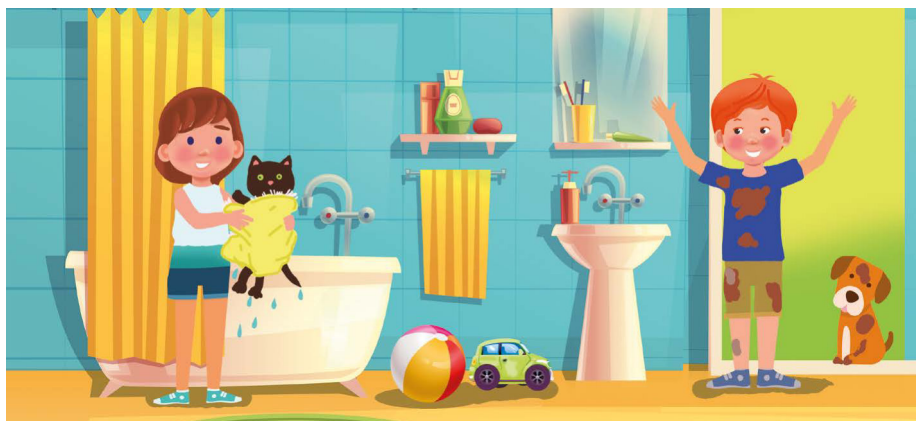
Хто вчора чергував? — Волóдя вчора чергував.

Хто вчóра чергував? — Учóра чергував Волóдя.

Хто вчора чергува́в? — Чергува́в учóра Волóдя.

Вправа 152.

1. Розглянь малюнок. Придумай питальні речення, що починаються словами: **де, хто, що, як**.

2. Прочитай питальні речення, підвищуй голос на виділенних словах.

Вправа 153. 1. Прочитай речення.

Сі́ра хма́ра пливла́ вечі́рнім не́бом.

2. Прочитай запитання до кожного слова в реченні. Відповідай спочатку реченням, а потім — одним словом.

Що пливло вечі́рнім не́бом?

Що робі́ла хма́ра?

Яка́ хма́ра пливла́ не́бом?

Які́м не́бом пливла́ сі́ра хма́ра?

Зразок відповіді. Вечі́рнім не́бом пливла́ хма́ра.

Вправа 154. 1. Склади і запиши розповідне речення з поданих слів.

Бабу́ся, пирі́жки, напекла́, ону́кам, смачні́.

2. Постав запитання до кожного слова в реченні за зразком з попередньої вправи. Дай на них відповідь одним словом.

Вправа 155. 1. Склади розповідні речення за малюнками та запитаннями.

1. Хто? Що зробі́ла? Що? Яку́? Де?

2. Хто? Що зробі́ла? Що? Яку́?

3. Що? Яка́? Що зробі́ла? Кого́? Куди́?

Вправа 156.**1.** Прочитай уривок байки.

Похваливсь гарбу́з м'ячу́:

— Як захóчу — полечу́!

— Я літа́ти ще навчу́сь,

а от за́раз покочу́сь!

Весь наду́вся він і — трісь!

На шма́точки розлеті́всь.

*Ігор Січовік***2.** Скільки речень у байці?**3.** Які розділові знаки стоять у кінці речень?**4.** Зачитай речення, де стоїть знак оклику (!). Читай їх із підвищенням голосу.**Пригада́й**

Якщо́ ре́чення виража́є си́льне почуття́ або за́клик, наприкі́нці ньо́го ста́вимо знак о́клику (!).

Вправа 157.**1.** Прочитай текст уголос, чітко виділяючи кожне речення.

Як чудóво в лісі! Дя́тел бадьо́ро стукоті́ть по дере́ву. Він не вмі́є співа́ти. За́мість пі́сні птах висту́кує дзьо́бом.

2. Скільки розповідних речень у тексті? Які розділові знаки стоять у кінці цих речень? Яке речення треба читати з особливим почуттям і захопленням?**Вправа 158.****1.** Прочитай текст. Скільки в ньому речень?

Був чудóвий зимóвий день. На дере́вах лежа́в пухкі́й білий сні́г. Він яскра́во блища́в на со́нці. Ми одя́глися і пої́хали в сосно́вий ліс. Яка га́рна приро́да взі́мку!

2. Про що йдеться в тексті?
3. Як потрібно читати останнє речення?

Вправа 159. 1. Прочитай виразно вірш в особах, добираючи правильну інтонацію.

Пастушók

— Пастушók, куді ходів ти?
— У лісову долину.
— Що приніс?
— Ліщину.
Пастушók гукну́в весéлий:
— Гляньте, гілки.
— Навіщо тобі гілки?
— Для сопілки,
щоб над сéлами співа́ла,
над ліса́ми,
і дзвені́ла моя радість
голоса́ми.

2. З яких речень складається вірш?
3. Назви речення за метою висловлювання.
4. Прочитай розповідні речення.
5. Випиши питальні речення.

Вправа 160. 1. Перетвори розповідні речення на спонукальні й запиши.

Не можна гратися на проїжджій частині вулиці. Не можна ховатися від дощу під одиноким деревом. Не можна купатися під час грози.

***Зразок:** Не можна гратися на проїжджій частині вулиці. — Не грайся на проїжджій частині вулиці!*

Вправа 161. 1. Перетвори спонукальні речення на розповідні й запиши:

За столóm зáвжди сиді́ спокі́йно. Не три рука́ми скатерти́ну. Не чита́й під час обі́ду! Не забу́дь подя́кувати за обі́д!

Зразок: За столóm зáвжди сиді́ спокі́йно. — За столóm зáвжди трéба сиді́ти спокі́йно.

2. Прочитай речення з відповідною інтонацією.

Вправа 162. 1. Прочитай речення. Установи зв'язок між членами речення за допомогою питань. Допиши потрібні слова.

З башта́ну на маши́ні во́зить лі́то сти́гли ді́ні.

Лі́то (що ро́бить?) ★ ;

во́зить (що?) ★ ;

ді́ні (які?) ★ ;

во́зить (зві́дки?) ★ ;

во́зить (на чо́му?) ★ .

2. Запиши відповіді на запитання.

Вправа 163. 1. Склади оповідання за малюнком та питальними реченнями.

Підготівка

до дня наро́дження ма́ми

- ▶ У ко́го де́нь наро́дження?
- ▶ Як допома́гає син ма́мі?
- ▶ Хто го́тує сма́чні стра́ви?
- ▶ Які́ стра́ви го́тують ма́ма й син?
- ▶ Який у ма́ми на́стрій?
- ▶ Який на́стрій у си́на?

- ▶ Пригадай, коли у твоєї мами день народження.
- ▶ Як ти допомагав/допомагала мамі готуватися до дня народження?

Вправа 164. 1. Прочитай. Поміркуй, які рядки слів не можна вважати реченнями.

- ▶ Ю́ра й Іва́нко товаришувáли з
 - ▶ Купі́в та́то там
 - ▶ При́тих ліс
 - ▶ Сві́тла́нко, йди́ сюди́
 - ▶ Чо́му́ цу́кор ма́йже
2. Випиши тільки речення. Не забувай ставити в кінці потрібний розділовий знак.
3. Усно заверши незакінчені речення. Які вони за метою висловлювання?

Вправа 165. 1. Прочитай сміховинку. Спиши речення.

У бабу́сі Ва́лі є вну́чка Віту́ся, пі́вник Когу́тик, ку́рочка Рябу́шечка, пес Бровко́, кіт Мурко́.

2. Скільки внуків у бабусі?

Вправа 166. 1. Прочитай загадку.

Хто в зе́лёному жакéті
галасу́є в очере́ті?
Хоч і **пла́вати** маста́к,
І не ри́ба, і не рак.
Хто це?

2. Про кого загадка? Що ти знаєш про неї?
3. Прочитай уголос питальні та розповідні речення. Вимовляй із більшою силою голосу виділені слова.
4. Відгадку намалюй.

Вправа 167.

1. Прочитай питальне речення так, щоб отримати різні відповіді:

- а) Сьогодні учні ходили на прогулянку?
(Ходили. Так, учні. Сьогодні. Так, на прогулянку);
- б) Багато грибів з'явилося після дощу?
(Так, з'явилося. Небагато. Так, після дощу).

2. Запиши одне питальне й одне розповідне речення.

Вправа 168.

1. Прочитай вірш.

Без дороги ходить дощ

— Звідки дощ іде?

— Із неба.

— Де іде той дощ?

— Де треба.

Без дороги йде і скрізь — через поле, через ліс.

— А чи є у нього ноги?

Та нащо дощеві ноги,
колі ходить без дороги!

Євген Гуцало

2. Постав потрібні розділові знаки в кінці речення. Виділені слова читай з більшою силою голосу.

Вправа 169.

1. Прочитай речення чотири рази так, щоб воно було відповіддю на запитання. Які слова виділяєш голосом, даючи відповіді на поставлені запитання?

Дівчинка вивчила вірш напам'ять.

- 1. Хто вивчив вірш напам'ять?
- 2. Що зробила дівчинка?
- 3. Що вивчила дівчинка напам'ять?
- 4. Як вивчила дівчинка вірш?

2. Дай ім'я дівчинці. Запиши відповідь-речення в зошит.

§ 8. Звертання. Розділові знаки при звертаннях

Вправа 170. Прочитай виразно речення з окличною інтонацією.

1. Якé це дíво — весна́! Я бажа́ю, щоб за́вжди була́ весна́!
2. Розли́лася по мі́сту по́вінь зеле́на із зеле́ного лі́сту!
3. Ласка́во про́симо до на́шої шко́ли!
4. — Сла́ва Украї́ні!
— Геро́ям Сла́ва!
5. Додо́му, дру́зі, поспіша́йте!

Пригада́й

Речення-зверта́ння бува́є розпо́відни́м, пита́льним і спонука́льним.

Зверта́ння — це сло́во або кі́лька слів, які назива́ють то́го, до ко́го зверта́ються. Зверта́ння в рече́нні виділя́ють ко́мою.

Напри́клад. Мико́лко, не запі́знюйся на уро́к!

Ти ві́вчив, Мико́лко, вірш?

Ти все розпо́вів нам, Мико́лко?

УВА́ГА. Якщо зверта́ння стої́ть:

- ▶ на поча́тку рече́ння, ко́му ста́вимо **пі́сля** ньо́го;
- ▶ у сере́дині рече́ння, ко́ми ста́вимо **з обо́х бо́ків**;
- ▶ у кінці́ рече́ння, ко́му ста́вимо **пе́ред** ним.

Вправа 171. 1. Прочитай уривок вірша.

До́нечко, з до́брим ра́нком!
Глянь за ві́кно́, мале́нька.
Ко́тик на на́шій га́нку
з чо́рного став біле́ньким.

Іри́на Жиле́нко

2. Спиши вірш. Назви речення зі звертанням. Поясни вживання коми в цих реченнях.

Вправа 172. 1. Прочитай уривок із казки. Знайди слова-звертання.

Опустів вовк хвіст в ополонку
й при́ка́зує:

— Лові́ся, ри́бка, вели́ка та вели́ка.
Лові́ся, ри́бка, вели́ка та вели́ка.

Лиси́ця ходи́ть навко́ло во́вка
й при́ка́зує:

— Ме́рзни, ме́рзни, во́вчий хві́ст.

2. Запиши речення, яке промовляє лисичка.

Вправа 173. 1. Прочитай текст. Які речення за метою висловлювання?

Бабу́ся запроси́ла діте́й до ха́ти:

— Захо́дьте, ді́ти, у ха́ту. Гостя́ми бу́дете.

У ха́ті бабу́ся турбува́лася:

— Чим вас, дороге́нькі мої́, пригоща́ти?

2. Спиши речення зі словами-звертаннями.

Вправа 174. 1. Попроси:

- ▶ та́та, щоб навчи́в тебе́ колядува́ти;
- ▶ дру́га, щоб ра́зом погуля́ти;
- ▶ учи́тельку, щоб повтори́ла домаш́нє завда́ння;
- ▶ ма́му, щоб поката́ла на авто́;
- ▶ бабу́сю, щоб показáла старий альбо́м.

2. Склади речення за зразком. Запиши їх.

Та́ту, навчи́ мене́, будь ла́ска, колядува́ти.

Вправа 175.

1. Прочитай вірш.

— **Чом, вітриську, розходився,
Хазяйнуєш у саду?**

— Це я в листі заблудився
І дороги не знайду.

— А навіщо трусиш сливи
У некошену траву?

— Бо удався нелінивим,
Без роботи не живу!

— **Ой вітриську, робиш шкоду!
Угамуйся хоч на мить!**

— Краще геть піду з городу,
В чистім полі буду жить! —
Звісив з тину босі ноги,
Свиснув — листя полягло.
І за мить вповдовж дороги
Покурівся за село.

Тамара Коломієць

2. Зверни увагу на виділені рядки вірша. Що бажає людина вітру? Відповідай рядками вірша.

Вправа 176.

Олесь.

1. Прочитайте сміховинку в особах: **Пётрик,**

Люта зима́

— Олесью, зима́ люта́ бу́де!

— Чому́?

— Страшні́ морóзи бу́дуть!

— Не ві́рю, Пётрику.

— Бу́де ду́же хо́лодно!

— Ти звідки зна́єш?

— Бо в ме́не ко́жуха нема́є.

- Речення, у яких висловлено побажання, запрошення, звертання, пораду, наказ, — це спонукальні речення.**

Вправа 180. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок. Прочитайте речення-звертання Півника до Котика.

— Кóтику-братику, порятуй мене!
Несé мене лисиця по камі́нному
мо́сту, на золотóму хвості́...

2. Чому півник звертається до Котика?

Вправа 181. 1. Склади й запиши речення-запрошення зі словами:

та́ту, ма́мо, бабу́сю, про́шу, блага́ю, дуже́ про́шу.

*Зразок. Кóстику, блага́ю, прийді́, відчині́ двéрі:
зламáвся замóк.*

Вправа 182. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте розмову-діалог.

— Приві́т, Окса́но!

— До́брий день, О́лю!

— Окса́но, ти диві́лася му́льтифі́льм про Микі́ту
Кожу́м'я́ку?

— Так. Учóра в на́шому кінотеа́трі. Ду́же сподóбалoся.

— А ко́ли бу́де по телеба́ченню?

— Не зна́ю, але́ подиві́ся! Щі́ро ра́джу пере́глянути!

— Дя́кую, Окса́но. До побáчення!

— На все до́бре, О́лю!

2. Між ким відбулася розмова?

3. Про що запитувала Оля Оксану? Що відповіла Оксана?

4. Проаналізуйте, з яких речень складається текст. Прочитайте питальні й спонукальні речення.

5. Випишіть слова, що відповідають на запитання **коли́?**

§ 9. Узгодження слів у реченні

Вправа 183. 1. Прочитай і доповни речення словами за змістом та запитаннями в дужках.

Учні добре вчаться (де?) . Учні добре (що роблять?) у школі. У школі добре вчаться (хто?) . Учні у школі (як?) вчаться.

2. Речення запиши.

Вправа 184. 1. Прочитай речення. Установи зв'язок між членами речення за допомогою питань. Допиши потрібні слова.

Із саду на візiku вóзить óсiнь спілі сліви.

Óсiнь (що робить?) ;

вóзить (що?) ;

сліви (які?) ;

вóзить (звідки?) ;

вóзить (на чому?) .

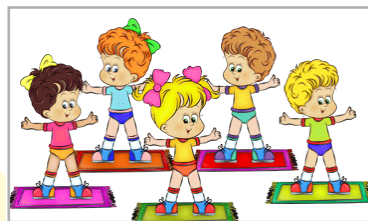
Вправа 185. 1. Склади речення за малюнком і питаннями.

Хто? Що робить?

Де? Що зробили?

Довідка

спортивна зала, руханка, килимок.

Вправа 186. Установи зв'язки між членами речення.

А. Осінній дощ іде над полем.

Б. Гойдається павутина від сильного вітру.

В. Білі гуси летять над луками.

Г. Стомлені лелєки повертаються до своїх старих гнізд.

Вправа 187. 1. Склади речення з поданих слів. Запиши.

1. Ми, зоопáрку, дізна́лися, в, звíчки, про, слонá, тíгра, жирáфа. 2. Розповíв, нам, ліснiк, повáдки, про, ведмéдя, лисiці. 3. Космонáвти, літа́ли, украiнськi, ко́смос, у.

2. Постав запитання до речень, уживаючи слова:

Про що? Про ко́го? Куди́?

Вправа 188. 1. Прочитай речення. Слова, що в дужках, запиши в потрібній формі.

На (клúмба) віросли сiні дзвóники. Шкiльнiй дзвóник луна́є ко́жної (годи́на). Дiвчинка запліта́є (косá). Траву́ ко́сить хло́пець (косá). На (берéза) сидiть шпак. На (бéрег) рiчки гра́ються дiти.

Вправа 189. 1. Прочитай текст. Спиши, додай замість пропусків потрібні слова.

Одно́го ра́нку діти пішли́ в ліс по . День був . Діти чимáло сироїжок, маслюків. Ра́птом вітер. На з'явілися хма́ри, дощ. Діти заховáлися під .

2. Випиши слова, які відповідають на питання:

Що? Який? Що зробiв? Що зробiли? Де?

Вправа 190. Прочитай. Доповни речення, добираючи з довідки потрібні за змістом слова. Спиши.

1. На долóні лежа́в .
2. Со́нечко з не́ба.
3. Дру́зи пішли́ подивiтися на .
4. Дiвчинка одягла́ блу́зку.

Довiдка

сві́тлу,
світлячо́к,
світiло,
світiльник.

Вправа 191. 1. Розглянь малюнок.

2. Хто зображений на малюнку?
Чим вона займається? Як ти про це дізнався/дізналася?

Довідка

сорóчка, сýкня, кiлим,
фарту́х, рушні́к.

Вправа 192. 1. Прочитай текст.

У мене є качка Біла Шійка. **Вона́** така **красу́ня**! Її пір'я має різні кольорі. **Самá** руде́нька, кінчик хвоста́ — білий, голова́ — зелéна, ла́пки — жо́вті, а о́чі — чо́рні намисті́нки. Усім подóбається на́ша Біла Шійка.

2. Якими словами можна замінити виділені слова?
3. Яких птахів ти бачив/бачила в селі або на природі? Опиши.

Вправа 193. **Попрацюйте разом!**

1. Розгляньте малюнок.
2. Складіть розповідь за запитаннями:
Що? Які? Де? Куді? Коли? Яка порá?

3. Використайте розповідні, питальні та спонукальні речення.

Вправа 194.**1.** Розглянь малюнок.**2.** Опиши їжака за питаннями.

- ▶ Яка в їжака шубка, які лапки, які вуха, які очі?
- ▶ Великий чи невеликий їжак?
- ▶ Де живе їжак?
- ▶ Що він їсть?
- ▶ Де добуває їжу?

Вправа 195.**1.** Прочитай речення. Спиши в зошит, уставляючи пропущені слова. Користуйся словами з довідки.

1. Брат прибирає спальню.
2. На уроці малювання Інна спостерігала.
3. Бабуся зібралася та пішла в магазин.
4. Назар має підлогу, а підмітати не .

Довідка

охайно, уважно, довго, старанно, добре, швидко, хоче

Вправа 196.**1.** Прочитай, добираючи потрібні слова з дужок. Запиши.

1. (Тепло й ніжно, тепла й ніжна) у матері рука.
2. (Важко, важкі) краплі дощу залопотіли по даху.
3. Кує зозуля на (високо, високій) березі.

Вправа 197.**1.** Прочитай речення. Доповни їх потрібними словами. Запиши.

1. Олég не встиг прибрати у класі, тому що .
2. Катря плакала, тому що .
3. Лелéки прилетіли до нас, тому що .
4. Лéбеді подобаються всім, тому що .

Вправа 198. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок. Пригадайте події відомої казки. Складіть план.

Довідка

знесла яєчко,
злякала,
золоте яєчко,
бив, не розбив,
хвостиком
махнула,
розбила.

2. Розкажіть казочку за малюнком і планом.

Вправа 199. 1. Прочитай речення.

- ▶ Соне́чко усміха́ється.
 - ▶ Я́сне со́нечко усміха́ється.
 - ▶ Я́сне со́нечко усміха́ється дере́вам.
2. Чим різняться ці речення?
3. Запиши найкоротше речення і найдовше речення.

§ 10. Головні та другорядні члени речення

Запам'ятай правило

Головні члени речення — **підмет** і **присудок**.
 Підмет відповідає на питання **хто?** або **що?**
 Присудок відповідає на питання **що робить?**
 Підмет завжди пов'язаний із присудком.

Наприклад:

1. Соне́чко усміха́ється. 2. Леті́ть літа́к.

1. **Що?** — со́нечко — це підмет. Підмет стоїть на першому місці.

Що робить? — усміха́ється. — це присудок.
 Присудок стоїть на другому місці.

Схе́ма: _____ .

2. **Що?** — літа́к — це підмет. На якому місці стоїть?

Що робить? — леті́ть — це присудок. На якому місці стоїть?

Схе́ма: _____ .

Вправа 200.

1. Прочитай речення. Постав запитання. Визнач підмет і присудок.

Літа́к леті́ть. Кві́ти цвіту́ть.

Тече́ річка. Засну́ла ма́ма.

2. На якому місці стоїть підмет у першому реченні?

Пригадай

Підмет у реченні підкреслюємо однією рискою.
 Присудок у реченні підкреслюємо двома рисками.

Наприклад. Кві́ти цвіту́ть. Тече́ річка.

Вправа 201. 1. Прочитай речення.

Діти сиділи. Світить сонце. Хто захворів? Автомобіль зупинівся!

2. Речення запиши і познач підмет і присудок.

Вправа 202. 1. Склади речення зі словами-підметами.

Будінок, кінь, ти, я, родина.

Зразок: Будінок швидко збудували.

Вправа 203. 1. Прочитай виразно.

Надходив ранок.

Стелівся густий туман.

Дідусь поспішав додому.

2. Знайди головні члени речення.

Вправа 204. 1. Прочитай уривок вірша.

Осінь лістя фарбувала пензликом.

Сіра хмара сонечко сховала.

2. Назви головні члени речення.

Вправа 205. 1. Прочитай. У реченнях обох стовпчиків назви головні члени речення. Яка різниця між реченнями лівого та правого стовпчиків?

Дівчата плавають.	Дівчата плавають у басейні.
Телевізор показує.	Телевізор показує фільм.
Повернувся батько.	Повернувся батько додому.
Портрет висить.	Портрет висить на стіні.

Дівчата плавають — підмет і присудок — головні члени речення.

Усі інші слова в реченні — **другорядні члени**. Вони відповідають на інші питання.

Наприклад. Дівчата плавають (де?) у басейні.

2. Назви другорядні члени речення.

Вправа 206. **Попрацюйте разом!**

1. Розгляньте малюнки.

2. Складіть речення за малюнками та запитаннями:
 (Яке?) (Хто?) (Що робить?).
 (Яка?) (Хто?) (Що робить?).
 (Який?) (Хто?) відпочиває (де?).

Вправа 207. 1. Прочитай, доповни речення.

Я дивівся / дивілася (на що?) .

Я дивівся / дивілася (на кого?) .

Я дивівся / дивілася (скільки?) .

Я дивівся / дивілася (колі?) (куді?) .

3. Речення запиши. Назви другорядні члени речення.

Вправа 208. 1. Прочитай речення.

Закінчився урок української мови. Почалася велика перерва. Усі учні вийшли на шкільне подвір'я. Тільки

Дмітрик і Мар'янка залишилися у класі. Діти провітрили класну кімнату. Вони полили квіти. Дмітрик і Мар'янка — чергові.

2. Знайди другорядні члени речення і постав до них питання.

Зразок: Закінчився урок (який?) української мови.

Вправа 209.

1. Прочитай, доповни речення словами з правого стовпчика. Запиши речення.

Пташечка прилетіла до
нашого вікна, тому що .

Учора діти відпочивали, тому
що .

Дівчинка сумувала, тому що
.

була веселою
була хворою
була голодною
було тепло
було темно
була неділя

Вправа 210.

1. Розглянь малюнки.

2. Склади речення за малюнками. Підкресли головні члени речення.

3. Які слова належать до другорядних?

§ 11. Однорідні члени речення

Запам'ятай правило

Однорідні члени речення стосуються одного слова, відповідають на одне питання, є однаковими членами речення.

(Хто?) *Я, ти, він, вона* навчаємося у третьому класі.

Зайчик на зиму зробив запаси (чого?) *моркви, капусти, буряку*.

Сестричка одягла (що?) *спідничку, вишиванку, шاپочку*.

Велика родина — це (хто?) *мама й тато, дідусь та бабуся, братик і сестричка*.

Вправа 211.

1. Прочитай речення. Які слова є однорідними членами речення?

Кожна професія (яка?) цікава, потрібна, захоплива.
Місяць оглядає (що?) небо, зорі, землю, море.

2. Спиши речення в зошит.

Вимовляй правильно

Вимовляй однорідні члени речення з перелічувальною інтонацією, однаковим тоном. На письмі однорідні члени речення виділяють **комами**.

Сніг укрів землю, дахи будинків, дерева.

Ми вчимося бачити, мислити, відкривати, дивуватися.

Вправа 212.

1. Прочитай речення з перелічувальною інтонацією.

Оле́г, Микі́та, І́гор за́пізні́лися на фу́тбо́л.
На топо́лі, бере́зі, кашта́ні вже опа́ло лі́стя.
Я люблю́ цуке́рки, ті́стечка, моро́зиво.

2. Запиши речення. Підкресли однорідні члени речення.

Вправа 213.

1. Додай однорідні члени та закінчи речення.

Ді́ти у шко́лі (що ро́блять?) пі́шуть, , .
Восе́ні лі́стя (що ро́бить?) жо́втїє, , .
Я вико́ристову́ю комп'ю́тер для́ і́гор, для́ , .
У са́ду́ росту́ть я́блуні, , .
На клу́мбі розцві́ли рома́шки, , , .

2. Виділи в реченнях головні члени.

Вправа 214.

1. Виконай завдання за зразком, постав розділові знаки.

Зразок: Ми працюва́ли (ко́лі?) , та .

Ми працюва́ли влі́тку, восе́ні та взі́мку.

Ми працюва́ли (ко́лі?) , та .

Розмо́ва (яка́?) , .

Я не зна́ю (чо́го?) , .

Говори́в това́риш (як?) , .

Я ду́маю (про́ що?) , .

Вправа 215.

1. Перебудуй два-три речення на речення з однорідними членами. Підкресли однорідні члени.

1. Папу́га літа́в ці́лий де́нь. Він ба́чив ба́гато ці́каво́го.

2. У лі́сі росту́ть бере́зки. Тут є́ ще кле́ни. Мо́жна на́тра́пити й на осі́ки.

3. Восені лістя на дере́вах жо́втіє. Воно́ со́хне. Зго́дом лі́стя обпада́є, усте́ляючи зе́млю різноко́льоровим кі́лимом.

4. Узі́мку ді́ти гра́ють у сні́жки. Вони́ та́кож ката́ються на санка́х, ковза́нах і лі́жах.

5. Мико́ла лю́бить істо́рію. Він її́ вивча́є.

6. Улі́тку я ї́здив із батька́ми до Карпа́т. Улі́тку я відпочива́в у та́борі.

2. Запиши два речення з однорідними членами.

Запам'ятай правило

Узагальнювальні слова — **усе́, усі́, усякі́, скрізь**.

Якщо узагальнювальне сло́во стої́ть пе́ред однорі́дними чле́нами ре́чення, то пі́сля ньо́го ста́виться дво́кра́пка:

*Весну́ любля́ть **усі́**: лю́ди, пта́шкі, дере́ва, кома́хи.*

*Пого́да зміни́лася **скрізь**: у Жи́томи́рі, Ки́єві, Черні́гові.*

Вправа 216. Прочитай речення з однорідними членами. З'ясуй, чи є узагальнювальні слова.

1. Уся́кі дере́ва бу́ли в са́ду: молоді́ та старі́, знайо́мі і незнайо́мі, висо́кі й низькі́.

2. Скри́зь: у ха́ті, на подві́р'ї, у комо́рі — був поря́док.

2. Визнач питання, на яке відповідає узагальнювальне слово в кожному реченні.

Вправа 217. Розглянь малюнок. За малюнком і поданим планом опиши вербу.

План

1. Якé лістя на вербі?
2. Коли верба́ бува́є кучеря́вою?
3. Які́ пісні́ ви чу́ли про вербу́?
4. Чи ви чита́ли казки́ про це де́рево?

Вправа 218. 1. З поданими словосполученнями складіть речення. Запишіть. Назвіть, які члени речення є однорідними.

Черво́ні, роже́ві, білі́ жоржи́ни; скромний, ввічливий хлопчик; йти пові́льно, із зупі́нками; відпові́дати смі́ливо, з гідні́стю.

2. У першому реченні підкресли підмет і присудок.

Вправа 219. 1. Прочитай і постав розділові знаки в реченнях:

1. Ми побува́ли скрізь у Льво́ві, в У́жгороді у Терно́полі у Ві́нниці.
2. На ши́роких лана́х ви́росли пшени́ця жито́ ячмі́нь.
3. Подя́ка вам за все за дові́ру за любо́в.
4. Я люблю́ я́годи мали́ну су́ницю а́ґрус полу́ницю.

2. Запиши речення, якому відповідає малюнок. Виділи головні члени речення.

Вправа 220. 1. Спиши. Виділи однорідні члени речення.

Любить хлопчик хмари сині і берізи білокорі. У лісі ростуть дерева: дуби, клени, ясени, берізи. Любить вона зелену м'яту, ніжну конвалію. Ластівки, шпакі, солов'ї відлітали в теплі краї.

Вправа 221. 1. Доповни речення однорідними членами.

1. Старшокласники вивчають предмети: , , .
2. Восени збирають овочі: , , .
3. Канікули бувають: , , , .

Довідка

історія, весняні, буряк, цибулю, географія, осінні, інформатика, картоплю, моркву, літні, зимові.

2. Запиши речення з узагальнювальними словами.

Вправа 222. 1. Дай відповіді на запитання. Запиши речення. Виділи однорідні члени речення.

- ▶ Які сучасні професії ти знаєш?
- ▶ Як часто ти користуєшся комп'ютером? А телефоном?
- ▶ Кому ти відправляєш смс?
- ▶ Як звати твоїх однокласників й однокласниць?

Вправа 223. 1. Склади речення з однорідними членами про мешканців лісу за малюнком.

2. На яке запитання відповідають однорідні члени речення?
3. Якого слова стосуються однорідні члени речення?
4. Зобрази схему речення і запиши його.

Вправа 224.

1. Прочитай речення з інтонацією перелікування.

Працювали всі: Костя, Василь, Настя і Надія. Петро Михайлович ходить від одного учня до іншого, вчить, допомагає, виправляє. Столі, стільці, підвіконня заставлено різними іграшками.

Вправа 225.

1. Прочитай текст. Знайди в тексті речення з однорідними членами.

Білка запасається на зиму

Настала для білочки відповідальна пора: треба свою хатку до зими **готувати, утепляти**. З ранку до вечора білочка турбується: суху **траву, мох** збирає, всі щілини в дуплі затуляє. Їжу запасає на зиму. **Знайде** на кущі горішок, **зірве** й **заховає** в дуплі дерева. Дупло — це ціла комірка захованих **горіхів, жолудів, ягід**.

Білка й гриби на зиму припасає: **стрибне** на землю, **знайде** гриб, **схопить** його зубами, **тягне** на стовбур і **вішає** на гілку. Гриб висохне, коли настане зима — білочка **знайде** його і **з'їсть**.

Георгій Скребіцький, Віра Чапліна

2. На які запитання відповідають виділені слова?
3. Як називаються такі слова?
4. Накресли схеми першого та останнього речень.

Перевір свої знання і вміння

1. Знайди речення.

А Весна і літо.

Б Літо змінює
весну.

В Літо зміна весна.

2. Знайди питальне речення.

А У мене є
менший брат.

Б Чи є у тебе
менший брат?

В У мене є
менший брат!

3. Головні члени речення — це:

А словосполучення;

Б підмет
і присудок;

В слово-звертання.

4. Знайди в реченні підмет і присудок.

Осінь щедрими дарами додає людині радості.

А осінь щедрими;

Б осінь додає;

В додає людині.

5. Визнач слово-звертання:

Мамо, прийшла вже зима!

А мамо;

Б прийшла;

В зима.

6. У реченні «**Корова**, **вівця**, **кінь** — домашні тварини» виділені слова є:

А другорядними
членами речення;

Б однорідними
членами речення;

В головними
членами речення.

Слово

§ 12. Значення слова

Вправа 226. 1. Розглянь малюнок. Дітям запропонували намалювати зебру. Хто намалював правильно? Чому ти так думаєш?

2. Склади речення про те, що намалював хлопчик і кого намалювала дівчинка.

Запам'ятай правило

В українській мові слово може мати одне значення або кілька значень.

Слова **дівчинка**, **хлопчик** мають **одне значення**.

Слово **зебра** має **два значення**.

1. Зебра — місце переходу на дорозі.
2. Зебра — дикий кінь з Африки.

Вправа 227.

1. Прочитай слова. Подумай, чи мають вони одне значення.

Кні́га, стіле́ць, тарі́лка, ко́са, вікно́.

2. Узгодь свою думку з малюнками.

3. Склади речення зі словом, яке має два значення. Запиши.

Вправа 228.

1. Прочитай вірш.

Є такі слова́ на світі,
Схожі́, як близня́та-ді́ти.
Сло́во чу́єш, а не зна́єш,
Що це сло́во означа́є.
Якщо́ хочеш змі́ст узнáти,
Тре́ба ре́чення склада́ти.

4. Хто такі діти-близнята?

5. Що таке слова-близнята?

Запам'ятай значення слова

Слова́-близня́та — це слова́, які ма́ють кі́лька зна́чень.

Вправа 229.

1. Розглянь малюнки.

2. Розкажи, що зображено на малюнках?

Ру́чка .

Ру́чка .

ру́чка.

Міцний .

Міцний .

Міцна .

3. Склади речення зі словами-близнятами.

Вправа 230.

1. Прочитай речення.

1. Сон зморів дитину.
2. Навесні в лісі цвіте сон.

сон

2. Випиши виділені слова. Що вони означають? Чи однакові за значенням ці слова? Поясни їхній зміст у реченнях.

Вправа 231.

1. Розглянь малюнки і прочитай загадки. Чи можна здогадатися, хто чи що говорить так про себе? Запиши ці слова.

Я квартиру відмикаю, журавлиним я буваю.
Я — не він, а він — не я. Спільне в нас лишé ім'я.

А́лла Сваше́нко

Я на дере́ві гойда́юсь, я в конве́рти надсила́юсь.
Я — не він, а він — не я. Спільне в нас лишé ім'я.

А́лла Сваше́нко

2. Постав запитання до записаних слів. Чи однакові за значенням записані слова?
3. Склади речення зі словами.

Вправа 232.

1. Прочитай. Зі слів кожного рядка склади речення.

1. Ключ, Мишко́, від замка́, загуби́в.

Полети́в, ключ, у ви́рій, журавли́ний.

2. Ната́ля, ма́мине, на, плече́, голі́вку, схили́ла.

Рома́шка, голі́вку, землі́, до, схили́ла.

2. Які слова в реченнях повторюються? Випиши їх. Поясни, що вони означають в кожному реченні?

Вправа 233.

1. Прочитай. Поясни виділені слова.

1. На п'ятий день мандрівники побачили **зе́млю**.

2. Ластівки проно́сяться над **земле́ю**. 3. Гілки дере́в схили́лися до **землі́**. 4. Уся украї́нська **земля́** — квіту́чий край. 5. **Земля́** оберта́ється навко́ло Со́нця. 6. Лопата м'яко ввійшла в **зе́млю**.

2. Яке слово повторюється в реченнях? Підкресли його. Що воно означає у кожному реченні?

Вправа 234.

1. Прочитай сміховинку.

— Оленко, я назбирав повний кошик лисічок! — похвалився Андрій.

— Ці лисічки не повтікали з кошика? — здивувалася дівчинка.

— Та ні.

— Значить, вони не вміють бігати.

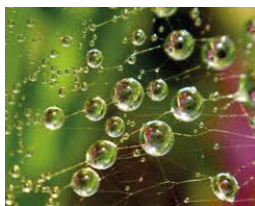

2. Чому, на твою думку, сталося непорозуміння між Андрієм і Оленкою?

§ 13. Пряме й переносне значення слова

Вправа 235. **Попрацюйте разом!**

1. Розгляньте малюнки.

2. Доберіть із вправи речення до кожного малюнка.

1. На столі стояла кришталéва вáза.
2. Кришталéві крáплі воді блистíли на павутíні.
3. Вітер холóдний застогнáв за вікнóм.
4. Сóнце б'є яскрáвим промíнням.

3. Знайдіть однакові слова. Поясніть їхнє значення в кожному реченні.

Вправа 236.

1. Прочитай речення, що в лівому і правому стовпчиках.

Тáто усміхáється до сíна.	Сóнечко усміхáється до дерéв.
----------------------------------	--------------------------------------

На плиті кипíть борщ.	На полі кипíть робóта сіячів.
------------------------------	--------------------------------------

Птах порáнив крилó .	Літáк нахилівся на крилó .
-----------------------------	-----------------------------------

2. Поясни, що означають виділені слова в реченнях лівого і правого стовпчиків.

3. Якими словами з довідки можна замінити виділені слова в реченнях правого стовпчика?

Довідка

грíє,
вирúє, бік.

У реченнях лівого стовпчика виділені слова вжиті у прямому значенні.

У реченнях правого стовпчика виділені слова вжиті в непрямому (переносному) значенні.

Розрізняй

прямé значення слова

переносне значення слова

Вправа 237.

Попрацюйте разом!

1. Прочитайте. Вставте потрібні слова.

Осіньного дня друзі запросили погратися в парк. На вулиці вони побачили, що йде дощ. налякалася, що через це намókне її годинник. Дівчинка побачила, що годинник ходить. Далі діти помітили, що неподалік від них хóдить малéнький соба́ка.

Довідка

О́лю,
дівчинка.

2. В якому реченні слово **хóдить** вжито так, як буває насправді, тобто в прямому значенні?
3. В яких сполученнях значення перенесене на інший, чимось схожий предмет?

Вправа 238.

1. Склади речення з виділеними словами.

Золотá (каблúчка, óсiнь).

Пшени́чне (колóсся, волóсся).

Золотій (годинник, харáктер).

Кашта́новий (лист, кóлір).

2. Запиши речення з переносним значенням виділених слів.

Вправа 239. 1. Прочитай. Зверни увагу на виділені слова.

1. **Пішо́в** хлопчик — ру́хається хлопчик. 2. **Пішо́в** сніг — поча́в па́дати сніг. 3. **Важка́** зада́ча — тру́дності під час розв'язáння. 4. **Важкий** характер — складний хара́ктер. 5. Пряма́ **лі́нія** — смужка на пове́рхні. 6. Ста́ти в одну **лі́нію** — ста́ти в оди́н ряд.

2. В яких реченнях виділені слова вжито у прямому значенні? А в яких — у переносному?
3. Випиши два речення, в яких однакове слово вжито у прямому і в переносному значеннях.

Вправа 240. 1. Прочитай речення. Знайди слова, вжиті в переносному значенні. Поясни, як ти їх розумієш.

О́сінь ко́жному зна́йде робо́ту. Ве́ресень до школі́ діток склика́є. Жо́вть прикраша́є в садка́х дере́ва. Листопа́д відчиня́є зимі́ воро́та.

2. Випиши з кожного речення головні члени.

Вправа 241. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте пари словосполучень. Знайдіть слово, вжите в переносному значенні.

Го́стрий ніж, го́стре сло́во; бабу́ся дріма́є, ліс дріма́є; срі́бна виделка, срі́бне воло́сся; ма́ма клі́че, сте́жка клі́че.

2. Складіть речення з парою словосполучень.

Вправа 242. 1. Прочитай речення. В якому значенні — прямому чи переносному — вжито виділені слова?

У віко́нці **посту́кала** зима́. Пові́яв **серди́тий** ві́тер. **Затанцюва́ли** пе́рші сні́жинки. Земля́ під сні́гом **засумува́ла**.

2. Запиши слова, вжиті в переносному значенні. Якими словами їх можна замінити?

Вправа 243.**1.** Прочитай вірш.**Зима́**

Усі дере́ва в і́неї —
у бі́лому, у си́ньому.

Росту́ть ді́мки над ха́тами
стовбця́ми волоха́тими.

Анатолій Камінчук

- 2.** Про що перше речення? А про що — друге?
- 3.** Поясни, як ти розумієш виділені слова. Зачитай слова, вжиті в переносному значенні.
- 4.** Намалюй малюнок до вірша.

Вправа 244.**1.** Прочитай вірш.

Під парка́ном ба́чать **ді́ти**
цуценя́тко ледь живе́.
Що робі́ти з ним? Де **ді́ти**?
ка́же Гриць:
— Хай у нас живе́.
Я йому́ збуду́ю **бу́ду**,
догляда́ти його́ **бу́ду**!

- 2.** Які слова у вірші виділено? Чому? Як вони називаються?
- 3.** Замініть виділене слово іншим, подібним за значенням.

Зразок: Під парка́ном ба́чать **ді́ти** — Під парка́ном ба́чать **маля́та**.

- 4.** Якій частині вірша відповідає малюнок?

 § 14. Слова з подібним значенням — синоніми

Вправа 245. 1. Прочитай загадку і подумай, чи справді художник перефарбував ліс?

У зелéний ліс прийшо́в худо́жник і дере́ва перефарбува́в у золоті́сто-жо́втий ко́лір.

2. Чому листочки на деревах золотисто-жовті?

3. Добери 5 ознак осені (*ра́ння, пі́зня, золотá, холо́дна, те́пла, плаксíва, дощова́, ще́дра, бага́та*).

4. Склади і запиши речення про осінь.

Вимовляй правильно

Поді́бне зна́чення сло́ва ● **сино́нім**
близьке зна́чення сло́ва

Вправа 246. 1. Прочитай речення. Добери потрібні слова з дужок.

1. Увéчєрі (*школярі́, ді́ти*) поспіша́ють додо́му.

2. Сині́ці (*злеті́ли, знялу́ся*) зі стовпа́ на дере́во.

3. Мару́ся (*повідóмила, розпо́віла*) всім нам нові́ни.

4. Бабу́ся (*чо́вгала, крокува́ла*) на дру́гий по́верх.

2. Які це слова?

3. Запиши речення і виділи головні члени речення.

Вправа 247. 1. Прочитай слова. Знайди зайве слово.

А. Бага́ття, вогóнь, ва́тра, не́бо.

Б. Краса́, вро́да, і́ній.

В. Дити́на, ма́ма, маля́, дитя́.

Г. Леле́ка, бу́сол, ча́йка, чорногу́з.

2. Які слова були невідомі? Склади з ними речення і запиши.

Вправа 248.

1. Розглянь фото «Сміливі захисники України». З поданих слів випиши синоніми до слова **сміливі**.

Веселі, відважні, чесні, хоробрі, кмітливі, працюючі, щирі, безстрашні, мужні.

- 2.** Про кого можна так сказати, використовуючи подані слова? Поясни й запиши свою відповідь.
- 3.** Згадай дату, коли відзначають День захисників і захисниць України.

Вправа 249.

1. До поданих слів добери синоніми. З одним із них склади речення.

Говоріти, воїн, Батьківщина.

Вправа 250.

1. Прочитай і подумай, який синонім із довідки треба використати замість пропущених слів.

Настала зима. Стало дуже холодно. Коли довго стояти на місці, руки починають ❄️, ноги ❄️, усе тіло ❄️.

Довідка

холонути, мерзнути, клякнути, дубіти

Вправа 251.

1. Добери по два слова-синоніми так, щоб розповісти про емоції:

Вправа 252.

1. Прочитай речення.

1. Хлопчики про новий телефон щось швидко .

2. — Мамо, казку, — попросила Світланка.

3. — До нас синички прилетіли, — Василько.

4. — Нема чого , — додала Марія Фёдорівна.

Довідка

сказав, говорили,
мовити, повідомив,
розповідати,
розкажі, розмовляти

Вправа 253.

1. Прочитай вірш-загадку.

Хто дід?

З'їжджаються дочки у гості до діда:

Ось там **Завірюха** санчатами їде,

За нею **Метелиця** снігом мете,

Хурделиця Хугу з собою веде,

А тільки-но вітер у полі завіє,

Як стануть на ліжжі **Хуртеча** й **Завія**.

Нарешті удвох з **Заметіллю** приїхала

Найменша улюблена донечка **Віхола**.

Алла Свашенко

2. Запиши виділені слова. Як вони називаються? Що ми можемо сказати про їхнє значення?

Усі ці слова означають одне — сильний вітер зі снігом.

завірюха

метелиця

хурделиця

хуга

хуртеча

завія

заметіль

віхола

Поміркуй

— Навіщо в мовленні синоніми?

— Синоніми **збагачують** мовлення.

Вправа 254. 1. Прочитай слова. Допоможи синонімам знайти один одного.

Зразок: шлях, дорóга, стежі́на.

шлях
підру́чник
заба́ва
колекти́в
учени́ця
оповіда́ння

кні́жка
дорóга
ро́зповідь
гра
стежі́на
гурт
школя́рка
клас

2. Склади речення із синонімами **колекти́в**, **клас**, **гурт**.

Вправа 255.**Поміркуй**

1. Звідки ти отримуєш інформацію частіше?

2. Назви ці джерела.

Вправа 256.

1. Розглянь фото. Що це за птахи? Чим вони тобі подобаються?

2. Придумайте речення, використовуючи подібні слова: **рухливі**, **меткі**, **вертляві**, **жваві**, **моторні**, **швидкі**.
3. Запиши речення з синонімами. Підкресли другорядні члени речення.

Вправа 257.

1. До кожного словосполучення з допомогою вчителя добери синонім. Запиши його.

Зразок: *Покласти зуби на полицю — голодувати.*

Пустити червоного півня. Точити теревені. Клювати носом. Зарубати на носі. Замілювати очі. За розум узятися. Тримати язик за зубами.

2. Які з цих висловів ти не знав / не знала?

§ 15. Слова протилежного значення — антоніми

Вправа 258.

1. Прочитай і закінчи кожне речення. Чому так названо текст?

Ледáчий і старáнний

— Спочáтку повчýся, а пóтим погуля́ю, — ка́же .

— Спочáтку погуля́ю, а пóтим повчýся, — ка́же .

2. Чи можна замінити слово **старáнний** на слово **працьові́тий**?
3. Подумай, ти — старанний / старанна чи ледачий / ледача? Чому?

Вимовляй правильно

протилéжне значення слова — анто́нім

протилéжні значення слова — анто́німи

Вправа 259.

1. До поданих слів добери антоніми.

Чи́стий папі́р — папі́р

Те́пла вода́ — вода́

Нові́й телеві́зор — телеві́зор

Поро́жній ко́шик — ко́шик

Голо́дний кіт — кіт

Сухé ті́ло — ті́ло

Сві́йська тварі́на — тварі́на

2. З двома словосполученнями склади речення і запиши.

Вправа 260.

1. Розглянь малюнок. Скажи одним реченням, куди повертати голову.

2. Речення запиши. Виконай цю вправу.

Вправа 261.

1. Запиши прислів'я, приказки, добери антоніми з довідки.

Листопад́ о́сінь кінча́є, а гру́день — зиму́ . Хто вчи́ться молоді́м, не зна́є го́лоду . Ко́лос по́вний гне́ться вниз, а пу́стий — стирчи́ть. До́бро не пропада́є, а — умира́є. Узі́мку де́нь мали́й, а навесні́ — . Со́нце на лі́то, а — на моро́з. З мало́ї хма́ри дощ бува́є. Сумні́й гру́день і в свя́то, і в .

Довідка

вго́ру, зло,
почина́є, бу́день,
ста́рим, вели́кий,
зима́, вели́кий.

Вправа 262.

1. Запиши словосполучення з антонімами.

Зразок: Леті́ть ви́соко — леті́ть ни́зько.

Допомо́жу́ сьо́годні
Вчи́ться ста́ранно
Чи́тає шви́дко

чи́тає по́вільно
допомо́жу́ за́втра
вчи́ться недба́ло

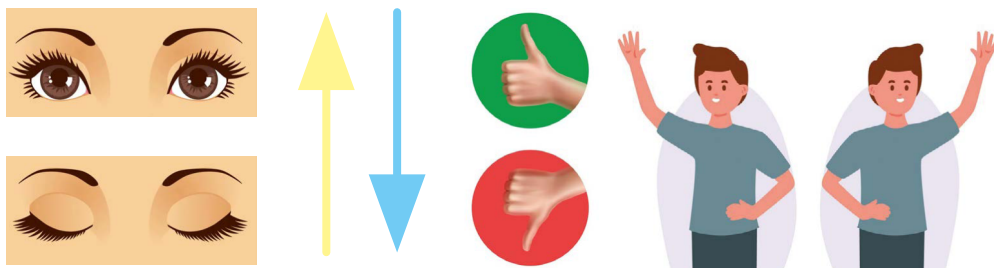
2. Прочитай виділені словосполучення, побудуй із них речення.

Вправа 263.

1. Прочитай групи слів. Побудуй із них речення.

1. Те́мно, уде́нь, вночі́, а, сві́тло.
2. Со́нечко, грі́є, не грі́є, сві́тить, а, взі́мку, влі́тку.
3. Моро́зиво, чай, гаря́чий, а, холо́дне.
4. Жа́йворонок, со́ро́ка, а, ни́зько, ви́соко, літа́є.

2. Запиши третє й четверте речення.

Вправа 264.**1.** Розглянь малюнки.**2.** Розкажи, що ти бачиш. Скористайся запитаннями:

- ▶ Чиї очі? Які очі?
- ▶ Стрілка яка? Стрілка спрямована куді?
- ▶ Чия долоня? Долоня спрямована куді? Що означає цей жест?
- ▶ Що хлопчик зробив? Що? Куді?

3. Запиши речення. Виділи антоніми.**Вправа 265.****1.** Прочитай. До поданих словосполучень добери антоніми. Запиши.

***Зразок:** Свіжий хліб — черствий хліб. Свіже повітря. Свіже пєчиво. Свіжа рíба.*

Вправа 266.**Попрацуйте разом!****1.** Прочитайте пари слів. Згадайте характерну ознаку вказаних слів. Виділіть головні члени речення.

апельсін — лимон

річка — струмóк

сосна — калина

вата — поліно

2. Складіть речення з цими парами слів, додайте антоніми.

***Зразок:** Апельсін солóдкий, а лимон — кíслий.*

Довідка

широ́ка, висо́ка, вузький, низька́, м'яка́, тверде́.

Вправа 267.**1.** Прочитай вірш.**Зрозуміло!**

В дитсадóк іде́ Вадíм.
Зирк — сьогóдні бі́лий дим
з димаря́ вихо́дить.
Мить подúмавши, малíй
ка́же: — Зрозумі́ло!
Вчо́ра чо́рний хлі́б пеклі́,
а сьогóдні — бі́лий.

Васі́ль Мелéщенко

- 2.** Що побачив Вадим, коли йшов у дитсадок?
- 3.** Що сказав хлопчик?
- 4.** Знайди в тексті антоніми. Запиши їх у зошит парами.
- 5.** Чи є в тексті синоніми?

Зирк — *побáчив*.

Вправа 268.**1.** Прочитай текст. Про яку пору року в ньому йдеться?

Настáла золотá о́сінь. Дні ста́ли корóтшими, а но́чі — до́вшими. Со́нечко спу́стилося нíжче до землі́. Па́горби вкри́лися сухо́ю траво́ю і лі́сьям. Пташкі́ відліта́ють у те́плі краї́. Ста́ло холо́дні́ше.

- 2.** За допомогою антонімів перероби текст так, щоб у ньому йшлося про іншу пору року, наприклад весну, і запиши. Добери заголовок.
- 3.** Що сталося з текстом? Яка роль антонімів? (Вони змінили не лише зміст речень, а й усього тексту).

Поміркуй

— Навіщо в мовленні антоніми?

— Антоніми змінюють зміст речень, зміст тексту.

Вправа 269.

1. Запиши парами антоніми.

Активний, добрий, черствий, веселий, ранній, сумний, пізній, чуйний, злий, пасивний.

2. З одним словом (на вибір) склади речення.

Вправа 270.

1. Прочитай, до поданих слів добери й запиши антоніми. Поясни їхнє написання.

Короткий день — .

Гарний початок — .

Волога земля — .

Низька стеля — .

Рідна мати — .

Теплий вечір — .

Довгий шлях — .

Брудна дошка — .

Вправа 271.

1. Прочитай. Знайди пари слів, які не є антонімами. Чому ти так думаєш?

день — ніч

небо — земля

далекий — близький

широкий — низький

йти — стояти

миритися — битися

стіна — стеля

життя — смерть

злий — добрий

свій — рідний

прокидатися — засинати

мовчати — рубати

2. Обери 2–3 слова і добери до них синоніми.

Вправа 272. 1. Прочитай пари слів.

Довгий — короткий. Високий — низький. Темний — світлий. Широкий — вузький. Ранок — вечір. Чорний — білий. Далеко — близько. Малий — великий. Уперед — назад. День — ніч.

2. Згрупуй пари антонімів за:

1) часом,

3) кольором,

2) розміром,

4) напрямом.

3. Відповіді запиши в зошит.

Вправа 273. 1. Прочитай текст.**Туфлі і черевики**

Вони часто стояли поруч, хоч і належали різним людям, — лаковані сині туфлі і грубі коричневі черевики. Їхні господарі жили в одній квартирі. Туфлі були дуже гарні й сяяли, як дзеркало. Туфлі сяяли так, що черевики бачили в них своє відображення. Черевики були великі, тупоносі, широкі, з грубою нерівною підшвою. Черевики здавалися смішними потворами поруч із красивими туфлями.

*Юрій Ярмійш*2. Впиши в один стовпчик словосполучення, які описують **туфлі**, а в другий — словосполучення, якими характеризуються **черевики**.

3. Знайди серед виписаного антоніми.

Вправа 274.

1. Прочитай речення й допиши слова відповідно до змісту речень. Поясни їхнє написання.

У ко́го що?

1. У за́йця — шерсть, а в горобця́ — .
2. У ко́та — ніс, а в дя́тла — .
3. У твари́ни — клі́чка, а в люди́ни — .
4. У твари́ни — кі́гті, а в люди́ни — .

2. Що це за слова? Як називаються?

Вправа 275.

1. Розглянь малюнки. Що на них зображено? Побудуй речення за зразком:

Ні́тка (яка́?) , а моту́зка (яка́?) .

2. Запиши. Підкресли антоніми.

Перевір свої знання і вміння

1. Знайди слова, які мають кілька значень:

А земля; **Б** па́рта; **В** листо́к; **Г** компо́т.

2. Знайди словосполучення, які мають переносне значення:

А посту́кав дядько; **Б** посту́кала весна́; **В** посту́кує дяте́л.

3. У зошиті з'єднай парами антоніми:

здоров'я

розмовляти

старій

мовчати

молодій

хвороба

4. У зошиті з'єднай парами синоніми:

хурдэліця

гостінець

ввічливий

чёмний

віхола

подарунок

**5. У реченні «Світлий ранок у темний ліс на сніданок
роси ніс» виділені слова:****А** подібного
значення;**Б** переносного
значення;**В** протилежного
значення.

Будова слова

§ 16. Склад. Наголос

Вправа 276.

1. Прочитай виразно, ритмічно вірш, стеж за ВИМОВОЮ.

За-за-за, за-за-за
Тут прив'язана коза.
Зу-зу-зу, зу-зу-зу
Відв'яжү козү.
Гуз-гуз-гуз, гуз-гуз-гуз
Я не боягүз!
Зі-зі-зі, зі-зі-зі
Покатаюсь на козі.
Зи-зи-зи, зи-зи-зи
Не чіпай козі!

Запам'ятай правило

Як треба читати? Чітко, ритмічно, невеликими частинами.

Слова можна ділити на частини.

Кожна частина слова називається **складом**.

У кожному складі слова є **голосний звук**.

Скільки у слові голосних звуків стільки слово має складів.

Вправа 277. 1. Прочитай виразно, чітко, ритмічно вірш за особами: **а́втор**, **Ку́рочка**, **Пі́вник**.

Про пі́вника і ку́рочку

Як тільки ку́рочка знесла́ яйце́,
відра́зу пі́вник сповісти́в про це.
Крильми́ змахну́в і закрича́в:
— Ку-ку-рі-ку-у-у!
Я-є́ч-ко є у нас у курнику́!
Ку́рочка до нього:
— Ко-ко-ко-о-о...
Який же, Пётю, ти хвалько́!

2. Які слова у вірші поділені на склади? Скільки складів мають ці слова? Як їх потрібно читати?

Вправа 278. 1. Прочитай слова. Поділи їх на склади, користуючись долонею. Приклади долоню під підборіддя. Скільки разів підборіддя торкнеться долоні під час вимови слів, стільки складів буде у слові. Це можна пояснити тим, що на кожен склад ми широко відкриваємо рот.

Зразо́к: се-ло́.

Село́, уро́к, лиси́ця, кали́на, молоко́, зима́, хлі́б, ві́з, ді́м.

2. Запиши. Полічи, скільки складів у кожному слові.

Запам'ята́й пра́вило

Сло́во з одні́м скла́дом назива́ється
односкладо́вим: ма́к, ні́с.

Сло́во з двома́ склада́ми назива́ється
двоскладо́вим: ха́та, о́ко.

Вправа 279.

1. Прочитай слова. Вони односкладові чи двоскладові?

Віз, міст, рів, лоб, мак, дуб, сад, кіт.

2. Перетвори односкладові слова на двоскладові. Запиши їх.

Зразок: Віз — возу́.

Вправа 280.

1. Прочитай слова по складах.

Та-то, ву́-са, ву́-ха, чуб, ніс.

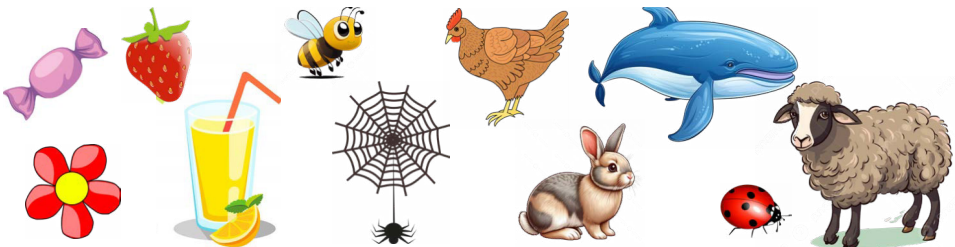
2. Скільки голосних звуків у кожному слові?

3. У яких словах є два голосних звуки?

4. Зверни увагу, чи всі слова діляться на склади.

Вправа 281.

1. Розглянь і назви малюнки. Чітко й виразно вимовляй слова.

2. Запиши слова у два стовпчики:

1. Слова, які мають два склади.

2. Слова, які мають три склади.

Вправа 282.

1. Придумай слова з першим складом.

го: годі́на, , , , .

ки: кі́лим, , , , .

до: доба́, , , , .

ли: лимо́н, , , , .

Вправа 283.

1. Придумай слова з останнім складом.

ка: су́шка, , , , .

ця: суніця, , , , .

та: ворота, , , , .

Вправа 284.

1. До частин слів додай склади, щоб утворилися цілі слова.

ло́ж

ча́й

ча́ш

ба́н

ча́йн

гле́

виде́л

кри́ш

скля́н

блю́д

2. Полічи, скільки складів у кожному слові.

3. Склади речення зі словом **виде́лка**.

Вправа 285.

1. Прочитай.

Борщ, **голубці́**, суп, **запіка́нка**, **компот** — що це?

2. Чи всі слова можна поділити на склади?

3. Виділені слова поділи на склади і запиши в зошит.

4. Склади речення зі словом **запіка́нка**.

Вправа 286.

1. Розглянь малюнок. Яку кімнату зображено?

2. Що робить тато на кухні? Назви дії (*готує, варить, смажить, ріже, чистить, збиває*).

3. Запиши слова по складах.

Вправа 287. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте вірш-загадку по складах, як лічилку.

Бурячка́ і **барабо́лку**,
Капусті́ну і квасо́лку
Наварі́ли і їмо́!
 Ще й сметáни дода́мо!

(тдооу ґпнорядан)

2. Виділені слова поділіть на склади. Скільки складів у кожному слові?
3. Чи є у вірші слова з одним складом?
4. Запишіть у зошити однокладові та двоскладові слова.
5. Вивчіть вірш напам'ять.

Вправа 288.

1. Добери до частин слів склади з кружечків, щоб утворилися слова.

уз □ □ □

ка □ □

ша

ус

гри □ □

со □ □

би

вар

2. Запиши слова. Усно поділи їх на склади.
3. Що означає слово **узв'я́р**?

Вправа 289.

1. Розглянь малюнки. Що зображено?

2. Слова, що позначають ягоди, запиши. Поділи їх на склади.
3. Які ягоди твої улюблені?

Вправа 290.**1.** Утвори якнайбільше слів зі складами.**кор ло зи на зи на бу ни****2.** З двоскладовими словами придумай речення.**Вправа 291.****Попрацуйте разом!****1.** Прочитайте вірш-скоромовку. Простежте, який склад вимовляється з більшою силою голосу у виділених словах.

Їжа́к, ї́жаченя́
 ї́здять по **гриби́** щодня́.
Їжачи́ха помага́є,
 сиропі́жки їм збира́є.

2. Виділені слова запишіть у зошити. Позначте склади.**Вимовляй правильно**

У слові один склад вимовляється з більшою силою го́лосу. Цей склад називається **наголо́шеним**: їжа́к, грибу́.

наголо́шений склад ● / — на́голос

Вправа 292.**1.** Прочитай.

Уявіть, що ви на спортивних змаганнях. Двоє однокласниць Марі́чка і На́та та однокласник Русла́н перемогли. Як ви їх підтримуєте? Гу́чно, всі ра́зом вимовлятимете іменá: **Ма-рі́ч-ка**, **На́-та**, **Рус-ла́н**!

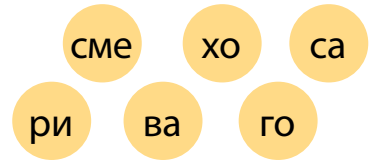
2. Подумай, коли люди можуть вимовляти слова по складах.**3.** Визнач знак наголосу у виділених словах. Випиши наголошені склади у виділених словах.

Зразо́к: Ма́річка -річ-.

Вправа 293.

1. Утвори слова, у яких пропущений перший склад. Добирай склади із кружечків. Запиши.

■ ■ ба, ■ ■ ■ та́на, ■ ■ ре́ники,
 ■ ■ ла́т, ■ ■ лодéць, ■ ■ лубці́.

2. Зі слів вибери найулюбленіший продукт, склади з ним речення.

Вправа 294.

1. Прочитай виразно скоромовку.

Кла́ва ко́тика ката́ла
 на кали́новім візку́.
 Колоті́лось, калата́ло
 криве́ **ко́лесо** в піску́.
 Колоті́лось, **калата́ло**,
 по́ки **впа́ло** на пісо́к.
 — До-ка-та́-ли-ся!!! — ка́зали
 Кла́ва, ко́тик і візо́к.

Андрі́й Німе́нко

2. У виділених словах визнач кількість складів і постав наголос.

Вправа 295.

1. З поданих складів створи слова. Що це за слова?

Ва- Ко- Со- Та- -ря -ля -ся -ня

2. Постав наголос у словах.

Вправа 296.

1. Прочитай загадку.

2. Простеж, чи правильно стоїть наголос у словах. виправ помилки і запиши правильно.

Борозні́ть о́кеан,
 з голо́ви б'є фонтáн.

3. Відгадку намалюй.

Вправа 297. 1. Прочитай загадку спочатку повільно, а потім — швидко. Відгадай. Додай пропущене слово-відгадку. Постав наголос у виділених словах. Підкресли наголошені склади.

Ми з **ді́дусем** у ліс ході́ли
і насуші́ли.

Буде з них **паху́ча ю́шка**,
на Святвечі́р смачні́ **ву́шка**.

Запам'ятай значення слова

Святвечі́р — ве́чір пе́ред Різдво́м.

Смачні́ ву́шка — стра́ва з гриба́ми.

2. Склади розповідь за малюнком і запитаннями:

- ▶ Хто збира́є гриби́ в лісі?
- ▶ Які гриби́ назбира́ли діду́сь і ону́к?
- ▶ Що зробі́ли з гриба́ми?
- ▶ Для чо́го су́шать гриби́?
- ▶ Які страви́ готу́ють із суше́них грибі́в?
- ▶ Як назива́ється свя́то пе́ред Різдво́м?

Вправа 298. 1. Прочитай. Знайди й запиши слова, у яких наголошений перший склад.

Годи́на, вона́, пам'я́ть, ді́ти, яблу́ко, люди́на, ти́ша, мо́ре.

2. Постав наголос у записаних словах.

Вправа 299. 1. Прочитай і запиши речення, поділяючи слова на склади. Постав у словах наголос.

Є у Мари́ни три мандари́ни. На горо́ді у лиси́ці дості́гли полу́ніці. Наш ма́люк знайшо́в маслю́к.

2. Назви слова, де наголос падає на другий склад.

Вправа 300.**Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте виразно уривок із поеми «Княжна». Вслухайтесь, наскільки ритмічний наголос.

Село на нашій Україні —
неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати...
... А кругом
Широколисті тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.

Тарас Шевченко

2. Визначте наголошені склади.
3. Спишіть перше речення. Поставте наголоси у словах.

Вправа 301.**1. Прочитай пісню Вінні Пуха.**

Мéшкає в дéреві нáша сова,
чув я від неї кумéдні слова:
— **Замок** замкнóла я свій на **замок**.
Дóщик пішóв — і **замок** мій **замок**.
У зáмок не втра́плю — заіржáвів **замок**,
він під дóщиком дóже **замок**.

2. Про кого співав Вінні Пух? Що зробила сова? Постав наголоси у виділених словах.
3. Скільки складів у словах: **мéшкає**, **кумéдні**, **заіржáвів**? Як ти про це дізнався/дізналася?

Запам'ятай правило

Від наголосу залéжить знáчення слова.

Вправа 302.

1. Прочитай речення. Постав наголос у виділених словах.

Діти відпочивали на **березі** річки. На **березі** відпочивав птах.

Широка доро́га. Це **дорога** лялька.

Ворона менша за **ворона**.

2. Запиши речення, познач наголоси.

Вправа 303.

1. Прочитай речення. Знайди помилки у пропоставлених наголосах. Виправ і запиши правильно.

Хто багато́ читає, той ба́гато знає.

Шви́дко чи́тай та не поспі́шай.

Пра́ця й те́рпіння ве́дуть до умі́ння.

Вправа 304.

1. Прочитай заголовок вірша. Правильно наголошуй виділені слова. Прочитай увесь вірш.

Ішли́ **брати во́ду **брати****

Два ко́тики —

два **брати**

пішли́ во́ду **брати**:

дво́є ві́дер **принести**

попросі́ла **мати**...

Володи́мир Лучу́к

2. Продовж розповідь про двох котиків-братів за опорними словами: **крини́ця**, **гли́боко**, **допомага́в**, **принесли́**, **подякувала**, **обі́д**.

3. Зроби замальовку до вірша.

§ 17. Закінчення, основа, корінь, префікс, суфікс

Вправа 305. **Попрацюйте разом!**

- Прочитайте текст. Як його можна закінчити? Доповніть останнє речення.
Вінні Пух дуже любить мед. Уранці він ласує чаєм із медом. Удень до меду додає свіжу малину. Увечері...
- Знайдіть і випишіть слова, що повторюються в кожному реченні. Що в них однакове і що — різне (змінюється)?
- Чи змінювалося значення слова **мед** у реченнях?
- Як змінилося слово **мед**? Чому?
- Чому в реченнях не можна було вживати слово **мед** без змін?

Запам'ятай значення слова

Мед — густа солódка ма́са, яку бджóли виробляють із нектáру квітів.

- Позначте змінну частину слова квадратиком ☐.

Зразок. Меду.

Запам'ятай правило

Части́на слова, яка змінюється, називається **закінченням**. Щоб знайти закінчення, треба змінити слово.

Закінчення слова позначають так:

що?	мед
чогó?	ме́д <u>у</u>
чим?	ме́д <u>ом</u>

Розрізняй

слово • закінчення слова

Вправа 306.

1. Прочитай текст. Додай закінчення у словах із квадратиком.

Чорне море

Чорне (що?) мор□ дуже велике. Я відпочивала на березі Чорного (чого?) мор□. По (чому?) мор□ плавають красиві кораблі. Я люблю дивитися на (що?) мор□. Над (чим?) мор□ літають чайки. Вода в (чому?) мор□ прозора, солонa.

2. Випиши слово **море** в різних формах у стовпчик.

3. Підкресли частину слова, яка змінюється.

Вправа 307.

1. Прочитай вірш. Заміни малюнки словами.

Ми з Васильком на яліці

Приладнали .

А самі, як у кінó,

Підглядаємо крізь .

Враз із , із лу́гів

Назліталося .

Ось -танцівниці —

Скачуть на гілках .

А ось браві молодці
Куцохвості .

 червоногруді

Позлітались звідусіль.

2. У словах-малюнках познач закінчення.

Вправа 308.**1.** Усно назви закінчення у словах.

Зима́, діти́, олівці́, шко́ла, весня́ний, паперо́ві.

Вправа 309.**Попрацюйте разом!****1.** Прочитайте діалог: **а́втор**, **Ко́тик**, **Пі́вник**.

Були собі Ко́тик і Пі́вник, та й побрата́лися. Ко́тикові тре́ба йти по дро́ва, він і ка́же Пі́вникові:

— Сядь, Пі́внику, на пе́чі та їж калачі́, а я піду́ по дро́ва. Коли́ при́йде Лиси́чка, не озива́йся!

Пішо́в.

Прихо́дить Лиси́чка.

— Пі́внику-бра́тику, одчини́! Пі́внику-бра́тику, одчини́.

Пі́вник ка́же:

— То-то́к, то-то́к, не велі́в Кото́к!...

- 2.** Простежте, які слова повторюються в казці. Запишіть їх, виділіть закінчення. Поставте запитання.
- 3.** Продовжте казочку. Що було далі?
- 4.** Якому реченню тексту відповідає малюнок?

Вправа 310.**1.** Зміни слова так, щоб у них з'явилися нові закінчення. Користуйся запитаннями:

▶ хто? кого́? кому́? ким? на ко́му?

▶ що? чо́го? чо́му? чим? на чо́му?

Уля́на —

вода́ —

Лиси́ця —

гру́ша —

Сини́ця —

земля́ —

2. Запиши змінені слова, виділи закінчення.

Вправа 311. 1. Розглянь малюнок.

2. Відповідай на запитання.

- ▶ Ф́арба (яка?)
- ▶ Пéнзлик (який?)

3. Запиши відповіді за зразком. Виділи закінчення у словах.

Зразок: Пéнзлик (який?) тонкий.**Вправа 312.** 1. Прочитай вірш.

При **дорóзі**, де **топо́лі**,
сі́ній льон зацві́в у **по́лі**.
Бі́ля льо́ну синя **рі́чка**.
В не́бі сі́ньому **сині́чка**.

Ната́ля Забі́ла

- 2. Про яку пору року йдеться у вірші?
- 3. Випиши виділені слова. Познач у них закінчення.
- 4. Вивчи вірш напам'ять.

Вправа 313. 1. Спиши словосполучення. Допиши закінчення слів за зразком.*Зразок:* купу́ю (що?) нову сумку.

Малю́ю (що?) жо́вт□ жорж́їн□.

Шію́ (що?) сі́р□ сумк□.

Віддаю́ (що?) смачн□ цукéрк□.

Вправа 314. 1. Прочитай текст. Додай до слів закінчення.

За́вжди любі́ли украї́нці калі́н□. Садові́ли її́ ко́ло хат□, у садк□, бі́ля крини́ц□. У калі́н□ га́рн□ біл□ цвіт, паху́ч□, рясн□. А ще бі́льше милу́ють ок□ я́год□ калі́н□.

2. Запиши в зошит перші два речення.

Вправа 315.

1. Прочитай речення. У виділених словах назви закінчення.

У мене є **дядько, тітка, бабúся**.

Я дúже люблю **дядька, тітку, бабúсю**.

До мене в гóсті прийшли **дядько** Дмитро́, **тітка** Окса́на, **бабúся** Людми́ла.

2. Прочитай виділені слова без закінчень.

Запам'ятай правило

Части́на слова́ без закінчення — це **осно́ва слова́**.

Вимовляй правильно

сло́во • осно́ва слова́ • закінчення

Вправа 316.

1. Прочитай вірш.

У ко́жному сло́ві обов'язко́во

Є части́на зми́нна,

є така́, що не зника́є.

Як її ми назива́єм?

(ВРЮНЗО)

2. Виділи у словах закінчення. Назви основу кожного слова.

Зи́монька, ві́три, кни́ги, зеле́ний, розу́мна, срібля́сті.

Вправа 317.

1. Спиши. Добери основу слів із підказок.

Наста́ла ____а́. Зацві́ли блакі́тні ____и.

Проки́нулися ____я́, ____а, ____и.

земл

весн

струмо́чк

дерев

про́ліск

2. Зачитай основу слова, а далі — закінчення.

Запам'ятай правило

Осно́ва сло́ва письмо́во познача́ється так: .

Наприклад, весна:

весн- — осно́ва сло́ва,

-а — закінчення сло́ва.

3. До слова **прокинулися** добери інше слово, подібне за значенням.

Вправа 318. 1. Прочитай загадку, додай потрібні закінчення у словах. Відгадай.

Прийшл кум із до́вгим ві́ник
 на бе́сід із на́шим пі́вник ,
 схо́піл пі́вник на обі́д
 і замел мі́тл слі́д.

Євге́н Гу́цало

2. Запиши загадку.

Вправа 319. 1. Упізнай закінчення і основу слів.

-а; весн-; -ій; шко́л-; -ий; ді́жечк-; у́чн-; стол-; -и; ка́зк-.

2. Запиши за зразком:

Основа — ...

Закінчення — ...

Вправа 320. 1. Читай і доповнюй.

Ріс клен,

Росла́ дівчинка, ...

Росло́ дере́во, ...

Рослі́ цу́ценя́та, ...

2. Підкресли основу слова.

Зразок: Стоя́ла.

Вправа 321.

1. Прочитай слова. Визнач основу і закінчення.

Водá, водянá, підвóдний, надвóдна, вóдний.

2. Назви спільну частину в цих словах.

У цих словах **-вод-** — це кóрiнь слóва.

Запам'ятай правило

Однакова за значенням частина слів — це **кóрiнь**. Письмóво позначається так:

Кóрiнь позначаємо так: водá, вóдний, підвóдний.

Вправа 322.**Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте.

Запрошую вас до . Це — ліс.

Назвіть професію людини, яка доглядає й охороняє ліс?
(Ліснiк)

Як називаються квіти і дерева, що ростуть у лісі? (Лісові)

Як називають молоденький ліс? (Лісoк)

Як називається маленький ліс? (Лісoчок)

Як називаємо молодий ліс, посаджений між старим?
(Перелісок)

2. Відповіді-слова запишіть.

Об'єднані ці слова спільним кóренем **ліс**.

Запам'ятай правило

Слова, які мають спільний кóрiнь, називаються **спільнокоренéвими** або **спорідненими**.

Вправа 323. 1. Прочитай і спиши спільнокореневі слова.

- ▶ Сад, садок, садівий.
- ▶ Поверх, поверхівий.
- ▶ Квітка, квітківий, квітнік, квіткар.
- ▶ Вішня, вишнівий, вишенька.

2. Познач основу й закінчення.

Вправа 324. 1. Від слів **дуб**, **клен** утвори слова зі спільним коренем. Запиши. Познач основу і корінь слова.

Зразок: Дуб, дубок, , , .

Вправа 325. 1. Прочитай словосполучення. Утвори від них слова зі спільним коренем. Назви основу, закінчення та корінь в утворених словах.

Зразок: Зелена жаба — зелененьке жабеня.

ряба курка —

квола гуска —

мала собака —

сіра качка —

брудна свиня —

рудя кішка —

Вправа 326. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте вірш.

Є в зайчихи зайченя,
У сови — совеня,
У дубка — дубочки,
А у мами — дочка!

2. Випишіть парами слова, які мають спільний корінь. Поясніть, що вони означають.

3. Намалюйте зображення до вірша.

Вправа 327.

1. Назви кожне словосполучення одним словом із довідки.

маленький,

великий, ма́ма

маленька, та́то

, ма́ма

маленький,

та́то, ма́ма

маленький, ма́ма

, та́то

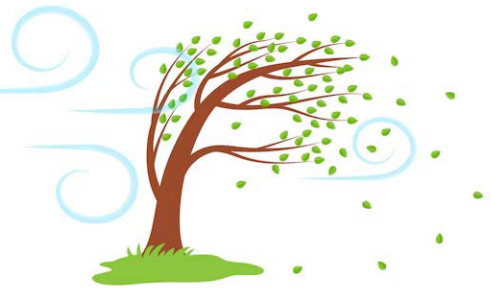
Зразок: Тигреня, тигр, тигриця.

2. Запиши за зразком. Познач корінь.

Вправа 328.

1. Прочитай вірш. Про кого йдеться у вірші?

Залетів у садок
Ві́тер вітряний.
Застриба́в, засвиста́в
По́між кві́тами.
Ві́тер-ві́терець —
ти буйне́сенький.
Не лама́й квіто́к,
Будь добресе́нький.

2. Випиши споріднені слова до слова **ві́тер**.
3. Чи можна дібрати інші слова до нього? (*Ві́трище, ві́трисько, ві́тригán*).
4. Яка спільна частина в цих словах? Як називається спільна частина? Познач її.

Довідка

інді́к, кінь,
тигр, лоша́,
інді́чка,
індича́, лис,
лисє́ня,
коби́ла,
тигри́ця,
лиси́ця,
тигреня́.

Вправа 329.

1. Допиши споріднені слова. Познач у них корінь.

Що робіти?	Що?	Який?	Яка?
світíти	світло	світлий	світла
хворі́ти			
радíти			
сумувáти			
розуміти			

Довідка

сум, сумний, сумна́, ро́зум, розу́мний, розу́мна, ра́дість, раді́сний, раді́сна, хворо́ба, хворі́й, хворо́а.

Вправа 330.

1. Добери до поданих слів по два споріднені слова.

пра́ця — працюва́ти, працьо́витель.

лі́кар —

у́чень —

школя́р —

рука́ —

Вправа 331.

1. Запиши споріднені слова групами і виділи корінь.

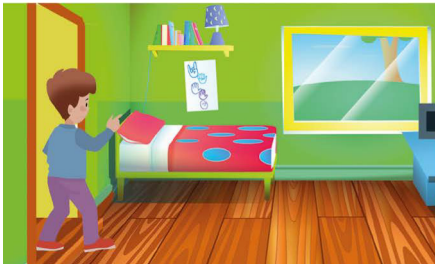
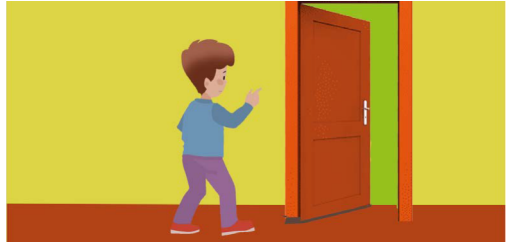
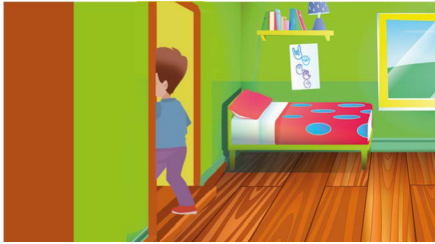
Мо́ре, грибо́к, снігові́й, морячо́к, гриб, снігу́рка, моря́к, сніг, морськи́й, грибно́й, снігови́к, грибо́чок.

2. Склади речення зі словом **грибни́й**.

Вправа 332.

1. Прочитай речення. Знайди спільнокореневі слова. Перепиши, уставляючи пропущені букви. Виділи корінь у спільнокоренових словах.

1. У с ло́ Журавліне л тять журавлі́, а л беді л тять у се́ло Л беді́н. 2. Л с не спить, не спить л сі́ця, л сеня́ткові не спі́ться.

Вправа 333.**Попрацюйте разом!****1.** Розгляньте малюнки.**2.** Складіть речення за малюнками та запитаннями. Запишіть речення.

- ▶ Хто? що зробив? звідки? (з чого?)
- ▶ Хто? що зробив? куді? (до чого?)
- ▶ Хто? що зробив? куді? (у що?)
- ▶ Хто? що зробив? (через що?)

Вправа 334.

1. Прочитай речення і спиши парами. Додай потрібні за змістом слова.

1. Маршрутка до зупінки. Маршрутка від зупінки.

2. Учень до школи.
Учень зі школи.

3. Човен до берега. Човен від берега.

4. Пташка до лісу. Пташка від лісу.

Довідка

прийшов — пішов,
доплив — відплив,
від'їхала — під'їхала,
прилетіла — відлетіла

Вправа 335. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок і складіть розповідь. Використовуйте слова з довідки.

Довідка

мрія,
сукня,
тканина,
швейна
машинна.

Вправа 336. 1. Прочитай речення. Додай пропущені слова.

1. Кошеня **заховалося** (під що?) **Довідка**
відрі. 2. Цуценя **захвало** кісточку (за що?)
 дерево. 3. Горобець **злетів** (з чого?)
подвір'я. 4. **Запахло** (з чого?) їдальні
грибним супом. 5. Тато й мама **повернулися** (з чого?)
екскурсії.

2. Визнач корінь у виділених словах.

Вправа 337. 1. Прочитай пари словосполучень. Додай пропущене слово до або від.

Підскочив іграшки

Відскочив іграшки

Підкотівся столу

Відкотівся столу

Прилетів вікна

Відлетів вікна

Приплив до берега

Відплив берега

2. У спільнокоренових словах познач корінь, закінчення й основу.
3. Склади речення з парою словосполучень.

Вправа 338.

1. Від поданих слів утвори нові слова за допомогою частини слова, що стоїть перед коренем, — **роз-, до-, на-**.

Зразок: розвішаю

Вішаю, малюю, клею.

Вправа 339.

1. Прочитай слова.

несé — піднесé

ведé — розведé

пливé — припливé

ріже — відріже

ведé — підведé

берé — наберé

2. Назви у словах корінь і закінчення. Яка частина слова стоїть перед коренем? Зачитай.

Запам'ятай правило

Частина слова, що стоїть перед коренем, — це **префікс**.

Префікс позначається так: припливé.

Вимовляй правильно

частина слова • префікс

Вправа 340.

1. Прочитай слова. Назви корінь слова.

Прибі́г, забі́г, добі́г, перебі́г, пробі́г, побі́г, вбі́г.

2. Запиши слова, визнач префікси.

Вправа 341.

1. Прочитай словосполучення.

прочита́ти

дочита́ти

перечита́ти

кни́жку

2. Назви корінь, а далі — префікси в перших словах словосполучень. Поясни значення кожного словосполучення.

Вправа 342. До слова **будувати** додай префікси **пере-**, **ви-**, **з-**, **від-**, **за-**, **при-**, **по-**, **роз-**. Запиши утворені слова. Познач префікс і корінь. Поясни значення кожного утвореного слова.

Вправа 343. 1. Утвори нові слова від слова **класти** за допомогою префіксів **до-**, **ви-**, **на-**, **за-**.

2. Запиши слова. Познач префікси.
3. Склади речення зі словом **докласти**.

Вправа 344. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте текст. Перепишіть, уставляючи пропущені префікси. Виділіть префікси.

У суботу учні нашого класу несли лопати. Потім кожен копав ямку. Хлопці старших класів копали у розсаднику саджанці. Саджанці везли машиною до школи. Школярі садили біля школи фруктовий сад.

2. Придумайте заголовок до тексту.
3. Випишіть спільнокореневі слова. Позначте корінь та префікс.

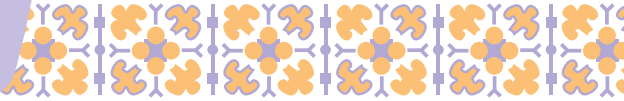
Вправа 345. 1. Прочитай текст. Доповни речення потрібними словами з довідки.

Ми на прогулянку. Спочатку через місточок і в невеликий гайок. Коли з гайка, побачили вдалині ліс. Незабаром ми до лісу. Як там гарно!

Довідка

перейшли,
пішли, зайшли,
прийшли,
війшли.

2. Запиши спільнокореневі слова. Познач у них префікси.

Вправа 346. 1. Добери слова, протилежні за значенням.

принести — віднести

прибігти —

приїхати —

привезти —

відкрити —

2. Запиши пари слів. Познач у перших словах кожної пари корінь і префікс.

Вправа 347. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте текст.

Вийшов із лісу їжачок **побродіти**. А тут раптом дощ **припустів**. Їжачкові нікуди дітись. **Згорнувся** клубочком, принішк. Треба якомсь **перечекати**.

Та дощ як раптом розпочався, так і **скінчився**. Сонце в небі **заграло**.

За Миколою Сингаївським

2. Про кого ви прочитали?

3. Звідки вийшов їжачок?

4. Що з ним трапилося?

5. Як їжачок захистився від дощу?

6. Випишіть виділені слова. Позначте префікси. Доберіть із довідки слова, подібні за значенням.

Довідка

пішов, скрутився, переждати, засвітило, погуляти, припинився.

Вправа 348. 1. Прочитай речення. Добери потрібне слово з дужок. Перші два речення запиши в зошит.

1. (Відлетіли, прилетіли) лелєки — (принесли, занесли, віднесли) весну зда́лека. 2. Вони́ (посідали, підсідали) край

хати, щоб гніздó (збудувáти, перебудувáти, набудувáти).

3. Без сокіри, без лопáти (поробíли, зробíли, наробíли) собí хатí. 4. Діти (переробíли, зробíли) шпаківні й розвісили їх на дере́вах. 5. Лелéчина сім'я за лі́то (підгодо́вує, вигодо́вує) кі́лька пташеня́т.

2. У вставлених словах познач корінь і префікс.

Вправа 349.

1. Подані слова згрупуй у два стовпчики:

- а) слова, у яких основа складається з кореня;
- б) слова, у яких основа складається з кореня і префікса.

Дід, прадід, бабúся, прабабúся, ба́ба, дідúсь.

2. Познач частини слова.

Вправа 350.

1. До поданих слів добери і запиши спільно-кореневі слова з префіксом **без-**.

Радісний, вóдний, лі́стя, хма́рний, кра́йній, шу́мний, звúчний, зóряний, зу́би.

2. Познач у словах основу, корінь і префікс.

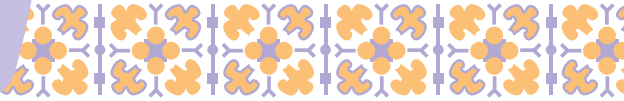
3. Поясни, яке значення словам надає префікс **без-**.

Вправа 351.

1. Прочитай речення. Устав замість крапок потрібні за змістом слова або частини слів.

Васі́лько ■ кінувся дúже ра́но. Ка́тя ■ чита́ла ка́зку про Кóтика і Пі́вника. Восе́ні ла́стівки ■ літа́ють у те́плі краі́.

2. Спиши слова з префіксом.

Вправа 352. 1. Утвори нові слова за допомогою префіксів. Запиши їх. Познач префікси.

З (робу́в, бив, вару́в, малюва́в, ніс).

С (ходу́в, писа́в, каза́в, ки́нув, прямува́в).

2. Склади і запиши три речення зі словами (за вибором).

Вправа 353. 1. Прочитай і відгадай загадку.

На гриба́ я **схо́жий** трішки.

Зве́рху — брі́лик, **зни́зу** — ні́жка.

У сосно́ву до́шку **вгру́з**.

На мені висі́ть карту́з. (хвѣт)

2. У виділених словах познач префікси.

Вправа 354. 1. Прочитай і заміни кожне словосполучення одним словом.

Зразок: Отри́мав перемо́гу — **перемі́г**.

Отри́мав перемо́гу.
Став стари́м. Уні́с пла́ту.
Ви́кликав ра́дість. Поча́в
співа́ти. Поча́в сумува́ти.

Довідка

заплати́в, заспіва́в, постари́в,
засумува́в, пора́дував.

Вправа 355. 1. Назвіть імена дівчаток і хлопчиків свого класу. Запишіть їх у пестливій формі.

Зразок: Мар'я́на — Мар'я́нка, Мар'яно́нька.
Мико́ла — Мико́лка, Миколо́нька.

2. Поміркуй, як утворилися нові слова.

3. Випиши частини слів, за допомогою яких утворилися нові слова.

4. Познач корінь і закінчення в цих словах.

Зразок: Мар'я́нкаа, Мар'яно́нькаа

5. Зверни увагу: між коренем і закінченням є ще частини слів — **-к-**, **-оньк-**.

Запам'ятай правило

Частина слова, що стоїть після кореня перед закінченням, називається **суфіксом**. Суфікс позначається так: *Мар'янка*.

Вимовляй правильно

частина слова • суфікс

Вправа 356.

1. Утвори за допомогою суфіксів **-еньк-**, **-ичк-**, **-ечк-**, **-очк-**, **-инк-** нові слова. Запиши їх. Познач суфікси.

Зразок: нова кні́га — нове́нька кні́жечка

ста́ра бабу́ся —

чи́ста вода́ —

зеле́на хусти́на —

брудна́ ля́лька —

си́ня фа́рба —

пі́зня ве́черя —

Вправа 357.

1. Прочитай.

сти́на — сти́нка

ви́шня — ви́шенька

ри́ба — ри́бка

че́решня — че́решенька

маши́на — машинка

ру́чка — руче́нька

ка́ша — кашка

ні́жка — ніже́нька

2. Поясни, як утворилися нові слова. Познач суфікси.

Вправа 358.

1. Прочитай слова. Знайди пари слів, від яких утворилися нові.

Сте́жечка, тату́сь, олі́вчик, голі́вка, сте́жка, та́то, оліве́ць, голова́.

2. Запиши слова парами. Познач основу і суфікс.
3. Склади речення зі словом **олі́вчик**.

Вправа 359. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте уривок вірша. Знайдіть слова із суфіксами, що надають цим словам зменшено-пестливого значення.

Он ярóчки зеленéнькі.
Стéжечки по них малéнькі.
Переві́ті, мов стрі́чечки,
Збіга́ються до рі́чечки.

Лéся Украї́нка

2. Випишіть слова з позначеними суфіксами.

Запам'ятай значення слова

Переві́ті, мов стрі́чечки — переплéтені між собо́ю.

- Вправа 360.** 1. Від поданих слів утвори нові слова за допомогою суфіксів. Змінюй, де треба, голосні й приголосні звуки.

-ик-

кіт — ко́тик

кінь —

брат —

-очок-

став — ставóчок

сад —

віз —

2. Запиши утворені слова.

- Вправа 361.** 1. Прочитай вірш.

Цапо́к води́цю п'є з **цебе́рка**,
скубе́ **траві́цю** на лужку́.
Соло́дкий цу́кор чи цукéрка —
це теж **цапко́ві** до смаку́.

Ната́ля Забі́ла

2. Випиши виділені слова. Поряд допиши слова, від яких вони утворені. Поясни, як вони виникли.

Зразо́к: цапо́к — *цап*.

Вправа 362. 1. Прочитай текст.

У тёпленькій водічці купáлася прекрасна квіточка. У неї були чисті біленькі пелюсточки. Від тієї красі квіточка здава́лася казко́вою.

2. Знайди слова, утворені від таких слів: **тёпла вода́**, **квітка**, **білі пелюстки́**. Запиши ці слова парами. Поясни, як вони утворені.

Вправа 363. 1. Розглянь малюнки. Скажи, кого (що?) на них зображено за допомогою суфіксів **-оч-, -к-, -ик-, -ечк-, -еньк-, -ень-, -ок-, -оц-**.

2. Запиши ці слова в пестливій формі.

Зразок: півень — пі́вник, хусті́на — хусті́ночка.

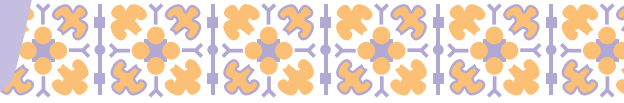
3. Виділи і познач у словах суфікси.

Вправа 364. 1. Прочитай речення.

У **сіре́нької го́рлички** туркотлі́ве **го́рлечко**.

Я несú **мандрі́вочку** у буді́нки,
сію-вію **жі́течко** із **торбі́нки**.

2. Випиши виділені слова. Поряд допиши слова, від яких вони утворені.

Вправа 365. 1. Добери протилежні за значенням слова.

Чисте́нькі (ру́чки) — брудне́нькі (ру́чки)

кво́леньке (пташеня́тко) —

товсте́ньке (стебло́) —

солоде́ньке (яблучко) —

2. Склади речення зі словосполученням **кво́леньке пташеня́тко**. У кожному словосполученні познач суфікс.

Вправа 366. 1. Прочитай вірш.

Ю́ра **ри́бку** упійма́в,
 Гриць карто́плі накопа́в.
 Пе́трик із крини́чки
 ви́тягнув **води́чки**.
 Ма́ленька Ю́ля
 принесла́ цибу́лю,
 кро́пу та петру́шки —
 зва́рить **ма́ма** юшки.
Ігор Січовік

2. У виділених словах визнач частини слова.

3. Випиши два дієслова.

Вправа 367. 1. Прочитай уривок вірша.

Як зва́ти?

Ді́ти кішки — кошеня́та,
 ді́ти ми́шки — мишеня́та,
 ма́йже всі зві́рята — «...я́та»:
 лисеня́та, зайченя́та.

Ще зві́рята є на «...чкі́»:
 хом'ячки́, бурундучкі́...

Ну, а як у нас, людéй,
ма́ми зву́ть сво́їх діте́й?

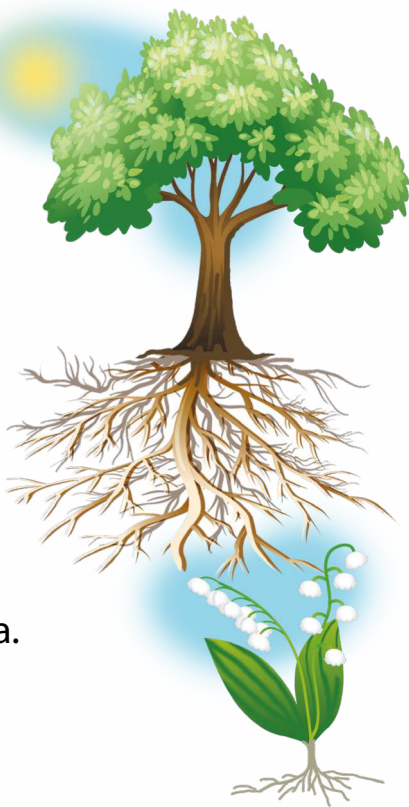
Боріс Квашню́в

2. Як зву́ть діто́к **кі́шки**, **ми́шки**, **лисі́ці**, **за́йця**? Запиши ці назви. Як зву́ть інших малих звіря́т?
3. Які слова із суфіксами ти використав / використала?
4. Як ма́ми зву́ть сво́їх діто́к? Як називаю́ть тебе ма́ма, тато або інші близькі люди?

Вправа 368.

1. Прочитай вірш.

Де́рево могу́тнє,
Ла́гідна кві́тка
Обов'язко́во ко́рінь ма́є.
Якщо́ ко́рінь відірва́ти,
Не бу́де де́рево сто́яти,
Не змо́же кві́тка жи́ти.
Ко́рінь є у рослі́н,
Ко́рінь є у сло́ві...
Че́рез слова́,
че́рез вікі́
Несе́ він зна́чення сво́є.
Ба́тько, ба́тьків, Ба́тьківщи́на.
Ді́ти, ді́точки, дити́на.
Росте́, зрості́, зрості́в...
Веселі́вся, звеселі́в...

Сергі́й Сто́рожев

2. Про що йдеться у вірші?
3. Випиши однокореневі слова, познач їхні закінчення.

§ 18. Звуки і букви

Вправа 369. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте виразно слова. Чітко вимовляйте кожен звук у словах.

хвіст	футбол
хвалько	факел
хвороба	шофер
хвилюватись	фонтан
хвилина	фігура

2. Поставте у словах наголос.

Запам'ятай правило

Зву́ки ми вимовляємо і чу́ємо. З них утворюються слова́.

На письмі́ зву́ки позначаються **буква́ми**. Букви́ ми **ба́чимо, чита́ємо, пи́шемо, дактилю́ємо**.

Вправа 370. 1. Прочитай і відгадай загадку.

Тече стру́мінь-водоспа́д,
Брі́зки навко́ло летя́ть.
У спе́ку га́рно освіжа́є,
Коли́ в па́рку я гуля́ю.

2. Знайди слово-відгадку серед інших слів і запиши.

1. А, ф, р, а.

2. Т, о, ф, о.

3. О, н, т, ф, н, а.

3. Озвуч звуки у відгадці.

Пригадай

Голосні зву́ки — це [а], [о], [у], [и], [і], [е].

Вправа 371.

1. Розглянь малюнки. Назви зображені предмети. Які звуки ти вимовляєш у кожному слові?

2. Запиши слова. Скільки букв у кожному слові?

3. Усно поділи слова на склади.

Вправа 372.

1. Прочитай речення й устав слово **хвіст** у потрібній формі. Назви голосні звуки у виділених словах.

Леопáрд грається з ма́миним (чим?) . У до́bermana нема́є (чого?) . О́кунь і ка́рась ма́ють га́рні (що?) . Бі́лочка стри́бну́ла на гі́лку і пока́зала пу́хна́стий (що?) . Чи мо́жна за (чим?) дізнáтися, хто заховáвся під сні́гом?

2. Запиши одне речення.

Вправа 373.**Попрацуйте разом!**

1. Прочитайте скоромовку спочатку повільно, а далі — швидко.

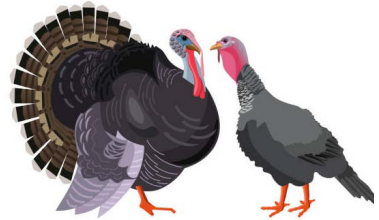
Га-лас-лі-ві га́-ви й га́л-ки
в гу-се-ня́т взяли́ скака́лки,
Гу-се-ня́-та їм ге́л-го́-чуть,
щось вони́ сказа́ти хо́чуть.

2. Як ви розумієте слово **галасліві**?

3. Спишіть слова, у яких є голосні звуки **[a]**, **[y]**.

Вправа 374.**1.** Уважно прочитай. Виділи чотири слова.**Лислислистокулисточок****2.** Які слова ти виділив / виділила? Запиши їх. Підкресли голосні звуки в кожному слові.**Вправа 375.****1.** Прочитай виразно кілька разів.

Ішов індік з індічкою,
 ішов понад водичкою.
 За ними — **індичátка**.
 Пáсли їх малі дівчátка.
 Починаймо все спочátку:
 Ішов **індік** з **індічкою**...

*Варвара Гринько***2.** Розкажи, про що ти прочитав / прочитала?**3.** У виділених словах визнач кількість звуків і букв.**Вправа 376.****1.** Прочитай уривок вірша спочатку вголос, а далі — пошепки.

Летів горобчик —
 сів на стовпчик.
 Прибіг хлопчик —
 Втік горобчик!

2. Спиши речення і поділи слова на склади. Підкресли у складах голосні звуки.**Вправа 377.****1.** Прочитай.

У ставку гуськом стоять
 Гусенята й гуска,
 Гусенята плюскотять,
 Гуска носом плюска.

Грицько Бойко

2. Запиши однокоренені слова і підкресли букви, що позначають приголосні звуки.

Вправа 378.

1. Вимовляй кілька разів попарно приголосні звуки:

р — л

л — р

р — с

2. Прочитай скоромовку.

Ра́влик, ра́влик, ви́став рі́г, —
дамо́ сіру на пи́рі́г.
Виставля́є ра́влик ро́ги:
Ге́ть з до́ро́ги!

Володи́мир Лучу́к

3. Які приголосні звуки найчастіше траплялися у скоромовці? Скільки разів ужито приголосний звук **р**?

Пригада́й

При́голосні зву́ки: **б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.**

Вправа 379.

1. Прочитай. Додай слово з довідки.

- ▶ Лю́ди сплять у лі́жку, а ведме́ді — у
- ▶ Зимове́ шубки одяга́ють
- ▶ Улі́тку но́сять босоні́жки, а взі́мку —

Дові́дка

зайці́,
чо́боти,
барло́зі

Вправа 380.

1. Прочитай пари слів. Відшукай букви, якими відрізняються ці слова. Вимовляй попарно звуки, що позначають ці букви. Які звуки вимовляються голосно, які — глухо?

хо́лод — го́лод

зуб — суп

зли́ва — сли́ва

ба́лка — па́лка

2. Запиши слова. Підкресли букви, якими вони відрізняються.

Запам'ятай правило

Приголосні звуки **б, в, г, ґ, ж, з, дж, дз, й, л, м, н, р** — **дзвінкі**, їх вимовляють за допомогою голосу; приголосні звуки **к, п, т, с, ш, ф, х, ц, ч** — **глухі**: їх вимовляють без допомоги голосу.

Вправа 381. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте і відгадайте загадку.

Які **ключі**
шлють прощання до **землі**?
Тужну **пісню** заспівають
і у **вірій** відлітають.
Коли вернуться здаля —
буде пісня **весняна**.

(!нoиnж !нпiгврдлуж)

Мартин Чонек

Запам'ятай значення слова

Тужна — сумна.

2. Виділені слова запишіть у зошити. Назвіть дзвінкі й глухі приголосні звуки в цих словах.
3. Назвіть перший, останній звук у словах-відгадці.

Вправа 382. 1. Прочитай речення. Чітко вимовляй дзвінкі приголосні звуки у словах.

- ▶ Кáчка кúмкає, а жáба — кря́че.
- ▶ Собáка ня́вкає, а кі́шка — гáвкає.
- ▶ Зо́зюля куку́рікає, а пі́вень — ку́є.
- ▶ Порóся ґелґóче, а гусáк — хро́кає.
- ▶ Корóва кáркає, а воро́на — .

2. Чи правильно побудовані речення? Поясни чому?

Вправа 383. 1. Прочитай слова.

Друг, кіт, урожай, тихо, мед, потік, дід, ніж.

2. Випиши в перший стовпчик слова, у яких усі приголосні глухі, у другий — ті, у яких усі приголосні дзвінкі.

Вправа 384. 1. Прочитай слова, заміни приголосний звук, позначений виділеною буквою, іншим приголосним звуком.

2. Запиши слова парами.

Зразок: злі́ва — слі́ва.

жі́ти — ити

гу́ля — у́ля

бра́ти — ра́ти

го́ри — о́ри

су́к — ук

но́ра — о́ра

3. Зачитай перший приголосний звук кожної пари слів.

Запам'ятай правило

Дзві́нкі й глухі́ при́голосні зву́ки утво́рюють па́ри: **б — п, д — т, з — с, ж — ш, дж — ч, дз — ц, г — х, ґ — к.**

Вправа 385. 1. Прочитай вірш уголос.**Хитрий зуб**

Ой, бо́літь у ме́не **зуб**,
бо не хо́че їсти **суп**...
...А якщо да́сте сме́тани,
вми́ть бо́літи перестáне.

Володи́мир Лади́жинець

2. Якими звуками відрізняються виділені слова?
3. Скільки дзвінких приголосних звуків у слові **сметáни**?
4. Вивчи напам'ять перші два рядки вірша.

Вправа 386. 1. Вимовляй чітко, дзвінко.

[б]: дуб, шубка, голубка, дубки

[д]: дід, грядка, будка, кладка

[ж]: ніж, книжка, ложка, важко

[з]: віз, берізка, казка, низка

[з']: близько, низько, слизько, бузько

2. Спиши. Підкресли букви, що позначають дзвінкі приголосні в корені.

Вправа 387. 1. Прочитай вірш, правильно вимовляй дзвінкі приголосні у виділених словах.

Всі річки тепер в обно́ві —

Бі́ле скло під **бережко́м**.

Хо́дить гру́день по дібро́ві,

застеля́є сві́т **сніжко́м**.

Ви́шні з і́нею **розкві́тл**и,
в бі́лих **шубка́х** всі дубкі́.

По́зира́ють но́чі сві́тлі
в розма́льова́ні шибкі́.

Терень Масенко

2. Спиши другу частину вірша. У виділених словах познач частини основи.

3. Знайди у виділених словах дзвінкі й глухі приголосні звуки.

Вправа 388. 1. Прочитай. Склади загадку. Використовуй малюнок та запитання.

Що за ба́ба в нас така?

У ба́би шуба ,

У ба́би о́чі — дві ,

ніс — довга .

— Яка́ у ба́би шуба?

— З чо́го у не́ї о́чі, ніс?

2. Запиши відгадку.

3. Скільки дзвінких та глухих приголосних у словах **вуглі́н-ки**, **моркві́нка**.

Вправа 389.**1.** Прочитай і відгадай загадки.1. Їла-їла **дуб**-дуб, полама́ла **зуб**-зуб.2. Узімку вкри́ли ми **навкру́г** ліс, доро́гу, по́ле, **луг**.**2.** Прочитай і запиши в зошит виділені слова. Чітко вимовляй у них останній звук. Скільки дзвінких та скільки глухих звуків у кожному слові?**Перевір свої знання і вміння****1.** Слово **парасо́лька** має:**А** три складі; **Б** чоти́ри складі; **В** п'ять складі́в.**2.** Який склад наголошений у виділеному слові?*У Кам'янці-Подільському старі́й **замок**.***А** пе́рший; **Б** дру́гий.**3.** Знайди слова, які правильно поділені на склади:**А** бі́ли-й; **Б** бі́л-ий; **В** бі́-лий.**4.** Як називається частина слова без закінчення?**А** ко́рінь; **Б** звук; **В** осно́ва; **Г** склад.**5.** Як називаються ці слова:*мо́ва розмо́ва мо́влення розмовля́ти***А** одна́кові; **Б** спі́льні; **В** однокорене́ві; **Г** спорі́днені.**6.** Визнач слово із суфіксом.**А** лісо́чок; **Б** землі́я; **В** водо́а.

Частини мови

§ 19. Іменник. Істоти. Неістоти. Рід іменника

Вправа 390.

1. Розглянь малюнки. Дай короткі відповіді на запитання.

- ▶ Хто зображений на малюнку?
- ▶ Що зображено на малюнку?

2. Відповіді запиши за зразком:

Хто? Кіт.

Що? Парасолька.

Запам'ятай правило

Слова, які відповідають на питання *хто?* або *що?*, є назвами предметів. Це — **іменники**.

Істота: *хто?* — людина, комаха.

Неістота: *що?* — палець, коліно.

Вправа 391.

Попрацюйте разом!

1. Прочитайте слова.

Нога, людина, рука, тварина, коліно, птах, ніс, комаха, лікоть, робот, палець.

2. У першому рядку запишіть слова, які позначають **істоти** (*хто?*).

3. У другому — **неістоти (що?)**.
4. З якою групою слів можна скласти розповідь? Про що вона буде?

Вправа 392. 1. Устав пропущені слова, що відповідають на запитання **хто?** або **що?**

Чісте блакитне . Стоїть ясний . Над квітами літають . збирає квіти, а ловить метеликів.

Довідка

день, небо,
дівчинка, бджоли,
хлопчик.

Вправа 393. 1. До кожного іменника-істоти добери іменник-неістоту.

хто? **що?**

шахтар — шахта

школяр —

лісник —

садівник —

хто? **що?**

моряк —

футболіст —

селянин —

лікар —

2. Що означають слова з лівого стовпчика?
3. Обери пару слів і склади з нею речення. Виділи в ньому головні члени речення.

Вправа 394. 1. Прочитай словосполучення.

Пра́ва рука́, черво́ний ніс, смуга́стий жук, вві́чливий чолові́к, хі́тра кішка, смуга́стий папу́га, пуза́та жа́ба, працьові́та бджола́, сві́йська тварі́на, агресі́вна люди́на.

2. Запиши словосполучення у два стовпчики.

Істота (хто?)

Смуга́стий жук

Неістота (що?)

Пра́ва рука́

Вправа 395. 1. Поміркуй, про яких тварин ідеться:

Високий, прудкий, має гарну гриву — це .

Маленька, сіренька, хвостик, як шило — це .

Сірий, косий, вухатий, боязкий — це .

Руда, хитра, оченята, як намистинки — це .

2. Запиши слова і постав до них запитання.

Вправа 396. 1. Запиши по три іменники, що означають:

- 1) жіночі іменá;
- 2) назви квітів;
- 3) прізвища твоїх товаришів;
- 4) прізвища українських поетів.

Вправа 397. 1. Прочитай. Випиши іменники, які пишемо з великої літери.

Де стоїть тепер наш Київ,
там була сама гора.

Жив там першим
Кий з Хоривом,
Щек і Лібідь — їх сестра.

Олександр Олесь

2. Що ти знаєш про героїв, імена яких виписав?

Вправа 398. 1. Прочитай вірш.

Сонце гріє, вітер віє —
Ні хмариночки нідє.
Наше поле зеленіє,
бо на полі дощ ідє.
Там працюють двигуні,
гонять воду на лані.

А вода́ че́рез лійки́
йде дощ́ем на буря́ки.

Плато́н Воро́нько

2. У якому значенні вжито слово **дощ**?
3. Випиши спочатку іменники, що означають один предмет, а потім — ті, що позначають кілька предметів.

Запам'ятай правило

Іме́нники ма́ють **однину́** (один) і **множину́** (бага́то).

Напри́клад: *клен* — *клéни*, *па́рта* — *па́рти*,
по́ле — *поля́*.

Вправа 399.

1. Прочитай і утвори нову форму іменника за зразком. Запиши.

Неі́стота (що?)

голова́ — го́лови

часті́на —

скатерти́на —

коробка́ —

Істо́та (хто?)

ба́тько — ба́тьки

брат —

син —

інжене́р —

2. Виділи закінчення в кожному слові.

Вправа 400.

1. Подані у множині іменники-неістоти запиши в однині за зразком.

Зразо́к: трактори́ — тра́ктор

літаки́ —

річки́ —

се́ла —

береги́ —

чашки́ —

пе́ра —

вокза́ли —

ло́жки —

дива́ —

хма́ри —

су́мки —

міста́ —

2. Виділи у словах основу і закінчення.
3. На яке питання відповідають іменники-неістоти?

Вправа 401.

1. Прочитай вірш.

Ведмідь намалював картину —
 осіку, березу, яліну
 й між ними червону калину.
 А поруч поставив пасіку
 і вікна відкрив у полі,
 а сам у кущі сховався,
 щоб не кусалися бджоли.
 Бо дуже хотілося меду
 рудому ведмедю.

Микóла Сингаївський

2. Про що мовиться у вірші?
3. Впиши іменники в однині та множині у два стовпчики.

Вправа 402. Прочитай словосполучення. Запиши, змінивши форми слова.

Яка?**Що?**

ма́мина ро́зповідь

—

Які?**Що?**

ма́мині ро́зповіді

ба́тьківська ха́та

—

ді́дусева ка́зка

—

бабу́син рушні́к

—

рі́дний порі́г

—

украї́нська пі́сня

—

Вправа 403.

1. Прочитай назви предметів. Запиши у два стовпчики істоти та неістоти.

Кло́ун, буфе́т, фо́кусник, балко́н, жо́нглёр, біно́кль.

2. На які питання відповідають іменники кожної групи?

Вправа 404. 1. Прочитай, постав запитання до слів.

Я побáчив (?) тоváриша. Сидів дідúсь на бéрезі (?) рі́чки. На берéзі зазелені́ли пéрші (?) листóчки. Оксáна написáла брáтові (?) за́писку. Táто дочитáв ці́каву (?) кні́жку про Га́ррі Пóттера. Я намалю́вав (?) півника.

2. Назви іменники-неістоти.

Вправа 405. 1. До кожної групи слів допиши ще три слова, що підходять за змістом.

- Бéрезень, с́ічень, вéресень, ? , ? , ? .
- Кінь, собáка, свиня́, ? , ? , ? .
- Троя́нда, волóшка, нарц́іс, ? , ? , ? .
- Костю́м, ко́фта, сарафа́н, ? , ? , ? .

2. Як можна назвати кожну групу іменників одним словом?

Вправа 406. 1. Розглянь малюнки. Що на них зображено?

2. Прочитай слова. Чи відповідають слова малюнкам?

Варéники, пирі́г, б́ублик, торт, хлі́б, батóн, бу́лочки, круасáн, пéчиво, кекс, пóнчики.

3. На яке питання відповідають ці слова? Запиши в зошит іменники у формі множини.

4. Із чого виготовляють кулінарні вироби?

Вправа 407.**1.** Прочитай слова — назви виробів.

Узвар, пиріг, вареники, галушки, борщ, пампушки, каша, млинці, холодець.

2. Які з названих виробів печуть, а які — варять?**3.** Склади два речення з іменниками **каша**, **холодець**.**4.** Розподіли назви страв за категоріями однини та множини.**5.** Утвори однину від слова «**пампушки**».**Вправа 408.****1.** Доповни речення за змістом іменниками-неістотами.

Моя мама смачно готує (що?) , . Учора ми їли (що?) , , . Дідусь нас пригостив (чим?) . У їдальні хлопчик замастився (чим?) . Сьогодні на обід були пампушки з (чим?) . Завтра на сніданок будуть вареники з (чим) .

2. Запиши два речення з іменниками (істота, неістота).**Вправа 409.****1.** Прочитай вірш. Випиши іменники-істоти.

Запросіла я сестрічку до стола,
 кліпчик білого паперу їй дала.
 Посадила я сестрічку на стілець,
 показала, як тримати олівець.
 А сама, немов учителька, стою
 і навчаю першокласницю мою.

Грицько Бойко

Вправа 410.**1.** Прочитай і спиши текст. Іменники в дужках постав у потрібній формі.

Зайчики віскочили з (ліс) й озирнулися. Навколо нікого не було. Зайчики швидко побігли до (грядка)

з (капу́ста) і ста́ли сма́чно сні́дати. Ра́птом вони́ побáчили (ді́дусь), що йшов до (гря́дка). За́йчики схопи́лися й помча́ли до (ліс).

2. Про кого цей текст? Добери заголовок до тексту.

Вправа 411. **Попрацуйте разом!**

1. Доповніть і запишіть текст. Замініть малюнки словами.

живе́ у

. На її подві́р'ї є до́машні

твари́ни і птахи́. Вони́ живу́ть дру́жно. Ко́жен займа́ється своєю́ спра́вою.

ло́вить

.

сторожу́є

.

і

даю́ть

.

дає́

.

З

в'я́же

.

Зра́нку

зустріча́є

.

несе́

.

Усі́ дру́жно живу́ть у

на подві́р'ї.

2. Про що цей текст?

3. Випишіть іменники-істоти в однині.

4. Де живуть ваші бабусі?

Вправа 412. 1. Прочитай текст. Додай пропущені іменники-неістоти. Запиши речення в зошит.

Білка живе у , ,
. Вона жівиться ,
, . Ловить , їсть
. Білка бігає, скаче. Коли до
неї підходять , білка втікає
в . Вона спить на .

Довідка

лісах, парках,
 садах, грибами, люди,
 насінням, жолудями,
 дупло, молоко, комах,
 дрібні яйця, дереві.

2. Що ти ще знаєш про білку? Придумай заголовок до тексту.

Вправа 413. 1. Допиши речення, використовуй іменники з правого стовпчика. Які це іменники?

1. Шумлять дніпрівські сині.
2. Серед птахів найкращим співаком є .
3. Другу добу лютує .

води
 хуртовина
 соловей

2. Постав до іменників запитання.

Вправа 414. 1. Прочитай текст. Розкрий дужки і правильно узгодь іменники з іншими словами.

Побігли весняні (вода). Задзюрчали швидкі (струмок).
 Сонна земля прокинулася знову. З-під снігу з'явилися (трава).
 Повіяли (вітер) і понесли на своїх (крило) весняні пахощі.
 Проснулись і літають у весняному повітрі (муха, бджола, джміль).
 Набубнявіли на деревах (брунька).
 Радують (око) зеленими барвами (гай, діброва).

За Михайлом Коцюбинським

3. Випиши іменники-істоти у множині.

Вправа 415. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте текст. Зверніть увагу на виділені слова.

Улітку **я** поїду до дідуся в село. Дobre **мені** буде в дідуся. Уранці **я** буду ловити рибу. Удень **я** буду купатися, а потім допомагати дідусеві. Увечері **я** буду дивитися дитячі передачі по телевізору.

2. Хто проєктує свій відпочинок улітку?

3. Прочитайте текст. Доберіть із дужок необхідні слова.

Улітку (*ми, діти*) поїдемо до дідуся в село. Дobre буде (*нам, дітям*) у дідуся. Уранці (*ми, діти*) будемо купатися, а потім — допомагати дідусеві. Увечері (*ми, діти*) будемо дивитися дитячі передачі по телевізору.

4. Хто цього разу проєктує свій відпочинок?

§ 20. Рід іменника

Вправа 416. 1. Прочитай речення.

1. Деніс піше повідомлення бабусі. 2. Він дуже любить свою бабусю.

3. Деніс говорить по телефону. 4. Він спілкується.

5. Деніс працює за комп'ютером. 6. Він дуже уважний.

2. Дай відповіді на запитання:

▶ Як проєктує свою роботу Деніс?

▶ Що він робить?

▶ Як проєктуєш свою роботу ти?

3. Які іменники замінені словами **він** у другому, четвертому і шостому реченнях? Запиши ці речення в зошит.

Запам'ятай правило

Іменники мають **рід**.

Рід іменника визначаємо за допомогою слів:

▶ він, мій — **чоловічий рід** — сад, лоб;

▶ вона́, моя́ — **жіночий рід** — доро́га, рука́;

▶ воно́, моє́ — **середній рід** — по́ле, се́рце.

Вправа 417. 1. Прочитай іменники. До кожного іменника добери відповідне слово — **він**, **вона́**, **воно́**.

Зразок: сад — він.

Сад, доро́га, по́ле, лоб, се́рце, рука́.

Вправа 418. Доповни ряди іменників. Запиши.

Жіночий рід (хто?) — школя́рка,

Жіночий рід (що?) — краї́на,

Чоловічий рід (хто?) — ліснійк,

Чоловічий рід (що?) — ліс,

Середній рід (що?) — ма́сло,

Середній рід (хто?) — маля́тко,

Вправа 419. 1. Визнач рід іменників. Випиши іменники середнього, жіночого і чоловічого роду за зразком.

Зразок: **стіл** (він, мій) — **чол. рід**.

Стіл, дэрево, радість, ко́шик, со́нце, **клавіату́ра**.

2. З виділеними словами склади речення і запиши.

Вправа 420. 1. Прочитай питання і дай на них відповіді, використовуючи слова з дужок. Виділи закінчення іменників.

Зразок: **Рибáлка** злові́в (кого́?) щу́ку.

1. Кого́ злові́в рибáлка? (щу́ка, аку́ла, ка́мбала).
2. Кого́ запита́ла вчи́телька? (На́та, Мари́на, Ні́на).
3. Що чита́є однокла́сник? (газе́та, кну́га, замі́тка).
4. Я хо́чу поклі́кати (сусі́дка, бабу́ся, вчи́телька).

2. Запиши речення. Визнач рід іменників.

Вправа 421. 1. Розглянь малюнок і прочитай речення.

Ри́бка злови́ла чо́рного ко́тика. Вона́ мі́цно трима́є його́ плавника́ми. Хво́стик ри́бки утриму́є хво́стик ко́тика.

2. Назви помилкові слова в реченні. Виправ помилки.
3. Запиши речення. Виділи головні члени речення. Визнач рід іменників.

Вправа 422.

1. Усно визнач рід іменників-істот, добирай слова **він, вона, воно**.

Ведмедіця, ведмідь, ведмежа; заєць, зайчіха, зайченя; голубка, голуб, голуб'ятко; лисиця, лисеня, лис; кобіла, кінь, лошά.

Вправа 423.

1. Зміни іменники за зразком:

Зразок: (хто?) чайка, (що?) кўля.

Бáчу (кого?) чайку, (що?) кўлю.

▶ Хмáра, хуртовíна, зíрка, доли́на, пта́шка.

▶ Учени́ця, суні́ця, полуни́ця, пше́ни́ця, землі́я.

2. Запиши і виділи закінчення. Визнач рід іменників.

Вправа 424.

1. Прочитай речення. Устав іменники-неістоти в потрібній формі. Зверни увагу на закінчення.

1. Гарячий ра́нок віщува́в де́нну

. 2. Пта́шка співа́є

дзві́нку.

3. Та́то пора́див мені́ прочита́ти

про приго́ди Тореадо́рів із Васюкі́вки.

Довідка

пі́сня, спéка,
кни́жка.

2. Запиши два речення і виділи закінчення іменників.

Вправа 425.

1. Прочитай речення. Дотримуйся відповідної інтонації та пауз. Визнач головні члени речення. Визнач рід іменників.

1. Брат зробів **весло́**. **Весло́** лежи́ть у човні́. 2. Тури́сти запали́ли **во́гнище**. **Во́гнище** горі́ть яскра́во. 3. **Ко́мпас** ука́зує на́прямок. Миха́йло купи́в **ко́мпас**. 4. **По́тяг** прибу́в на ста́нцію. Лю́ди на перо́ні побáчили **по́тяг**.

2. До виділених іменників-неістот постав запитання. Запиши його. Якими членами речення є виділені іменники? Визнач число і рід виділених іменників.

Вправа 426.

1. Розглянь малюнки. Назви ємності для страв. Поясни, що вони означають. Як їх називають одним словом?

2. Дай відповідь на запитання.

- ▶ Що в прозорій чашці?
- ▶ Що в мілкій білій тарілці?
- ▶ Що в мілкій коричневій тарілці?
- ▶ Що в глибокій тарілці?
- ▶ Що в білій каструлі?
- ▶ Що в сковороді?

***Зразок:** У прозорій чашці чай.*

3. Випиши іменники чоловічого роду.

Вправа 427.

1. Прочитай словосполучення. Постав до іменників запитання. Назви групи істот і неістот.

Бачив () товариша.

Ловив () метелика.

Працював біля () поліклініки.

Гніздó () ластівки.

Намалюва́в () півника.

Довідка

кого́?

чого́?

2. Визнач рід іменників.

3. З двома словосполученнями склади речення.

Вправа 428.**1.** Устав у речення слова з довідки.1. Молодий віріс поблизу школи. Він навесні гáрно розкві́тнув.2. Вузька прохóдила між сéлами. Вона губілася у ранкóвому тумáні.3. Пшені́чне ма́є малу́ плóщу. Воно́ мину́лого ро́ку було́ ячмі́нним. 4. Твій спітні́в. Він уже́ зóвсім мо́крий. 5. б'ється ритмі́чно. Воно́ не зупиня́ється ні на хви́лину. 6. Пра́ва опу́стилася доні́зу. Вона́ була́ зóвсім знесі́лена.**Довідка**сте́жка, сад,
по́ле, лоб,
рука́, се́рце.**2.** Поясни, до якого роду належать іменники.**Перевір свої знання і вміння****1.** Іменник — це частина мови, яка відповідає на питання:**А** що?**Б** що робить?**В** хто?**Г** який?**2.** Знайди іменники-неістоти (що?).*Воро́та, воротáр, ша́хи, шахівни́ця, ша́пка.***3.** Укажи іменники у множині.*Ла́стівка, солов'ї́, горобéць, лелéки, сині́чки.***4.** Іменники мають рід**А** чоловічий;**Б** дитячий;**В** жіночий;**Г** середній.**5.** З тексту випиши іменники. Вкажи їхній рід.*Ці́лий рік просі́в я та́та**хом'я́ка подарува́ти.**Він та́кий смішну́й.**Він та́кий пухку́й.*

§ 21. Прикметник

Вправа 429. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте вірш. Про кого розповідається у вірші? Замініть малюнки на іменники в потрібній формі.

Мав Сашко цікаву

Кинув він під .

Де лежала бідна ,

пробігала сіра .

Стала   гризти,

стала мишка їсти.

Звідкись взявся ,

він прогнав зубасту ,

врятував нещасну .

Дякуємо ,

соромно комусь? — Сашкові.

Грицько Бойко

2. Випиши іменники, які характеризують прикметники.

Зразок: кніжка яка? — цікава, бідна, нещасна.

Вправа 430.

1. Розглянь малюнки. Назви тварин та їхні ознаки за кольором, за характером.

2. Запиши за зразком.

***Зразок:** Лев (який?) — жовтий, сміливий, поважний.*

Вправа 431.

1. Прочитай і впізнай предмет за ознаками:

1. Жовтий, кислий, ароматний, вітамінний.

2. Смачне, шоколадне, солодке, холодне, вершкове.

Довідка

морозиво,
лимон.

2. Склади і запиши речення з іменниками. Підкресли назви ознак. Усно постав до них запитання.

Запам'ятай правило

Слова, що називають ознаки предметів, відповідають на питання: *який? яка? яке? які?*
Це — **прикметники**.

Вимовляй правильно

озна́ка предме́та • прикме́тник

Вправа 432.

1. Прочитай уривок оповідання.

Після дощу рослини вирішили поділитися з небом своїми кольорами. Мак подарував небу червоний колір, лілеї — оранжевий, соняшник — жовтий, трава і лістя —

зелений, незабудки — блакитний, волошки — синій,
айстри — фіолетовий.

І засяяла семибáрвна весёлка.

Скупані дощём і зігріті сонцем різні квіти
випромінювали радість.

За Богданою Бойко

2. Роздивися малюнок. Знайди на ньому рослини, про які йшлося в тексті.
2. Який колір подарувала небу кожна квітка?
3. Впиши прикметники. Постав до них запитання.

Вправа 433.

1. Розглянь малюнки. Назви сік, який можна приготувати із зображених ягід і фруктів.

***Зразок:** Сік з абрикóса — абрикóсовий сік.*

2. Добери усно ознаки до кожного виду соку за кольором, смаком, запахом. Запиши словосполучення.

Вправа 434. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте і відгадайте загадки.

Гладеньке, запашненьке,
Міє чісто, з рук вислизáє
Що це? Хто зна́є?

Пухна́стий, волоха́тий,
м'який, смуга́стий,
Я беру́ його́ у ванну кімна́ту,
Коли́ ру́ки ми́ю.

2. Дайте відповіді на запитання, запишіть їх.

- ▶ Яке мило за кольором?
- ▶ Яке за формою?
- ▶ Чому мило необхідне всім людям?
- ▶ Який рушник за кольором?
- ▶ Який рушник на дотик?

3. Виділені слова запишіть. Поставте до них запитання.

Запам'ятай правило

Прикметники в однині змінюються за родами. Рід прикметника залежить від пов'язаного з ним іменника:

- прикметники чоловічого роду відповідають на питання **який?** і мають закінчення **-ий, -ій** — *га́й зелéний, м'ужні́й учі́нок*.
- прикметники жіночого роду відповідають на питання **яка?** і мають закінчення **-а (-я)** — *трава́ суха́, нова́ сукня́*.
- прикметники середнього роду відповідають на питання **яке?** і мають закінчення **-е (-є)** — *ми́ло паху́че, си́нє мо́ре*.

Вправа 435. 1. До назв предметів добери назви ознак.

помідор сли́ва
яблуко ви́шні

крúглий, крúгла, крúгле, крúгли,
сі́ня, солóдка, солóдке

годи́нник серéжка
воло́сся ру́ки

золоті́, золотá, золотé, золотій

кільце́ маши́на
ро́бот воро́та

металéвий, металéва, металéве,
металéві, висóкі, вели́ка, крúгле

2. Відповіді запиши в зошит за зразком, виділяючи у прикметниках закінчення.

Зразок: Помідор (який?) **крúглий** — чол. рід.

Вправа 436. 1. Запиши словосполучення за зразком.

Оди́н, одна́, одне́ (однина́) Яки́й? Яка́? Яке́?	Множи́на (багáто) Які́?
старáнний у́чень	старáнні у́чні
рясний дощ	
га́рне село́	
вели́ке вікно́	
носова́ хусті́нка	
сосно́ва ши́шка	

2. Усно склади речення з двома словосполученнями.

Вправа 437. Устав потрібний прикметник і запитання до нього. Визнач рід прикметника.

Цу́кор солóдкий, а цибу́ля .

За́єць малéнький, а слон .

Зал ши́рокий, а коридóр .

Вправа 438. 1. Прочитай словосполучення. Заміни виділені слова прикметником, що називає предмет за матеріалом. Скористайся суфіксами **-ов-, -ян-, -ев-**.

***Зразок:** Предмёт, зроблений із папéру, — паперóвий предмет.*

Предмёт, зроблений зі **скла**. Предмёт, зроблений із **дéрева**. Предмёт, зроблений із **пластмáси**. Предмёт, зроблений із **гуми**. Предмёт, зроблений із **криштáлю**. Предмёт, зроблений із **гли́ни**.

Вправа 439. Знайди зайве слово.

- ▶ Дуб (якúй?) старíй, висóкий, білокóрий, гіллястий.
- ▶ Кні́жка (яка́?) новá, низька́, улюблена, порвана.
- ▶ Сві́тло (яке́?) яскра́ве, сві́тле, со́нячне, зелéне, кольорóве.
- ▶ Ві́шні (які́?) черво́ні, сокові́ті, дості́гли, смачні́.

Вправа 440. У кожному словосполученні визнач прикметники. До 2–3 із них на вибір добери прикметник, подібний за значенням.

***Зразок:** хоро́ша дівчинка (га́рна, кра́сива, сла́вна, вродлі́ва, милови́дна).*

Ві́рний друг, сві́тла кімна́та, приéмне почуття́.

Вправа 441. 1. До прикметників у кожному словосполученні добери та запиши антоніми.

***Зразок:** по́вна бо́чка — поро́жня бо́чка.*

По́вний ко́лос, хво́ра голова́, сухá земля́, малéнька справа́, га́рний учи́нок, чи́сте пові́тря, за́йва рі́ч.

2. З одним словосполученням (на вибір) склади речення.

Вправа 442. 1. Розглянь малюнок і прочитай вірш. Що свідчить про бережне ставлення дітей до природи?

Лісова кринічка

На **зеленій** галявині,
де **ростає** трава.
Дзюркотить **кринічка**
чиста, лісова.

Ми збирали ягоди,
забрели сюди.
Відпочити в затишку
сіли край води.

2. Спиши виділені словосполучення.

***Зразок:** Лісова кринічка — кринічка (яка?) лісова.*

3. До словосполучення **край води** добери подібні за значенням. Визнач рід іменника і прикметника.

Вправа 443. 1. Прочитай текст і розглянь малюнок. Впиши прикметники з іменниками.

У лисічки **зубки** гострі, **мордочка** тоненька. **Вушка** в неї на **маківці**, **хвістик** довгий, **кожушок** тепленький. Дobre лисічка **прибрана**: **хутро** пухнасте, **золотісте**. На **грудях** у неї **жилет**, а на **ший** — **біленький** **коміречко**.

Вправа 444. 1. Прочитай прикметники:

▶ красивий;	▶ приморський;
▶ премудра;	▶ лісове.

2. Запиши прикметники, утворені за допомогою префікса. Накресли схему слова.

Вправа 445. Продовж розповідь. Назви прикметники.

Тіхо в зимовому лісі та на замéтених снігом лісових галявинах. У морозні зимові дні триває в лісі життя. Ось хруснула і зломілася мерзла гілка — це пробіг попід деревами великий сірий звір

Вправа 446. 1. Доповни речення прикметниками.

Скрізь лежить сніг.
Уся вулиця в замéтах.
 берізки в цьому
цáрстві стоять, на́че сад.
По́ряд росту́ть ялі́нки,
на́че прибра́лися до
свѣта.

Довідка

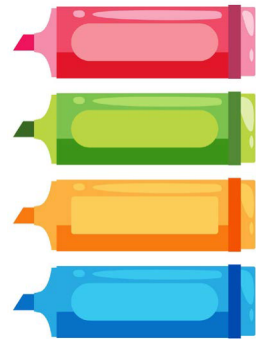
зелéні, малéнькі,
новорі́чного, пухна́стий,
бі́лий, снігові́х, бі́локо́рі,
тонéнькі, бі́лому,
зимово́му, квіту́чий.

Вправа 447. 1. Розглянь малюнок.
Якого кольору фломастери?

2. Розкажи, що ти намалюєш кожним фломастером?

***Зразок:** Черво́ним флома́стером
я намалюю мак, помідóр.*

3. Речення запиши.

Вправа 448. 1. Прочитай дві загадки. Відгадай, про що ці загадки-описи.

1. Удень вона́ **сліпа́**,
уночі вона́ **зря́ча**,
Ловить мише́й, а не кіт.

- 2.** Узіймку вонó **бі́ле**,
Навесні́ вонó **чо́рне**,
Улітку вонó **зеле́не**,
Восени́ вонó **го́ле**.

- 2.** Намалюй відгадки.
3. Розкажи, що ти дізнався / дізналася про **сову́, по́ле**.
4. Визнач рід прикметників. Які слова допомогли тобі визначити рід?

Вправа 449. **1.** До слів із лівого стовпчика добери слова протилежного значення із правого стовпчика. Запиши. Прочитай, чітко вимовляй твердий **[л]**.

солóдкий
холóдний
лі́вий
весéлий
бі́лий
молоді́й
волóгий
сті́глий
глибо́кий
зли́й

сумні́й
сухі́й
мі́лкий
кі́слий
ста́рий
до́брий
чо́рний
га́рячий
зеле́ний
пра́вий

Вправа 450. **1.** Утвори зі словосполучень питальне речення. Доповни відповідь прикметниками.

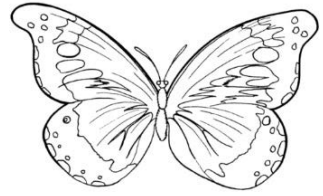
***Зразок:** Яке́ дупло́ бі́лки? — Дупло́ бі́лки те́пле, малéньке, заті́шне.*

Сторі́нка кні́жки. Ноутбу́к ма́ми. Кві́тка тро́янди.

- 2.** Речення-відповіді запиши. Виділи прикметники. Визнач рід.

Вправа 451.

1. Розглянь чорно-білий малюнок. Якими олівцями можна розфарбувати метелика?

2. Утвори речення і запиши в зошит.

Вправа 452.

1. Склади словосполучення з поданих слів. Визнач рід.

- ▶ Духмяний, ду́шний (за́пах, ваго́н).
- ▶ Зубний, зуба́стий (лі́кар, зві́р).
- ▶ До́вга, довгоча́сна (по́дорож, істо́рія).
- ▶ Ста́рий, старови́нний (ді́м, пала́ц).
- ▶ Дру́жний, дружні́й (клас, приві́т).
- ▶ Пу́стий, пу́стінний (кабіне́т, бе́рег).
- ▶ Ся́йлива, ося́йна (ла́мпа, у́смішка).
- ▶ Со́нячна, со́няшникова (де́нь, олі́я).

2. З двома словосполученнями склади речення.

Вправа 453.

1. Розглянь малюнок. Якого кольору малюнок? Хто зображений на малюнку? Опиши тварин за питаннями.

- ▶ Чи однакового зросту тварини?
- ▶ Хто ніжчий / вищий?
- ▶ Хто великий / малий?
- ▶ Хто світлий / темний?
- ▶ Хто дика / свійська тварина?
- ▶ Хто має довгий / короткий хвіст?

- ▶ Хто має довгі / короткі ноги?
- ▶ Хто має гладеньку / пухнасту шкіру?
- ▶ Хто рогатий / горбатий?

2. Запиши опис, використовуючи прикметники різного роду.

Вправа 454. 1. Прочитай. До поданих прикметників до-
бери протилежні за значенням.

- ▶ Свіжа новина — новина.
- Свіжий батон — батон.
- ▶ Свіже молоко — молоко.
- Свіжа сорочка — сорочка.
- ▶ Свіжі квіти — квіти.
- Свіжий суп — суп.

Довідка

старá,
учорáшний, зів'ялі,
кисле, черствий,
брудна́.

2. Назви прикметники в однині.

Вправа 455. 1. Поясни значення прикметників у слово-
сполученнях:

говіркий хлопець

близька дорога

багатолюдна площа

серйозна розмова

морозний день

шкідливі звички

холодний погляд

холодний напій

2. Склади розповідні речення з двома словосполученнями.

Вправа 456. 1. Знайди рядок, у якому всі слова — при-
кметники:

а) зéлень, зеленіє, зеленéнький, зазеленіли;

б) прозо́рий, пухна́стий, складне́, важли́ва;

в) го́стрий, глибо́кий, гладéнька, гілля́;

г) сніго́ва, підсні́жник, засні́жений, сніжи́нка.

2. Запиши прикметники в зошит. З двома прикметниками
склади речення.

Вправа 457. 1. Яким предметам належать такі ознаки?Червоний, довгий, заструганий, круглий — .Жовтий, кислий, соковитий, круглий, ароматний — .Висока, густа, зелена, молода, запашна — .Велика, довга, жовта, солодка, стігла — .Круглий, важкий, червоний, солодкий, смугастий — .

2. Зміни закінчення прикметників так, щоб вони набули форми множини.

Перевір свої знання і вміння

1. На які питання відповідають слова, що виражають ознаки предметів?

А хто? що?**Б** який? яка?
яке?**В** що зробили? що
роблять?

2. Знайди прикметники.

А вітання;**Б** вітальний;**В** привітати.

3. Знайди прикметник у множині.

А білі ночі;**Б** білий сніг;**В** біле морозиво.

4. Придумай і встав прикметник за змістом.

Кожне речення починається з букви.

§ 22. Дієслово

Вправа 458.

1. Розглянь малюнок. Які слова дії ти знаєш?

Дієсло́во — сло́во діє:
хо́дить, ро́бить, но́сить, сіє

2. Запиши. Постав до них запитання.

Запам'ятай правило

Сло́ва, що відпові́дають на пита́ння *що ро́бить? що ро́блять? що ро́бів? що зро́бів? що бу́де ро́бити?* означають дію предметів.
Це — **дієсло́ва**.

Вимовляй правильно

дія предме́та • дієсло́во

Вправа 459.

Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнки. Складіть текст із дієсловами з довідки.

Довідка

гра́ли, покоті́вся, діста́ти, йшо́в, проба́чив, кінувся,
ві́тяг, відда́в, подя́кувала.

Вправа 460. 1. Прочитай.**Від зими́ до зими́**

Січень **сі́че**, лютий **люту́є**,
бе́резень **пла́че**, кві́тень **квіту́є**.
Тра́вень під но́ги **сте́ле** трави́цю.
Че́рвень **склада́є** сі́но в копи́ці.
Лі́пень медо́вий бджі́лок **чару́є**.
Се́рпень чудо́вий бу́лки **дару́є**.
Ве́ресень **тру́сить** гру́ші в садо́чку.
Жо́втень **ши́є** кле́ну соро́чку.
Листопа́д **застеля́є** лі́стям килими́.
Гру́день **надхо́дить** — поча́ток зими́.

Фе́дір Петро́в

2. Поясни виділені слова. Чому так називається текст?
3. Спиши виділені дієслова і постав до них запитання.

Зразок: Січень — що ро́бить? — сі́че.

4. Подумай, якими членами речення вони є?

Вправа 461. 1. Прочитай. Випиши в перший стовпчик те, що ти вмієш робити; у другий — чого ти хочеш навчитися робити.

Взува́ти бра́тика, одяга́ти сестри́чку, літа́ти на гелікопте́рі, в'яза́ти ша́почку, писа́ти га́рно, писа́ти ві́рші, писа́ти карти́ни, купува́ти проду́кти, води́ти маші́ну, вишива́ти узо́р, користува́тися комп'ю́тером.

2. Прочитай речення. Як ти його розумієш? Якими частинами мови є слова у цьому реченні?

Не кажи́ — не вмію́, а кажи́ — навчу́сь!

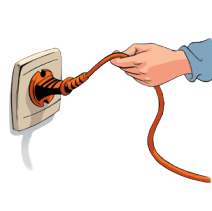
Вправа 462. 1. Прочитай правила.

- ▶ Не поспіша́й пе́ршим сісти за сті́л.
- ▶ Не розмовля́й під час ї́жі.
- ▶ Не перебива́й то́го, хто гово́рить.
- ▶ Не пока́зуй па́льцями на́ інших.
- ▶ Зніма́й ша́пку, коли́ захо́диш до примі́щення.
- ▶ Поступа́йся місцем лю́дям похі́лого ві́ку.
- ▶ Не забудь пере́просіти, якщо́ когось ненавмі́сно штовхну́в.

2. Випишіть речення, в яких є дієслова з **не**.**Вправа 463.** 1. Охарактеризуй настрій за допомогою дієслів. Поясни свій вибір.

Що роблю? — хвилю́юся, триво́жуся, радію, очі́кую.

Зразок: Я сьогодні

2. Придумай речення зі словом-звертанням і словами **не можна**.

Зразок: Ірiнко, не можна торка́тися гарячо́ї пра́ски.

Вправа 464.

1. Прочитай розповідь. Подумай, хто її автор. Як можна назвати такого хлопчика? Чи є такі учні у твоєму класі? Якого речення стосується малюнок?

Я намагаюся робити все вчасно. Я не складати рюкзак ізвечора. Ніколи не на уроки. Усі завдання охайно, щоб не вдру́ге. Пояснення вчителя ува́жно. Не ба́гато ча́су на домашні завдання. У мене за́вжди є час для спо́рту і відпочі́нку.

Довідка

забува́ю, запі́знююсь, вико́ную, пере́писувати, слуха́ю, витрача́ю.

2. Устав пропущені дієслова. Поясни правопис **не** з дієсловами.

Вправа 465.

1. Прочитайте речення. Змініть дієслова за питаннями **що роблю? що робів? що буду робити?**

Я (сидіти) рівно. Я (писати) гарно. Я (слухати) уважно. Я (відповідати) точно.

Зразок: Я сиджу рівно. Я сидів рівно. Я буду сидіти рівно.

Вправа 466.

1. Утвори слова за зразком і запиши парами.

Зразок: зна́ти — знання́.

Умі́ти, смі́тити, ші́ти, чита́ти, навча́ти.

2. Склади і запиши речення з двома дієсловами на вибір.

Вправа 467. 1. Утвори від поданих іменників дієслова. На яке запитання вони відповідають?

Зразок: зустріч — зустріча́ти

- а) зустріч, гра;
б) рахунок, ліки.

Вправа 468. Добери однокореневе дієслово до іменника **дія** за зразком.

що? що робити?

Зразок: мрія — мрі́яти.

Вправа 469. 1. Розглянь малюнок. Назви мешканців подвір'я, використовуй іменники, прикметники і дієслова. Склади речення.

Зразок: Малéнька пта́шка сидíть на парка́ні і спостеріга́є за пі́вником.

2. Речення запиши. Виділи підмет і присудок.

Розрізняй

парка́н ● тин

Вправа 470. 1. Доповни речення, що означають дії предметів.

Жі́то сі́ють, а помідо́ри .

Хлі́б випіка́ють, а варéники .

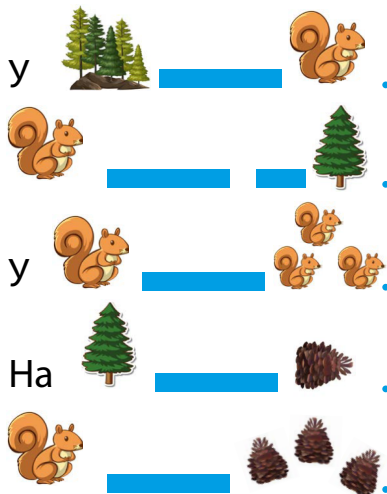
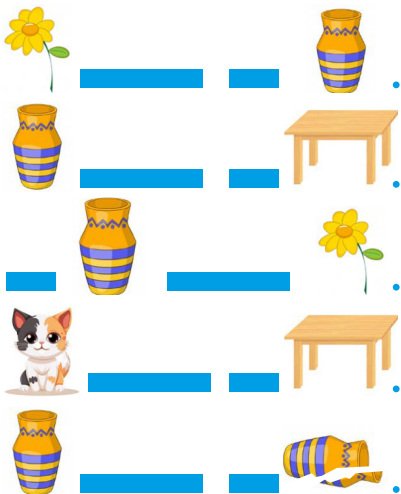
Мо́локо п'ю́ть, а голу́бці .

Пі́сню співа́ють, а ві́рш .

Ру́чкою пи́шуть, а флома́стером .

2. Запиши два речення, підкресли дієслова.

Вправа 471. 1. Розглянь малюнки-схеми. Придумай речення з потрібним за змістом дієсловом.

2. Запиши речення.

Вправа 472. 1. Розглянь малюнок «Після школи». Склади речення з дієсловами, що відповідають на запитання **що́ бу́ду робі́ти?**

2. Запиши речення і підкресли дієслова.

Вправа 473. 1. Прочитай. Доповни речення дієсловами. Запиши.

Щоб горód , трéба взя́ти нам лопáту.

Щоб у стіну́ гвіздóк, трéба взя́ти молотóк.

Щоб дрóва , трéба нам соки́ру ма́ти.

Щоб слова́ в зо́шит , трéба ру́чку ма́ти.

Вправа 474. 1. Утвори пари дієслів, протилежні за значенням. Запиши.

купува́ти
приї́хати
розмовля́ти
іти́
приліта́ти
веселі́тися

стоя́ти
сумува́ти
продава́ти
мовча́ти
від'ї́хати
відліта́ти

***Зразок:** Веселі́тися — сумува́ти.*

2. З однією парою дієслів склади речення.

Вправа 475. 1. Розглянь малюнок. Придумай до нього назву. Склади розповідь від свого імені за опорними словами:

спортивна за́ла,
(не)стриба́ю,
(не)бі́гаю,
(не)по́взаю,
(не)лі́зу,
(не)змага́юся,
у ме́не га́рний (пога́ний) на́стрій,
ме́ні (не)подоба́ється.

2. Запиши в зошит. Підкресли дієслова.

Вправа 476. 1. Доповни словосполучення дієсловами (що робити?).

корісно

- зарядку
- зуби
- нігті
- чистим повітрям

шкідливо

- спати пізно
- багато солодкого
- не руки, ноги
- чіпси

2. Словосполучення запиши і допиши свої поради.

Вправа 477. 1. Дай повні відповіді на запитання. Запиши їх.

- ▶ Куді прийшли діти?
- ▶ Що діти роблять у кафе?
- ▶ Як потрібно поводитися в кафе?
- ▶ Який настрій у дітей?
- ▶ Коли ти був у кафе?

2. Постав запитання до дієслова в кожному реченні.

Вправа 478. 1. Прочитай і відгадай загадки.

- ▶ У нашої бабусі сидить він у кожусі, на печі гріється, без води вмивається.
- ▶ Сидить баба на грядках, закуталася в хустках.
- ▶ Над квітами літає, солодкий сік збирає, взімку спить, улітку бринить.

Довідка

кіт,
бджола,
капуста.

2. Випиши з речень дієслова. Постав до них запитання.

Вправа 479. 1. Прочитай прислів'я і приказки.

1. Ледар їсть — нагріється, працює — змерзне.
2. Удар забувається, а слово — пам'ятається.

3. Ла́стівка день почина́є, а соловéй — закінчу́є.

4. Зго́да дім буду́є, а незго́да — руйну́є.

2. Випиши парами дієслова з протилежним значенням.

3. Назви частини мови у третьому реченні.

Вправа 480. Прочитай текст. Устав пропущені дієслова.

Край села невеличка хатінка. У ній старенька бабúся. До неї ча́сто школярі. Вони бабúсі. Дівча́та у хаті. Хлоп'ята дрóва і во́ду.

Довідка

живе́, прихо́дять,
допомага́ють,
прибира́ють, но́сять,
рубáють, стої́ть.

Перевір свої знання і вміння

1. Дієслово — це частина мови, яка відповідає на питання:

А що?

Б що робить?

В хто?

Г який?

2. Знайди дієслова, які відповідають на питання **що зробив?**

Малюва́в, малюва́ти, малю́ю, намалюва́в.

3. Укажи, де слово записано правильно.

А неба́чу;

Б не-ба́чу;

В не ба́чу.

4. Знайди дієслова.

А кві́т;

Б кві́тка;

В кві́тко́вий;

Г квіту́є.

5. Назви пропущені дієслова.

А Лелéки восе́ні.

Б Лелéки навесні́.

§ 23. Числівник

Вправа 481. 1. Розглянь вправу і поясни, що ти бачиш на схемі.

2. Покажи й назви слова-числа.

3. Установи відповідність.

Вимовляй правильно

число • чісла

Вправа 482. 1. Запиши в таблицю числа й слова-числа з вправи 483.

скільки?	число	слово
	1	один

2. На яке питання відповідають слова-числа?

Запам'ятай правило

Слово-число — це **числівник**.

Числівник називає число і відповідає на питання:

- скільки? — *десять, сорок*;
- котрий? — *десятий, сороковий.*

Вправа 483. 1. Прочитай.

один

одиннадцять 1 11

два

дванадцять 2 12

2. Поєднай. Поясни свою думку.

3. Запиши складні числівники.
4. На які питання відповідають числівники?

Вправа 484.

1. Розглянь таблицю. Прочитай числівники.

1 одін	2 два	3 три
11 один а́дцять	12 два на́дцять	13 три на́дцять

2. Випиши числівники з коренем **два**.

Вправа 485.

1. Прочитай. Назви числівники.

скільки?**п'ят**на́дцять**дев'ят**на́дцять**п'ят**ь**дév'ят**ь

2. Зверни увагу на знак м'якшення.
3. Запиши числівники, познач корінь.

Зразок:** П'ятна́дцять — п'ять.***Вимовляй правильно*числі́вник • числі́вники****Вправа 486.**

1. Заміни числа на числівники і запиши.

13

2. Постав у словах наголос. Прочитай. Правильно наголошуй.

Вправа 487.

1. Прочитай. Заміни числа на числівники. Назви їх.

Рік має 12 місяців.

Тиждень має 7 днів.

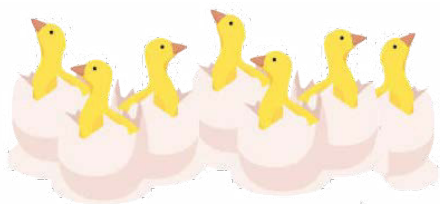
Хлопчику 11 років.

Мені років.

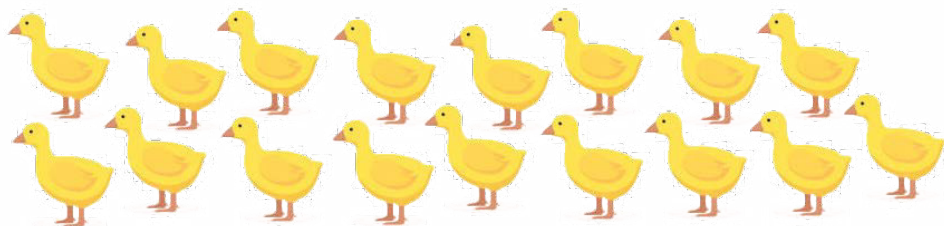
2. Запиши числівник із коренем **один**. Назви кількість букв і звуків.

Вправа 488.

1. Розглянь малюнки. Полічи гусенят. Утвори словосполучення.

скільки?

2. Які труднощі ти відчував?
3. Запиши і додай запитання.

скільки?

Зразок: Сім гусенят.

Вправа 489.

1. Розглянь. Назви числівники. Додай пропущені слова.

22	двадцять два
23	двадцять три
24	чотіри
25	п'ять
26	

2. Запиши числівники на позначення чисел **24** і **25**.

скільки?

Зразок: 24 — двадцять чотіри.

Вправа 490.**1.** Розглянь. Знайди точний числівник.два
два́дцять

22

дванáдцять
два́дцять два**2.** Скільки слів має числівник?**Вправа 491.****1.** Прочитай. Назви числівники, які написа-
но тут.два́дцять три
два́дцять два

23 32

три́дцять два
три́дцять три**2.** Поясни свою думку.**Вправа 492.****1.** Розглянь. Додай числівник.три́дцять ☐ ☒ *дру́гий**скі́льки?*
яку́й?☒ три
☒ трéтій**Дóвідка**

два, три́дцять, два́дцять.

Вправа 493.**1.** Прочитай. Вибери точне запитання.три́дцять — *скі́льки?*тридця́тий — *котрий?*двадця́тий — ☒деся́тий — ☒два́дцять — ☒де́сять — ☒

Вправа 494.

1. Розглянь. Прочитай. Вибери числівник до малюнка.

три́дцять
трина́дцять
три́дцять три

2. Запиши речення з числівником.

Вправа 495.

1. Прочитай. Знайди пару.

три три́дцять трина́дцять три́дцять три три́ста	300 33 3 13 30
--	---

2. Які слова для тебе нові? Запиши в зошит, познач корінь.

Запам'ятай правило

Числівники відповідають на питання:

- ▶ *який? котрій?* — *другий* (клас);
- ▶ *яка? котра?* — *одинадцята* (година).

Вправа 496.

1. Прочитай. Утвори нові числівники.

скільки?
котрій?

12
двана́дцять
двана́дцятий

20
два́дцять
 ий

Вправа 497.**котрій?****1.** Прочитай. Додай закінчення. Чітко наголошуй.

сімдесятий

п'ятдесят десять вісімдесят **Вправа 498.****1.** Прочитай. Додай закінчення.*якуй?*Грудень — це дванадцять місяць року.**Вправа 499.****1.** Розглянь малюнок.**Яке сьогодні число?****Довідка**двадцятье,
дванадцятые.Сьогодні е грудня.

Понеділок Monday	Вівторок Tuesday	Середа Wednesday	Четвер Thursday	П'ятниця Friday	Субота Saturday	Неділя Sunday
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

Сьогодні е грудня.

Вправа 500.

1. Розглянь. Розкажи.

План

1. Це . (що?)
2. На дверях . (що?)
3. Тут а квартира. (яка?)

Довідка

тринадцять, номер,
квартира.

Вправа 501.

1. Прочитай. Назви числівники.

котра́ го́дина?

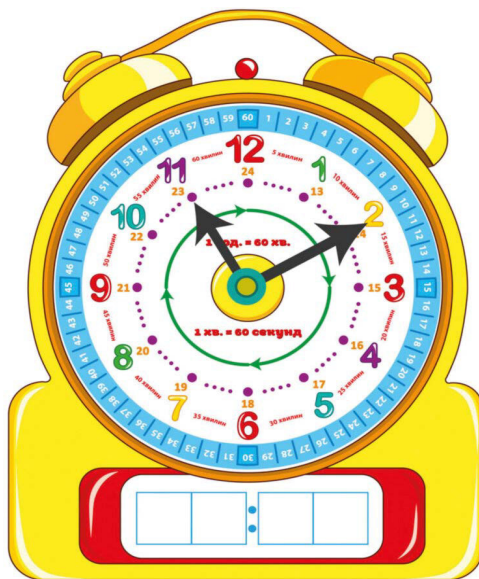
пе́рша го́дина

трина́дцят а го́дина

2. Запиши. Постав запитання до числівника.

Вправа 502.

1. Розглянь малюнок. Котра година?

Повторення вивченого за рік

Вправа 503. 1. Прочитай текст. Придумай заголовок до нього. До виділених слів добери протилежні за значенням слова так, щоб похмура картина погоди змінилася на веселу, сонячну.

Важкі та **чорні** хмари **несліся** по небу. **Злий** вітер гойдав гілки дерев. **Сухе** листя **сумно** тріпотіло від **сильного** вітру. Настала **холодна дощова** осінь.

2. Зачитай текст. Завдяки чому змінилася картина погоди?

Вправа 504. 1. Розглянь малюнок. Склади текст за малюнком і питаннями.

1. Як звати дівчинку?
2. Що робить вона за столом?
3. Що є на столі? Як це можна назвати одним словом?
4. Про що мріє дівчинка?
5. Яка кулінарна мрія є в тебе?

Вправа 505. 1. Прочитай текст. Заміни форму слів, що в дужках.

Славко побіг у (бібліотека). У (бібліотека) він узяв одну (кніга). Увечері хлопчик читав (кніга) своїм (друзі).

2. Запиши речення. Виділені слова поділи на склади.

Вправа 506. 1. Прочитай запитання і дай на них відповіді.

Хто водить **трактор**? Хто **навчає дітей**? Хто керує **будівельною** бригадою? Хто **лікує хворих** людей?

2. До яких частин мови належать виділені слова?

Вправа 507. 1. Розглянь малюнки.

2. Склади речення за малюнками.
Використовуй дієслова **нюхає**,
грається.

3. Склади речення з дієсловами.

Вправа 508. 1. Прочитай і скажи, у якому значенні вжиті слова — прямому чи переносному.

- ▶ Весняний ліс — **ліс** рук.
- ▶ Грозова хмара — **хмара** диму.
- ▶ Нічна буря — **буря** оплесків.

2. Якими словами можна замінити виділені слова?

Вправа 509. **Попрацюйте разом!**

1. Прочитайте виразно вірш, чітко вимовляйте кожне слово.

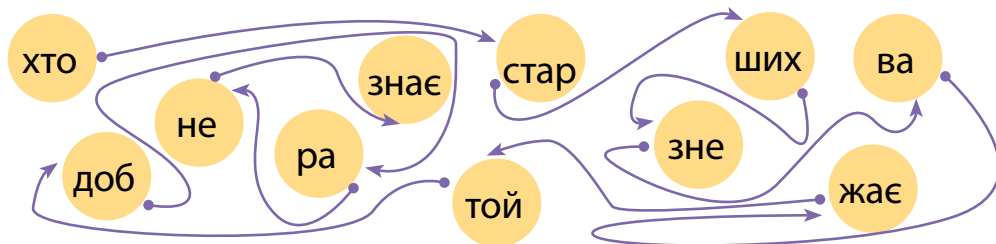
Ось іде весна лана́ми,
перело́гами, ліса́ми.
Де не сту́пить — з-під землі́
лізуть па́ростки малі́.

Ната́ля Забі́ла

2. Замініть виділене слово подібним за значенням.

3. Вивчіть вірш напам'ять.

Вправа 510. 1. Розгадай ребус і запиши прислів'я.

2. Добери слово, подібне за значенням, до слова **зневажає**.

3. Поясни, як пишемо **не** з дієсловом.

Вправа 511.

1. Добери до виділених слів протилежні за значенням.

тривожний голос —

мілкий ставок —

2. Якими частинами мови є ці слова?

Вправа 512.**Попрацуйте разом!**

1. Прочитайте текст.

Синічка — маленька пташка. Вона менша від горобця. У синічки чорненька голівка та білі щічки. Груди в синічки жовтенькі з чорною краваткою, а спінка — зеленкувато-сіня.

Живе синічка в лісах і садах. Їсть вона різних комах — шкідників садів. Синічка — корисна пташка!

2. Про кого мовиться в тексті?

3. Якою описана синічка? Що ви ще знаєте про синичку?

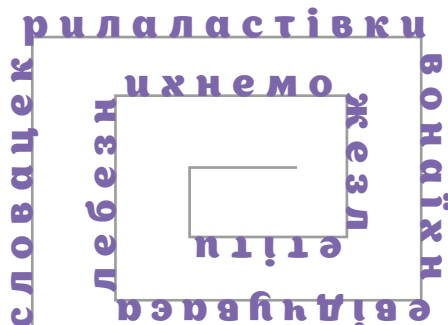
4. Випишіть групи слів, які відповідають на питання **яка?**
хто? які? що? яка? що?

Зразок: яка? хто? маленька пташка

Вправа 513.

1. Утвори слова, запиши речення з відповідними розділовими знаками.

2. Які це речення за метою висловлювання?

Вправа 514. 1. Прочитай. Доповни речення. Запиши.

Андрійко грається.

Андрійко грається (чим?) .

Андрійко грається (чим?) (якім?) .

Андрійко грається (чим?) (якім?) (де?).

(Який?) Андрійко грається (чим?) (якім?) (де?).

2. Знайди в останньому реченні іменники, дієслово, прикметники.

Вправа 515. 1. Склади розповідь за малюнком і зачином.

Хлопчик прийшов із двору. Сів на килим і почав

Вправа 516. 1. Прочитай.

Рідна мова

Як то гáрно, любі діти,
у вікно вам вигляда́ти!
В ньóму все — топо́лі, кві́ти,
со́нце й поле бі́ля ха́ти.

На отé вікно́ ранко́ве,
що голі́вки ва́ші грі́є,
схо́жа на́ша рі́дна мо́ва —
ці́лий сві́т вона́ відкри́є.

Леоні́д Ши́ян

2. Чи є в цьому тексті діалог?
3. Хто бере участь у діалозі?
4. Про кого і про що вони розмовляють?

Зміст

<i>Дорогі третьокласнику та третьокласнице!</i>	3
---	---

Мова і мовлення

§ 1. Культура мовлення та спілкування	4
§ 2. Діалог. Слова ввічливості	20

Текст

§ 3. Ознаки та будова тексту	43
§ 4. Типи текстів	54
§ 5. Поділ тексту на логічні частини. План	59
§ 6. Прогнозування змісту тексту	66

Речення

§ 7. Формальні та змістові ознаки речення	73
§ 8. Звертання. Розділові знаки при звертаннях	86
§ 9. Узгодження слів у реченні	91
§ 10. Головні та другорядні члени речення	96
§ 11. Однорідні члени речення	100

Слово

§ 12. Значення слова	107
§ 13. Пряме й переносне значення слова	111
§ 14. Слова з подібним значенням — синоніми	115
§ 15. Слова протилежного значення — антоніми	120

Будова слова

§ 16. Склад. Наголос	128
§ 17. Закінчення, основа, корінь, префікс, суфікс	138
§ 18. Звуки і букви	160

Частини мови

§ 19. Іменник. Істоти. Неістоти. Рід іменника	168
§ 20. Рід іменника	178
§ 21. Прикметник	183
§ 22. Дієслово	195
§ 23. Числівник	204

Повторення вивченого за рік	211
--	-----

Навчальне видання

КУЛЬБІДА Світлана Вікторівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

для осіб з особливими освітніми потребами (Н 91)

3 клас

Схвалено для використання в освітньому процесі

Навчальний посібник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Художниця Вікторія Дунаєва

Науково-методичне редагування Інни Черкез

Редакторки Ольга Вітровчак, Ангеліна Безиль

Коректорка Оксана Колодій

Художнє оформлення, верстка Анни Андрєєвої

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 17,49. Обл.-вид. 15,3.

Тираж 619 прим. Зам. №1868.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. С. Костишина, 10, м. Чернівці, 58002.

Тел.: (0372) 55-29-43, +38 066 400 87 05.

E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.